

ODSJEK ZA SOCIJALNI RAD

UZROCI I POSLJEDICE NASILJA NAD LGBT OSOBAMA U BOSNI I
HERCEGOVINI

-magistarski rad-

Kandidatkinja:

Đejla Veladžić

Broj indexa: 764/II-SW

Mentorka:

prof. dr. Sanela Bašić

Sarajevo, oktobar, 2021.

SADRŽAJ

UVOD	1
I METODOLOŠKI OKVIR RADA	3
1.1. PROBLEM ISTRAŽIVANJA	3
1.2. PREDMET ISTRAŽIVANJA	3
1.3. KATEGORIJALNO – POJMOVNI I TERMINOLOŠKI SISTEM	4
1.3. NAUČNI I DRUŠTVENI CILJEVI ISTRAŽIVANJA	5
1.5. SISTEM HIPOTEZA	6
1.6. METODE ISTRAŽIVANJA	7
1.7. VREMENSKO ODREĐENJE PREDMETA ISTRAŽIVANJA	7
1.8. PROSTORNO ODREĐENJE PREDMETA ISTRAŽIVANJA	7
II TEORIJSKE OSNOVE RADA	8
2.1. POJMOVNO ODREĐENJE NASILJA I DISKRIMINACIJE	12
2.1.1. Diskriminacija	12
2.1.2. Nasilje	14
2.1.3. Govor mržnje	19
2.1.4. <i>Između statistike i stvarnosti</i>	21
2.2. HOMOFOBIJA: cjeloživotni teret LGBT osoba	23
2.2.1. Vrste homofobije	24
3.1. UZROCI NASILJA NAD LGBT OSOBAMA	26
3.1.1. <i>Stereotipi i predrasude</i>	27
3.1.2. <i>Neinformiranost o društvenim grupama izloženim diskriminaciji</i>	31
3.1.3. <i>Strah od nepoznatog</i>	35
3.1.4. <i>Patrijarhalne vrijednosti društva</i>	39
4.1. POSLJEDICE NASILJA NAD LGBT OSOBAMA	42
4.1.1. <i>Emocionalne i psihološke posljedice</i>	42
4.1.2. <i>Manjinski stres</i>	44
4.1.3. <i>Depresija i suicid</i>	47
III REZULTATI ISTRAŽIVANJA	49
IV ZAKLJUČAK	65
V LITERATURA	69
VI PRILOZI	73

UVOD

Svako ljudsko biće samim svojim rođenjem stiče određena nedjeljiva, univerzalna i neotuđiva ljudska prava, međutim u Bosni i Hercegovini izgleda kao da ta prava služe samo onima koji ne iskaču iz ustaljene heteronormativne stvarnosti.

LGBT osobe u Bosni i Hercegovini još uvijek su često izložene nasilju i diskriminaciji.

Fenomen nasilja nad LGBT osobama je nešto o čemu se obično ne govori, međutim ono ne izgleda kao da se smanjuje, već se sve više širi. Dokaz tome je i činjenica da se nasilje i govor mržnje ne zaustavljaju kod LGBT osoba, već se korijeni homofobije šire i na branioce i braniteljke LGBT ljudskih prava.

Nasilje nad LGBT populacijom je skupni pojam kojim se opisuju i obuhvataju različiti oblici homofobnog ponašanja koji imaju za cilj ili posljedicu poniziti i povrijediti integritet, zdravlje i sigurnost osobe ili osoba samo zato što su identificirane kao lezbijke, gejevi, biseksualne ili transrodne osobe. (Pikić i Jugović, 2006: 8)

Prema nalazima regionalnog istraživanja koje je 2015. godine proveo Nacionalni demokratski institut, 72% ispitanih LGBT osoba iz BiH doživjelo je neki vid nasilja, pri čemu je 15% njih doživjelo fizičko nasilje.

Postoji dosta uzroka nasilja nad LGBT osobama, međutim najčešće ti uzroci sežu od: stereotipa i predrasuda, neinformiranosti o društvenim grupama izloženim diskriminaciji, strahom od nepoznatog, do patrijarhalnih vrijednosti društva. Kako svaki uzrok posjeduje i određenu posljedicu, i ovdje su LGBT osobe izložene raznim posljedicama konstantnog nasilja i diskriminacije, a najčešće utječu na njihov psihosocijalni život, koji se očituje kroz prizmu manjinskog stresa, depresije, anksioznosti i tragičnih slučajeva koji završavaju suicidom.

Neadekvatan institucionalni okvir i neadekvatne reakcije nadležnih institucija na slučajeve nasilja nad LGBT osobama, takve nasilničke prakse ohrabruju, a LGBT zajednicu ostavljaju nedovoljno zaštićenom. Mediji su, također, jedan od glavnih faktora širenja pogrešnih informacija prožetim stereotipima i predrasudama, kao i stigmatizirajućim porukama.

Ono što je jedan od najdevastirajućih problema jeste da se žrtve homofobije i ne odluče na prijavljivanje nasilja, diskriminacije ili govora mržnje, jer postoji nepovjerenje u službene osobe u postupku, odnosno nepovjerenje u institucije, strah od reakcije porodice i prijatelja, te strah od otkrivanja seksualnog identiteta. Samim tim, činjenica da nisu i plaše se biti outovane, diskriminirane

LGBT osobe se zatvaraju u začarani krug u kome nasilje trpe zbog svog identiteta, a ujedno nisu u mogućnosti institucionalno zaštititi svoja prava iz bojazni da taj identitet ne bude otkriven.

I METODOLOŠKI OKVIR RADA

1.1. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Problem istraživanja jeste nasilje koje se događa nad LGBT osobama.

Problem nasilja je itekako aktuelan problem kako u svijetu, regiji, tako i u Bosni i Hercegovini. Svakodnevno u medijima možemo pročitati ili vidjeti razne napade na određene skupine ljudi, i posljedice sežu od minijaturnih verbalnih do onih neponovljivih, fizičke naravi. Međutim, u bilo kojem procesu diskriminacije, iskazivanja mržnje i nasilja, na meti su prvo one najnezaštićenije manjinske skupine. U ovoj situaciji tu skupinu čine LGBT osobe.

Nasilje nad LGBT populacijom je skupni pojam kojim se opisuju i obuhvaćaju različiti oblici homofobnog ponašanja koji imaju za cilj ili posljedicu poniziti i povrijediti integritet, zdravlje i sigurnost osobe ili osoba samo zato što su identificirane kao lezbijke, gejevi ili biseksualne osobe. (Pikić i Jugović, 2006:8)

Često možemo naići na osude ove zajednice u javnom diskursu, pri čemu nažalost veliki broj naših sugrađana prešute ili javno odobravaju homofobne izjave i diskriminaciju. Samim tim, ima smisla kako ovakva društvena klima pogoduje i većem nasilju nad LGBT osobama.

Stavljujući fokus na mlade LGBT osobe, one ionako prolaze kroz razne faze stresa koje dolaze sa odrastanjem, učenjem novih stvari, prelaskom preko raznih prepreka. Međutim, bitna je razlika da u isto vrijeme te osobe moraju prihvati i nositi se s krizom samog identitetom zbog kojeg će biti stigmatizirane, i to obično bez potpore roditelja koji često i sami postaju „neprijatelji“. Samim tim, mjesto koje mnogi smatraju utočištem postaje gnijezdo noćnih mora i neizbjegjan podsjetnik neprihvatanja.

Od velike je važnosti raditi i dalje na tome da se LGBT osobe osjećaju slobodno da se obrate nadležnim institucijama. Da ih ne bude strah od osuđivanja i krivljenja za zločin za koje one same nisu krive.

1.2. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Predmet ovog istraživanja su uzroci i posljedice nasilja nad LGBT osobama. Svaki uzrok nosi sa sobom određenu posljedicu. Homofobna podloga određene osobe diktira kako će se ta osoba sutra ponašati prema osobi drugaćijoj od sebe, u ovom slučaju homoseksualnoj osobi.

Nemoguće je napraviti tačnu podjelu uzroka nasilja, jer nikada nećemo razumjeti društvo u potpunosti. Međutim, najčešći uzroci za nasilje nad LGBT osobama su stereotipi i predrasude,

neinformiranost o društvenim grupama izloženim diskriminaciji, strah od nepoznatog i potreba da se prevlada vlastiti osjećaj niže vrijednosti.

Što se tiče posljedica, nasilje ima negativne učinke na fizičko i mentalno zdravlje kako među odraslim, tako i među adolescentskom LGBT populacijom. Svaka manjinska skupina svakodnevno iskusi određene probleme, međutim za razliku od drugih marginaliziranih grupa, nerijetko se dogodi da su LGBT osobe u veoma izoliranoj situaciji. LGBT osobe uglavnom ostaju bez bilo kakve podrške od strane svojih najbližih, odnosno roditelja, i općenito zajednice iz koje dolaze.

Jednu od posljedica koje LGBT osobe iskuse jeste 'zatvaranje', odnosno skrivanje. Svi događaji, makar oni bili minimalni, sa sobom pridonose povećanju anksioznosti, odnosno stresa.

Skrivanje znači da obične, svakodnevne interakcije postaju kao nagazne mine; one zahtijevaju stalan oprez kako bi se izbjeglo spominjanje partnera/ice, isto-rodna privlačnost ili iskustva sa spojeva, kao i druge aktivnosti koje uključuju LGBT zajednicu. Takvo ponašanje dovodi do stvaranja određene slike te osobe gdje ona izgleda povučeno i samotno ljudima oko nje. Studije su pokazale da postoji veća vjerovatnost pojavljivanja simptoma stresa kod LGBT osoba koje nisu napravile iskorak nego kod onih LGBT osoba koje su taj iskorak napravile.

1.3. KATEGORIJALNO – POJMOVNI I TERMINOLOŠKI SISTEM

Pojmovi koji proizilaze iz naslova teme i koji čine teorijsku osnovu istraživanja su:

- Uzrok - pojava koja uvjetuje nastupanje neke druge pojave, odnosno koja izaziva drugu pojavu kao svoju posljedicu
- Posljedica – ono što iz nečega proizilazi, nastaje, rezultanta, učinak
- LGBT - Sveobuhvatni pojam koji se koristi kako bi se označile lezbejke, gej muškarci, biseksualne i transrodne osobe. Pojam označava heterogenu skupinu koja se obično imenuje naslovom LGBT u društvenom i političkom aktivizmu. Ponekad pojam LGBT može biti proširen i uključiti i interseksualne i queer osobe (LGBTIQ) zajednicu, kao i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili žive iznad heteroseksualnih normi tradicionalističkih patrijarhalnih sredina“
- Nasilje - čin ili namjera da se povrijedi ili uništi osoba i njezin integritet i dostojanstvo na fizičkom, psihičkom, emotivnom, duhovnom ili nekom drugom nivou.
- Fizičko nasilje – nanošenje ozljeda fizičkom silom drugoj osobi – udarci, povrede i svaki drugi oblik nanošenja fizičkih ozljeda ili bola.
- Psihičko nasilje – uključuje verbalne napade, omalovažavanje, vrijeđanje, ismijavanje, deprivaciju slobode kretanja, zastrašivanje, prijetnje.
- Seksualno nasilje – uključuje bilo koji seksualni čin, pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, neželjeni seksualni dodiri i/ili komentari, odnosno prijedlog usmjeren protiv volje osobe ili njezine

seksualnosti. Uključuje uznemiravanje, zlostavljanje, silovanje, trgovinu, prisilni seksualni rad i pornografiju.

- Ekonomsko nasilje – odnosi se na uskraćivanje ili oduzimanje ekonomskih sredstava.
- Institucionalizirano nasilje – predstavlja nepravedno i neodgovarajuće postupanje državnih tijela i represivnih organa prema određenim osobama ili skupinama, kao i izostanak reakcije i djelovanja. Institucionalno nasilje ima učinak sistemske deprivacije i negiranja pristupa resursima, servisima i ostvarivanju pravde određenim osobama ili skupinama.
- Homofobija – predstavlja iracionalan strah, netolerantnost, predrasude i/ili diskriminacija prema LGBT osobama. Manifestira se kao neupitna vjera u superiornost heteroseksualnosti, koju podstiču kulturne i institucionalne društvene prakse. Ta vjera rada nasilje prema neheteroseksualnim osobama koje se opravdava uvjerenjem u vlastitu superiornost (i njihovu inferiornost). Nasilje se ogleda u verbalnim i fizičkim napadima, oduzimanju potomstva neheteroseksualnom roditelju, diskriminaciji pri zapošljavanju, umirovljenju, imigracionom postupku itd. Ovi oblici diskriminacije su ono što spada u društveni domen i mnoge homofobične osobe će poricati da u tome uzimaju udjela.
- Predrasude i stereotipi - neosnovano, pogrešno negativno mišljenje, stav ili uvjerenje koje se ne zasniva na ličnom iskustvu. Predrasude obično prate i snažne negativne emocije poput mržnje i želje da se nekoga ponizi ili kazni. Homofobija se u značajnoj mjeri zasniva na neznanju. Međutim, neznanje nikada ljudi nije sprječavalo da formiraju čvrsta mišljenja i stavove o homoseksualnim osobama. Praznina koju ostavlja neznanje popunila se stereotipima.

1.3. NAUČNI I DRUŠTVENI CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Naučni ciljevi istraživanja

Osnovni cilj ovog istraživanja je steći činjenični, dubinski uvid u probleme nasilja nad LGBT zajednicom u BiH, analizirane i predstavljene kroz uzročno-posljedičnu vezu. Prikazati koji su to glavni uzroci koji nekoga motivišu da izvrši određeni oblik nasilja nad LGBT osobom. Također, kao jedan od glavnih dijelova jesu i same posljedice nasilja. Osobe pogođene najčešće verbalnom, pa i fizičkom mržnjom razvijaju određeni odbrambeni mehanizam, koji i nije tako zdrav. Žrtve se zatvaraju same u sebe, dolazi i do raznih psihičkih smetnji. Statistički je pokazano kako žrtve naredne napade ni ne prijave vlastima, jer smatraju kako vlasti u vezi toga neće ništa uraditi.

Dakle, cilj je opisati i prikazati problem nasilja nad ovom manjinskom skupinom. Istraživanje će se dodataći i zakonskih okvira naše države, te ukazati na nedostatke ne samo u zakonu već i obrazovnom sistemu.

Društveni ciljevi istraživanja

Društveni cilj ovog istraživanja bi bio osvijestiti javnost da je nasilje nad LGBT osobama itekako prisutno u našem društvu, te da bi se trebalo doći do određenih rješenja i suzbijanja tog nasilja. Također treba krenuti od samih uzroka nasilja te kroz proces povećanja svjesnosti okruženja, veće informiranosti, razbijanja predrasuda i stereotipa pokušati iskorijeniti bespotrebnu mržnju. Iskoristiti određena saznanja iz teorija i primijeniti ih u praksi, i samim tim prikazati te probleme široj javnosti.

1.5. SISTEM HIPOTEZA

Opšta (generalna) hipoteza:

Prepostavlja se da je nasilje nad LGBT osobama uzrokovoano prvenstveno nedostatkom informiranosti ili širenjem netačnih informacija o životu LGBT osoba, stereotipima i predrasudama, partijarhalnim vrijednostima i normama, te da osobe izložene ovom vidu nasilja nailaze na brojne posljedice koje negativno utječu na njihov psihosocijalni život.

Posebne hipoteze:

- Prepostavlja se da većina LGBT osoba krije svoju seksualnu orijentaciju iz straha zbog društvene osude.
- Prepostavlja se da je broj slučajeva nasilja nad LGBT osobama u konstantnom porastu.
- Prepostavlja se da je stvarni broj slučajeva nasilja nad LGBT osobama veći, jer LGBT osobe izložene nasilju zbog nepovjerenja u institucije sistema nasilje ne prijavljuju, i to onemogućava službenu provjeru opsega problema.
- Prepostavlja se da su LGBT osobe izložene fizičkom, psihičkom, verbalnom, ekonomskom, institucionaliziranim nasilju.
- Prepostavlja se da su najčešći uzroci za nasilje nad LGBT osobama stereotipi i predrasude, neinformiranost o društvenim grupama izloženim diskriminaciji, strah od nepoznatog i patrijarhalne vrijednosti društva.
- Prepostavlja se da su posljedice često devastirajuće po mentalno zdravlje i sveukupnu dobrobit žrtve, te se iskazuju u obliku anksioznosti i depresije, nižeg samopoštovanja, skrivanja, straha.

- Prepostavlja se da su LGBT organizacije prostor gdje se LGBT osobe najčešće obraćaju za pomoć i podršku jer često neće naći podršku u porodici i zajednicama iz kojih potječu.

1.6. METODE ISTRAŽIVANJA

Ovaj rad na temu „Uzroci i posljedice nasilja nad LGBT osobama u Bosni i Hercegovini“ će se bazirati na teorijsko-empirijskom istraživanju.

Od opštenaučnih metoda koristit će se hipotetičko-deduktivna metoda.

Naime, hipotetičko-deduktivna metoda bit će primjenjena jer su za ovaj rad potrebni društveni iskazi o iskustvima nasilja u različitim vremenima, mjestima i od mnoštva subjekata, onih koji su to nasilje preživjeli. Također će se koristit i statistička metoda zbog prebrojavanja različitih iskaza.

Od osnovnih metoda koristit će se analiza, s obzirom da se koristi veliki broj podataka u okviru evidencije i drugih dokumenata koje je neophodno analizirati da bi se izdvojili uzroci nasilja, koje utječe na pojavu negativnih posljedica.

Od osnovnih metoda za prikupljanje podataka koristit će se analiza sadržaja (dokumenata) i metoda ispitivanja.

Kao tehniku prikupljanja podataka koristit će se anketa, anonimnog tipa. Tako će se na sistematičan, relativno kratkotrajan i ekonomičan način doći do mišljenja ispitanika o ovoj pojavi. Anketni upitnik će biti konstruisan za namjere ovog istraživanja, poštujući postavljene hipoteze. Prilikom sastavljanja anketnog upitnika vodit će se računa o tome da pitanja budu jasna i nedvosmislena, te precizno formulisana.

1.7. VREMENSKO ODREĐENJE PREDMETA ISTRAŽIVANJA

Naučno istraživanje će biti obuhvaćeno vremenskim periodom od 2010 do 2020. godine.

1.8. PROSTORNO ODREĐENJE PREDMETA ISTRAŽIVANJA

Naučno istraživanje će biti obuhvaćeno na području BiH.

II TEORIJSKE OSNOVE RADA

U preambuli Opće deklaracije UN o pravima čovjeka se govori o *urođenom dostojanstvu*, a prva rečenica Člana 1. glasi ovako: „Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima“.

Sudbina *drugačijeg* uvijek je bila teška, i posuta trnjem, preko kojeg je taj neko morao koračati i onda kada bi jedini otisak koji bi ostajao bila njegova sopstvena krv. Biti drugačiji po imenu ili prezimenu, boji kože, jeziku, ili seksualnosti, na takve individue društvo većine uvijek je stavljal pik. Susrećući se s tim individuama, razum bi postajao imenica bez značenja, a animalna požuda da se povrijedi i napadne - surova realnost.

Svi mi težimo ka životu bez diskriminacije i straha, ka tom drevnom dostojanstvu, međutim ranjive socijalne skupine često su izložene neprihvatanju i nehumanom nasilju.

U publikaciji *Diskriminacija na osnovi seksualne orientacije i rodnog identiteta u Europi* se navodi kako su osobe koje pripadaju LGBT populaciji izložene ozbiljnomy riziku da postanu žrtve zločina iz mržnje ili incidenata motiviranih mržnjom svugdje, naročito na javnim mjestima, a nasilje se može desiti i u okruženju sopstvene porodice. (2011:6)

Već stoljećima kroz historiju ljudi za koje se smatralo da su “drugačijih” rodnih identiteta, ili da su dio LGBT zajednice su bili izloženi raznim oblicima diskriminacije i nasilja.

U knjizi o LGBT ljudskim pravima, *Čitanka*, Aida Spahić objašnjava kako još od ranog srednjeg vijeka mržnja prema ljudima koji nisu heteroseksualne orientacije počinje da se institucionalizira, primarno kroz crkvene strukture. Počinju progoni homoseksualaca, lažne optužbe za homoseksualnost (koja se tada nazivala *sodomija*) u svrhe postizanja političkih ili drugih ciljeva. Jedan od primjera jeste red templara koji je cijeli uništen upravo po ovim osnovama. Iako je homoseksualnost bila nešto što se aktivno pokušavalo iskorijeniti, služila je i kao sredstvo za ucjene, klevete i optužbe. (2012: 207)

Tokom stoljeća koja su uslijedila, osobe optužene za homoseksualnost bile su u sadašnjim evropskim zemljama podvrgavane kaznama kao što su utapanje, davljenje, odrubljivanje glave, kastriranje, vješanje, spaljivanje i slično (Mondimore 2003, prema Spahić, 2011: 173).

Kako se u istoimenoj literaturi navodi, dolaskom prosvjetitelja kazne su drastično smanjene, međutim na scenu se pojavljuje *kvazimedicinska* i *kvazinaučna teorija o degeneracijama*.

Upravo tada se počinju pronalaziti raznorazna opravdanja za formalnu kriminalizaciju homoseksualnosti.

Termin homoseksualnost skovao je Karl Heinrich Ulrichs, 1862. godine, a označavao je one koji vole pripadnike svog spola, ili koji su zarobljeni u tijelu suprotnog spola. Za žene se upotrebljavao termin homoseksualne žene. (Dekić, 2014: 43)

Tokom dvadesetog stoljeća homoseksualnost je bila kriminalizirana u skoro svim zemljama, i povlačila je za sobom dugotrajne i stroge kazne. (Mondimore 2003, prema Spahić, 2011: 173)

Krajem 19.vijeka nastaje nauka zvana *Seksologija*. Glavna uloga seksologije bila je da *homoseksualnost* definira kao sklop ljudskog seksualnog djelovanja. Većina seksologa tog perioda, kao što su Karoly Maria Benkert, Magnus Hirschfeld, Karl Heinrich Ulrichs, a koji se danas smatraju pionirima LGBT pokreta u Evropi, su homoseksualnost objašnjavali kao poremećaj koji ne bi trebalo kažnjavati, jer je *urođen*. (Dekić, 2014: 44).

Slobodanka Dekić u poglavlju o historiji LGBT aktivizma *LGBT Čitanke 3* (2014: 44) navodi da su je autori poput Karl Heinrich Urlicha definisali kao *osjećaj koji je u suprotnosti sa normom*, dok su se neki pozivali na postojanje *otvorene ljubavi između muškaraca* u Staroj Grčkoj, vjerujući da je homoseksualnost urođeno ljudsko ponašanje koje je pod društvenim, religijskim pritiskom moralo biti potisnuto.

Međutim, baš kao i kod velikog broja drugih disciplinama karakterističnih za to doba, i u seksologiji je dominirao biološki determinizam koji je gotovo sve oblike ljudskog ponašanja (od lopovluka do homoseksualnosti) smatrao *urođenim devijacijama*, koje je moguće medicinski liječiti. (Dekić, 2014: 45) Iako su danas ovakvi stavovi i mišljenja okarakterizirani kao homofobični, oni su bili ideja vodilja za aktivnosti koje mnogi smatraju prvim koracima u promišljanju seksualnosti van hetero-binarnih normi.

U modernom dobu, sve dok u većini zemalja nije dekriminalizirana homoseksualnost i dok nije zvanično skinuta sa liste duševnih oboljenja, postojale su razne teorije kojima se dokazivalo da se homoseksualnost može liječiti, nerijetko elektrošokovima i sličnim nehumanim metodama.

Istraživanja su uglavnom vršena u psihijatrijskim institucijama i zatvorima, te su se tako donosili zaključci koji su se primjenjivali na cjelokupnu populaciju. (Mondimore 2003, prema Spahić, 2011: 173)

Također, većina istraživanja rađena je s ispitanicima – mušarcima, jer je historijski 'problematična' homoseksualnost bila muška homoseksualnost. Iako se mogu pronaći slučajevi optuživanja i kažnjavanja lezbijki, one nisu proganjene, proučavane i nisu predstavljale 'problem' društvu, kao što su to predstavljali muškarci.

Američki biolog Alfred Kinsey, 1948. godine počinje svoje veliko istraživanje muške seksualnosti u Americi. Prvenstveno je insistirao na raznovrsnosti ljudske seksualnosti, i tvrdio da se ljudi ne mogu podijeliti u dvije grupe: homoseksualne i heteroseksualne. Također je htio dokazati da svatko može

biti na jednoj razini seksualne ljestvice, odnosno da naše spolno ponašanje ima vrlo širok raspon, a može se govoriti o heteroseksualno-homoseksualnom kontinuumu, kao što je i Aleksandar Štulhofer opisao u svom članku *Kako se orijentisemo*. (Dekić, 2014: 45)

Zbog velikih društvenih previranja (američki pokret za građanska prava, antiratni pokret, feministički pokret, pokret za prava LGBT osoba) vezanih za prava manjina, šezdesete se razumno mogu smatrati revolucionarnim godinama.

Historičar John D'Emilio smatra da je Drugi svjetski rat bio ključna tačka u razvoju *gej subkulture*, jer je podstaknuo migracije ljudi ka većim, urbanim centrima, i odvojio ih od porodica i njihove kontrole. Prema njegovim riječima, važnost ove subkulture ogleda se i u poslijeratnim napadima američke vlade na LGBT zajednicu. I pored svih zakona i mjera, nije se pristajalo na poziciju devijantnih pojedinaca koji stoje mirno i čekaju da ih vlasti pošalju na psihijatrijsko liječenje.

Taj momenat otpora je ključan za razumijevanje promjene koja se desila 60-ih godina: homoseksualnost je seksualno ponašanje, biti gej ili lezbejka je politički identitet, koji svoj izražaj pronalazi u gej i lezbejskom pokretu. (Dekić, 2014: 48)

Tek je 1973. godine Američka psihijatrijska asocijacija skinula homoseksualnost sa liste mentalnih bolesti, a isto je učinila i Svjetska zdravstvena organizacija 1990. godine.

Što se tiče drugih država, odnosno specifičnije naših prostora, nekadašnjih jugoslovenskih republika i pokrajina, LGBT pokretima i bilo kojim drugim dešavanjima vezanim za tu temu, nisu manjkali izlivi nasilja i nerazumijevanja. Međutim, na našim prostorima je i itekako više LGBT osoba prikrivalo svoju pravu seksualnost, i dio svog identiteta čuvalo u tajnosti, te je samim tim rad i vidljivost LGBT organizacija manja.

Godine 1959. homoseksualnost u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji službeno je kriminalizirana. Zakon ju je osudio na zatvor. Prema članku 186. stavku 2. Kaznenog zakona Jugoslavije, homoseksualna djela i samo muški homoseksualni odnosi kažnjavaju se kaznom zatvora u trajanju od jedne godine.

Stavovi jugoslavenskih vlasti prema LGBT osobama uglavnom se mogu pronaći u memoarima određenih dužnosnika i utjecajnijih ljudi tog razdoblja: Iz ratnih memoara, pod nazivom *Revolucionarni rat*, Milovana Đilasa, važnog člana Komunističke partije i AVNOJ-a, može se saznati više o odnosu partizana i LGBT osoba, gdje je opisano kako su *homoseksualci isključivani iz Komunističke partije zbog svoje seksualnosti* (Vasić, 2014: 70).

Vladana Vasić, u poglavlju o Ljudskim pravima LGBT osoba *Čitanke 3*, navodi sljedeće iz memoara: Đilasu je jednom prilikom Rifat Burđžević, sekretar Sandžačkog komiteta KPJ, rekao da su mu

vojnici srpskog bataljona otkrili da je jedan Musliman, dobar vojnik i revnosten komunista homoseksualac, te se Burdžević dvoumio da li da pogubi tu nakazu. Đilas je, kako tvrdi, odgovor na njegovu dilemu pokušao pronaći na razne načine: *Ni ja nisam znao partisku praksu, niti je išta o takvim pitanjima pisalo kod Marxa i Lenjina. No, po zdravoj pameti sam zaključio da od takvih poroka pate i proleteri, a ne samo buržoaski dekadenti, ali i da takvi poročnici ne mogu biti članovi partije. Tako smo i postupili. Burdžović je nesrećniku naredio da sam napusti partiju. Doznao sam kasnije da je taj homoseksualac bio veoma hrabar i hrabar pao.* (2014: 70)

Dakle, iako je homoseksualnost posmatrana kao porok koji se ne može i ne smije tolerisati ni u partiji niti među čelnicima partizanskog pokreta, ipak je homoseksualnim muškarcima bilo dozvoljeno da ostanu u partizanima i hrabro padnu. Međutim, mogli bismo pretpostaviti da su zbog teških ratnih okolnosti partizanske vođe bile nešto tolerantnije prema homoseksualnim vojnicima, ali su unutar partije bile nepopustljive.

Prema podacima iz literature (Vasić, 2014: 72), u Socijalističkoj republici BiH homoseksualnost je kriminalizirana 1977. Krivičnim zakonom SR BiH, čiji je član 93. sadržavao krivično djelo protivpravni blud, dok je stavom 2, istog člana, određeno da će se za protivpravni blud između lica muškog spola, učinilac kazniti zatvorom do jedne godine. Dalje se navodi kako je ovaj zakon nekoliko puta izmijenjen i dopunjavan, te je došlo i do ublažavanja ovog krivičnog djela, pa je kaznom od jedne do deset godina kažnjavana muška osoba koja upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile prinudi drugu (mušku osobu) na protivprirodni blud.

Homoseksualnost je dekriminalizovana u Krivičnom zakonu SR Bosne i Hercegovine 1991. godine, dok je iz Krivičnog zakona Federacije BiH izbačena 1996. godine, a iz Krivičnog zakona Republike Srpske 1998. godine.

Seksualna orijentacija je zabranjeni osnov diskriminacije u mnogim zakonima. Ipak, gotovo svaki značajniji izlazak u javnost LGBT zajednice bio je propraćen nasiljem za koje – do sada – niko nije odgovarao.

Vasić (2014: 59) dalje navodi kako je u Sarajevu 2001. kreiran nacrt Deklaracije bosanskohercegovačke gej-lezbejske asocijacije, koji ostaje kao neka vrsta manifesta pokreta.

2002. godine pokrenuta je inicijativa Bosna 14. septembar, čiji su neki od članova/ica već 2004. pokrenuli Udruženje Q za promicanje i zaštitu ljudskih prava LGBTIQ osoba. Rad Udruženja Q bio je potpuno javan, što je u velikoj mjeri olakšalo postizanje medijske vidljivosti LGBT tema.

Adekvatnija zaštita LGBT osoba od diskriminacije propisana je 2009. godine, kada je donesen Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine, koji eksplicitno pominje spol, spolno opredjeljenje i spolno izražavanje kao zabranjene osnove diskriminacije (član 2.).

2.1. POJMOVNO ODREĐENJE NASILJA I DISKRIMINACIJE

2.1.1. Diskriminacija

Bosna i Hercegovina je društvo u kojem se diskriminacija susreće gotovo na svakom koraku.

Uzveši u obzir sve teorije, istraživanja, dokaze i zaključke, činjenica je da su LGBT osobe stoljećima bile žrtve homofobije, transfobije i drugih vrsta diskriminacije na osnovu rodnog identiteta, seksualne orijentacije ili queer političkog opredjeljenja. Ta diskriminacija prožima i obuhvata širok spektar životnih sfera LGBT osoba, od porodice, škole, posla, zdravstvene zaštite, pristupa osnovnim uslugama, ljudskog prava na slobodu itd. Naročito se transrodne osobe susreću sa diskriminacijom, negativnim stavovima i odbacivanjem (Vijeće Evrope 2011: 5).

Diskriminacija nije samo usmjerena na osobe koje su “drugačije” seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta, već na sve osobe koje se takvima percipiraju, bez obzira na to što mogu biti heteroseksualne.

Zakon o zabrani diskriminacije BiH diskriminaciju definira kao „svako različito postupanje uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili prepostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica i onima koji su s njima u rodbinskoj ili drugoj vezi na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditeta, starosne dobi, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i pola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, spolnih karakteristika, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje, na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima života“. (Čaušević, 2013: 12)

Prema podacima regionalnog istraživanja iz 2015. godine, koje je proveo Nacionalni Demokratski Institut (eng. National Democratic Institute), 51% LGBT osoba u BiH doživjelo je neki vid diskriminacije na temelju svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. (Numanović, 2017: 26)

Prema obliku, diskriminacija može biti *neposredna* i *posredna*.

U publikaciji *Brojevi koji ravnopravnost znače* (2013: 25), neposredna diskriminacija se definira kao svako različito postupanje po utvrđenim osnovima diskriminacije, odnosno „svako djelovanje ili propuštanje djelovanja kada je neko lice ili grupa lica dovedena ili je bila ili bi mogla biti dovedena u nepovoljniji položaj za razliku od nekog drugog lica ili grupe lica u sličnim situacijama“.

Posredna diskriminacija podrazumijeva svaku situaciju „u kojoj, naizgled neutralna odredba, kriterij ili praksa, ima ili bi imala učinak dovođenja nekog lica ili grupe lica (...) u nepovoljan ili manje povoljan položaj u odnosu na druga lica“, a sukladno definiranim osnovima diskriminacije. (Čaušević, 2013: 25)

Kada je riječ o samom nivou na kojem se ispoljava, diskriminacija može biti:

- individualna,
- institucionalna i
- strukturalna.

U BiH se najčešća diskriminacija LGBT osoba odvija na *institucionalnom* nivou, s obzirom na to da postojeća legislativa onemogućava sklapanje braka ili registrovanje zajednice te, samim time, i pristup pravima koja iz ovih odnosa proističu, usvajanje djece, i sl. (Čaušević, 2013: 26).

Kao primjer institucionalne diskriminacije, u literaturi se navodi slučaj zabrane doniranja krvi LGBT osobama.

Naime, to je ujedno i pozitivan primjer suzbijanja diskriminacije i primjene *Zakona o zabrani diskriminacije*, gdje je studentici Lamiji Topčagić na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, bilo zabranjeno dobrovoljno darivanje krvi zbog seksualne orijentacije.

Kako Lakić (2013: 22) objašnjava, formular koji su morali potpisati dobrovoljni davaoci krvi sadržavao je diskriminatornu odredbu da krv ne trebaju darovati osobe koje „imaju povremene ili stalne seksualne kontakte sa homoseksualcima“. Nakon otvorenog protivljenja studentice te homofobnog napada zaposlenice Filozofskog fakulteta („Da si moje dijete, ubila bih te na mjestu.“), uslijedila je reakcija i podrška javnosti, što je rezultiralo izradom novog formulara Zavoda za transfuzijsku medicinu, kojim se ne diskriminiraju LGBT osobe te koji se, umjesto na seksualnu orijentaciju, fokusira na rizično seksualno ponašanje. Samim tim, ovaj slučaj je pokazao da javno angažiranje i reagiranje LGBT osoba na diskriminaciju i nasilje može donijeti promjene.

Nakon doživljene diskriminacije, studentica Lamija Topčagić je za portal Index istakla da: „Bitno mi je da se za ovo čuje, da se ne zataška u krugu fakulteta, da se vidi da se ljudi ne mogu tako ponašati nigdje, posebice ne u obrazovnim ustanovama.“ (Portal Index)

2.1.2.Nasilje

Osim isključivanju i diskriminaciji, LGBT osobe u BiH su nerijetko izložene i nasilju.

Nasilje je usađeno duboko u čovjekovu prirodu, te je jedan od najvećih problema u gotovo svakoj državi na svijetu. Očekivano, javnost osuđuje fenomen nasilja, i čini sve kako bi se spriječilo i suzbilo. Međutim, nezainteresiranost većine stvara plodno tlo za daljnje širenje nasilja prema slabim i nezaštićenim skupinama, a nasilne osobe prolaze nekažnjeno. Jedna od takvih manjinskih, stigmatiziranih zajednica u većinskom, heteroseksualnom društvu su upravo seksualne manjine.

Nasilje nad LGBT osobama obuhvata razne oblike homofobnog, bifobnog i transfobnog ponašanja koji imaju za cilj ili posljedicu poniziti i povrijediti integritet, zdravlje i sigurnost osoba koje se identificiraju kao lezbejke, gej, biseksualne, transrodne, interpolne osobe (LGBTI), uključujući i osobe koje nisu LGBT, a koje nasilnici/e tako percipiraju. Budući da živimo u društvu koje vrlo teško prihvata različitosti i odstupanja od tradicionalnih hetero i cisnormativnosti, napadi usmjereni na ovu populaciju izuzetno su česti, a nerijetko su počinitelji/ce članovi/ice najuže porodice.

Otac psihoanalyze, S. Freud smatra da agresivnost ima biološku osnovu, a svoju je teoriju agresivnosti razvio na tezi o destruktivnom nagonu koji posjeduju sva živa bića. (Balić, Divanović, Ricijaš, 2001., prema Janković i Žilić, 2016: 69).

Kako autori Janković i Žilić dalje pojašnjavaju, agresivnost je rasterećenje kojemu je cilj smanjiti napetost organizma.

Prema Žarković Palijan (2004.), Adler je nasilje definirao kao svako ponašanje koje ima za cilj povrijediti druge i opisao ga kao svoj uzrok - kao manifestaciju svojstvene "volje za moć" svakog pripadnika ljudskih bića. Očituje se u potrebi da se osvijesti osjećaj „superiornosti i muškosti“, koji zahtijeva agresivnost.

Nasilje je namjerno korištenje fizičke snage i moći prijetnjom ili akcijom prema samome sebi, prema drugoj osobi, ili prema grupi ljudi ili čitavoj zajednici, što bi moglo rezultirati ili rezultira ozljedom, smrću, psihološkim posljedicama, nerazvijenošću ili deprivacijom (WHO, 2002; prema Janković i Žilić).

U svojoj publikaciji *Moderno društvo i svjetski etos*, Cifrić (2000: 69) navodi kako je nasilje jedno od značajnih naslijeda ljudske kulture, što se tijekom povijesti pojavljuje u različitim oblicima, a reproducira socijalizacijskim mehanizmima. Samo je pitanje je li nasilje posljedica ljudske agresivnosti ili destruktivnosti kulture (Janković i Žilić, 2016: 69), jer se u povijesti kultura uočavaju

razdoblja barbariziranja kulture i civiliziranja nasilja, pa se nasilje smatra kao supstancialni dio ljudske kulture, a njegovi oblici povijesno zadani.

Nasilje je sam po sebi vrlo složen fenomen, koji se može smatrati situacijom. U smislu emocija, radnji ili motivacije, uglavnom se očituje kao instinkt, a zatim se očituje kao ljutnja, neprijateljstvo, ljutnja i napadi na druge.

Nasilje podrazumijeva šest čimbenika (Zečević, 2010):

- namjeru da se povrijedi ili nanese šteta;
- intenzitet i trajanje;
- moć nasilnika;
- ranjivost žrtve;
- manjak podrške i
- posljedice.

Marija Žilić i Josip Janković (2016) zaključili su da nasilje nije izolirana pojava. Na njega utječe sve što se događa u neposrednom i širem okruženju, a da bi se to razumjelo, moraju se uzeti u obzir svi aspekti njegovog nastanka, izvedbe i kontinuiteta.

Individualne karakteristike su pod utjecajem različitih ekoloških konteksta, kao što su škola, grupe vršnjaka, šira zajednica i sl. (Bronfenbrenner, 2005; prema Janković i Žilić) a glavni njegovi izvori su svakako porodica, u svom bazičnom određenju postojanja i biološkom, psihološkom i socijalnom funkcioniranju.

U teorijskim razmatranjima, može se uočiti nekoliko grupa činitelja koji se smatraju rizičnim za nasilno ponašanje (Nedimović, Biro, 2011, prema Janković i Žilić, 2016: 70):

- obiteljski i genetski faktori,
- poremećena socijalna kognicija,
- socio-ekonomski status obitelji,
- interpersonalni utjecaji,
- pripadnost grupama vršnjaka problematičnog ponašanja,
- utjecaj mas-medija i
- širi kulturološki faktori.

U Svjetskom izvješću o nasilju i zdravlju za 2002. (Janković i Žilić, 2016: 69), Svjetska zdravstvena organizacija podijelila je nasilje u tri kategorije koje su dalje podijeljene na sljedeći način:

1. nasilje prema samome sebi, koje uključuje samoozljedivanje i samoubojstvo;

2. međuljudsko nasilje koje se odnosi na nasilje u obitelji (nasilje nad djecom, nasilje nad partnerom i nasilje nad starijom osobom) i nasilje unutar zajednice (nasilje prema osobama koje nasilnik poznaje i nasilje prema osobama koje nasilnik ne poznaje);
3. kolektivno nasilje je uglavnom organizirano i usmjerenod jedne grupe prema drugoj u svrhu ostvarenja političkih, ekonomskih i socijalnih ciljeva.

Što se tiče kategorija nasilja, ono se dijeli na: *fizičko, psihičko, seksualno, ekonomsko*.

- Fizičko nasilje – guranje, odguravanje, povlačenje za kosu, udaranje, premlaćivanje, udaranje nogama, paljenje, ugrizi, davljenje, ubodi, genitalno osakaćivanje, mučenje, ubojstvo. Težina ozljeda kreće se od onih lakših, polomljenih zubi do trajnih ozljeda i smrti.
- Psihološko nasilje – izrugivanje, ismijavanje, prigovori, prijetnje, izolacija, prijezir, maltretiranje i javni napad, verbalno nasilje. Ovo se obično doživjava kao štetno za vlastiti identitet i dobrobit, napose ako je trajno.
- Seksualno nasilje - odnosi se na bilo koji seksualni čin, pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, neželjeni seksualni komentar ili prijedlog koji je usmjeren protiv osobe i njezine seksualnosti, a koji može počiniti druga osoba bez obzira na odnos sa žrtvom ili stanje u kojem se nalaze (WHO, 2002).
- Ajduković i Ajduković (2010: 293) definiraju silovanje kao „seksualni kontakt bez dobrovoljnog pristanka koji je iznuđen primjenom sile i/ili prijetnjama“ te ističu kako ovaj oblik nasilja ostavlja duboke i štetne psihičke posljedice na žrtve koje u većini slučajeva zahtijevaju profesionalnu psihološku i psihoterapijsku pomoć.
- Ekonomsko nasilje – nejednaka kontrola nad pristupom zajedničkim resursima, na primjer: uskraćivanje/kontroliranje pristupa novcu, sprječavanje pristupa zaposlenju ili obrazovanju, uskraćivanje prava na vlasništvo.

Ajduković i Ajduković (2010) napominju kako među različitim oblicima nasilnog ponašanja ne postoji čvrsta granica, tako da je fizičko ili seksualno nasilje u bliskim odnosima uvijek praćeno psihološkim nasilnim ponašanjem.

Dakle, bilo fizički ili verbalni, učinci svih vrsta zločina iz mržnje protiv LGBT osoba mogu biti ozbiljni. Svaka demonstracija neprijateljstva prema žrtvama na osnovu njihovog seksualnog ili rodnog identiteta vjerovatno će ih osvijestiti da su na meti zbog onoga što jesu. To ne znači da će sve žrtve zločina iz mržnje biti pogodjene na potpuno isti način; postoji mnogo varijabli koje utječu na učinke krivičnog djela.

Međutim, većina incidenata protiv LGBT osoba generirat će jedinstveni skup izazova s kojima će se suočiti većina žrtava, koje su izravno povezane s njihovim identitetom i njihovom internom sviješću o tome što njihov identitet znači u širem društvu. (2013: 37)

Kada je u pitanju stanje u Bosni i Hercegovini, ono je daleko od idealnog.

LGBT osobe su svakodnevno diskriminirane, omaložavane, a nasilje je itekako prisutno. Položaj i status LGBT osoba u kontekstu našeg društva i poštivanja osnovnih ljudskih prava i sloboda, demokratskih principa, antidiskriminacije i senzibilizacije svijesti prema marginalnim društvenim grupama može se ocijeniti kao izrazito zabrinjavajući.

Godišnje izvješće *Internacionalne lezbijske, gej, biseksualne, transeksualne i interseksualne asocijacije* (ILGA-Europe) *Rainbow Europe Index* za 2011. godinu podupire ovu izjavu, u kojoj se nivo poštovanja LGBT ljudskih prava kreće od -7 (najniža razina poštovanja LGBT prava) do 17 (najviša razina poštovanja LGBT ljudskih prava), stanje u Bosni i Hercegovini karakterizira broj 1, odnosno nivo tolerancije i poštovanja LGBT ljudskih prava je vrlo nizak.

Na to su ukazale mnoge nevladine organizacije, relevantni međunarodni akteri, određeni mediji i neki akademski krugovi, ali odgovor na ova upozorenja je mlak, čak i nepostojeći. (Dračo, 2013: 14)

Statistički podaci iz 2013. godine, urađeni od strane Sarajevskog otvorenog centra, itekako idu u prilog ovim informacijama. Naime, zbog svog rodnog izražavanja ili seksualnog identiteta 23,5 % osoba doživjelo je nasilje. Gotovo je svaka osoba (94,6 %) doživjela psihičko i verbalno nasilje. Fizičko je nasilje doživjela svaka treća osoba, a seksualno skoro svaka peta. (Vasić, 2016: 23)

Međutim, regionalno istraživanje unutar LGBT zajednice koje je provela organizacija *National Democratic Institute* u BiH, Srbiji, Makedoniji, Crnoj Gori, Albaniji i na Kosovu, pokazalo je da je od ukupnog broja LGBT osoba iz BiH koje su sudjelovale u istraživanju, 72 % doživjelo neki vid nasilja, a 15 % od toga je doživjelo fizičko nasilje. (Vasić, 2016: 23)

Veliki broj incidenata je prijavljen Sarajevskom otvorenom centru u 2013. godini, samim tim ćemo spomenuti nekoliko incidenata i napada. U izvještajima se navodi kako je u martu 2013. godine nekoliko LGBT aktivista/ica napadnuto od strane 10-15 mladih muškaraca, dobi od 18 do 25 godina. Napad se dogodio u blizini zgrade Predsjedništva BiH. Aktivisti/ce su prijavili/e slučaj odmah po dolasku policije, međutim nisu željeli da se obavi krivična istraga kako bi se zaštitila nekolicina neautiranih osoba koje su prisustvovali napadu.

U julu 2013. godine mladi gej konobar bio je napadnut na radnom mjestu (kafić) u Sarajevu, od strane više muškaraca sa kupuljačama na glavama. Razlog napada bila je njegova seksualna orijentacija.

Ovaj kafić poznat je kao jedino mjesto u Sarajevu u kojem se svakog mjeseca održavaju LGBT zabave. Napad se odvijao tako što su prvo došla dvojica muškaraca, koja su kasnije dovela još ljudi (otprilike njih desetorka) u namjeri da fizički napadnu gej konobara u momentu dok je on uzimao njihovu narudžbu. Slučaj je prijavljen policiji, a počinioći i svjedoci su pozvani na razgovor. Cijela istraga je međutim započela tri mjeseca nakon prijave u septembru 2013. godine zbog godišnjih odmora. Do tada je jedan od počinioča poznatih policiji napustio zemlju, a kafić u kojem se desio napad je zatvoren. Ovaj slučaj nije procesuiran do januara 2014. godine. (Vasić, 2014: 13)

Napad na Međunarodni festival queer filma Merlinka u Art kinu Kriterion 2014. godine, uznemirujući je primjer neuspjeha vlasti da zaštiti sudionike i sudionice ovog javnog događaja, te neaktivnosti kada je u pitanju brzo i adekvatno procesuiranje počinitelja kaznenih djela iz mržnje. Zabrinjavajuće je što se ovaj trend nastavlja te je tako 2016. godine skupina od četiri mladića izvršila napad na posjetitelje Art kina Kriterion u Sarajevu vrijedajući pri tome prisutne na temelju njihove seksualne orientacije. Napad koji je očigledno bio motiviran homofobijskim policijskim službenicima u svom nastupu ocijenili kao nasilničko ponašanje, te su počinitelji nakon kratkog privođenja pušteni. (Vasić, Gavrić, Bošnjak, 2016: 23)

Kao što se može vidjeti, napadi, nasilje i diskriminacija se itekako događaju, međutim veliki broj njih ostane neprijavljen. Nalazimo se u situaciji gdje statistički podaci ne korenspodiraju s činjenicama i događajima iz 'pravog života'. U izvještajima možemo pročitati nekoliko slučajeva nasilja i diskriminacije, međutim prava sliku i opseg mržnje je itekako veći.

S tim u vezi, prema statističkim podacima, nasilje nad LGBT osobama možda opada iz godine u godinu, međutim trebamo imati na umu činjenicu da više od polovine slučajeva ostane neprijavljen, jer LGBT osobe ne vjeruju policiji, i smatraju da im ne bi pomogli. Također, veliki broj LGBT osoba svoju seksualnost još uvijek krije od porodice i prijatelja, i ne žele privlačiti pažnju prijavama.

Važno je napomenuti da se nasilje događa i nad osobama za koje se smatra da su LGBT čak i kada one to nisu. Napadači su žrtvi često nepoznati, iako su u nekim slučajevima dobro poznati, jer se nasilje može događati u porodici, ili na poslu.

Počinitelji anti-LGBT nasilja su prvenstveno muškarci i često mladići u organiziranim grupama. U literaturi, nekoliko sagovornika tokom jedne od studija povezalo je pojavu zločina iz mržnje prema LGBT osobama sa širim nacionalističkim, ksenofobnim ili rasističkim tendencijama u društvu, koje napadaju nekoga jer ga smatraju *autsajderom*.

Međutim, prijetnje i stvaranje psihološkog pritiska LGBT osobama čine najveći broj slučajeva zločina iz mržnje, koje je Sarajevski otvoreni centar dokumentovao. Ove prijetnje variraju od anonimnih

poruka mržnje na facebooku, prijetnji oduzimanjem života, do slučajeva kada se žrtva lično vrijeđa, zastrašuje ili uznemirava na različite načine.

2.1.3.Govor mržnje

Što se tiče definicije, ne postoji univerzalna definicija govora mržnje već je ovaj pojam, uz manje razlike, definisan zakonima zemalja koje ga zabranjuju. Međutim, može se reći da govor mržnje podrazumijeva sve oblike izražavanja koji šire, raspiruju, opravdavaju i/ili podstiču na rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam i/ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući tu i netoleranciju izraženu u formi agresivnog nacionalizma i etnocentrizma, diskriminacije i neprijateljstva prema manjinama, migrantima i ljudima imigrantskog porijekla. (Vasić, 2013: 23) S tim u vezi, govor mržnje izravno je povezan s rastom društvene netolerancije i diskriminacije te igra važnu ulogu u eskalaciji nasilja i zločina iz mržnje.

Govor mržnje je postao normalna pojava na našim prostorima. Ogovaranje, ismijavanje, vrijeđanje je dio svakodnevnog dijaloga. Čest je u javnom diskursu, bilo da se radi o LGBT osobama, drugim manjinama, etničkim grupama itd. Gotovo da nema kulture dijaloga i govora, pa je nerealno očekivati da će biti kažnjeni oni koji se otvoreno protive pravima LGBT osoba.

U proteklih deset godina u zemljama bivše Jugoslavije imali smo priliku vidjeti razne pozive na linč, ugnjetavanje, istrebljenje i druge oblike nasilja nad LGBT osobama, i sve je to u javnom diskursu. Religijske zajednice su ohrabrivale one koji su prijetili nasiljem, pseudo-stručnjaci/kinje su raspredali/e o teoriji bolesti i mogućnostima liječenja u psihijatrijskim institucijama. (Spahić, 2012: 185)

Može se jednostavno reći da su LGBT priče izazvale opću zbrku. S jedne strane, to je dobro, jer je ovo pitanje konačno stavljeno na politički dnevni red i ne može se gurnuti u "četiri zida". S druge strane, sve dok ne budu postojale ozbiljne sankcije za govor mržnje, javnu netrpeljivost i nasilje, ne možemo očekivati da će se društvo početi brže mijenjati. (Spahić, 2012: 185)

GOVOR MRŽNJE	2017.	2018.	2019.	UKUPNO
OSNOV				
Seksualna orientacija i/ili rodni identitet	39	39	105	183
UKUPNO ZA GODINU	39	39	105	183

Tabela.1: Podaci Sarajevskog otvorenog centra o slučajevima govora mržnje (2020: 33)

Sarajevski otvoreni centar je 2019. godine dokumentirao 105 slučajeva govora mržnje i pozivanja na nasilje i mržnju te 16 slučajeva krivičnih djela i incidenata motivisanih predrasudama na osnovu SORI-ja.

2019. godine se održala Prva bh. povorka ponosa, i to je bilo najmasovnije javno okupljanje u borbi za jednak položaj i jednakopravni uvažavanje prava LGBT osoba. Međutim, kako se navodi u *Rozom izvještaju 2020*, (Pandurević, 2020: 31) kojeg Sarajevski otvoreni centar objavljuje svake godine i u njemu izvještava o slučajevima nasilja, diskriminacije i govora mržnje, između ostalog, zabrinjavajuća je bila činjenica da se utrostručio broj prijetnji i nasilja na javnom mjestu i/ili online sferi/društvenim mrežama.

U 2017. i 2018. godini zabilježeno je po sedam slučajeva homofobnog i transfobnog međuvršnjačkog nasilja, dok je u 2019. zabilježen jedan slučaj.

Iako su, saradnjom sa civilnim sektorom, unaprijeđeni kapaciteti centara za socijalni rad da reaguju u ovim slučajevima, ipak je i dalje očit nedostatak konkretnog sistemskog odgovora i institucionalnog plana za suzbijanje međuvršnjačkog nasilja i razvijanje inkluzivne i tolerantne obrazovne sredine, koja bi uključivala i LGBT perspektivu. (Pandurević, 2020: 33)

Za vrijeme Sarajevskog queer festivala pojavilo se poticanje diskriminacije i nasilja, kada je veliki broj javnih osoba dao homofobne i netačne tvrdnje, uključujući i Bakira Izetbegovića, koji je izjavio da LGBT osobe imaju pravo na svoju seksualnu orientaciju tj. dezorientaciju i kako će se svim etičkim sredstvima *uprotstaviti protiv utjecaja homoseksualaca na omladinu* (2014: 80) iako su znali da će takve izjave povećati netoleranciju njihovih pristalica prema LGBT osobama, samim tim i nasilje i diskriminaciju.

Jedan od glavnih i najčešćih načina izjave mržnje jeste na socijalnim platformama. Bez obzira koliko bezazленo izgledale prijetnje na Internetu, govor mržnje koji se dnevno izražava prema LGBT

osobama na portalima i novinskim člancima, manjak regulacije, nadzora i nepostojanje adekvatnih sankcija za počinitelje ovih incidenata, omogućava luhku i brzu eskalaciju govora mržnje u zločine iz mržnje.

Naime, i sami smo svjedoci svakodnevnih izjava i komentara, od strane anonimnih pojedinaca, na Internetu, gdje svakodnevno iznose uvredljive izjave da su LGBT osobe *pederi bolesni* ili *devijantne osobe, prijetnja za djecu*. Komentari najčešće završavaju prozivkom na nasilje i ugrožavanje života određenih osoba iznoseći njihove lične podatke, autirajući ih svojim istomišljenicima i omogućavajući velikom broju ljudi koji dijele iste ideje da dođu do tih podataka, što može dovesti do kršenja ljudskih prava LGBT osoba. (Vasić, 2014: 16)

Kad su u pitanju statistički podaci, i/ili dokumentovani slučajevi, u publikaciji Sarajevskog otvorenog centra *Homofobni i transfobni incidenti i zločini iz mržnje u Bosni i Hercegovini u periodu od marta do novembra 2013. godine* dokumentovano je tri slučaja zločina iz mržnje počinjenih na Internetu. (Vasić, 2014: 17)

Kako se dalje navodi, u svima njima, muški korisnici (anonimno ili putem svojih facebook profila) targetirali su LGBT aktiviste i aktivistkinje i prijetili im nasiljem, pa čak i ubistvom.

U najtežem od ovih slučajeva (Vasić, 2014: 16) u aprilu 2013, LGBT aktivistima i aktivistkinjama prijećeno je na forumu pod temom *LGBT populacija traži svoja prava*. Počinitelji i kreatori teme na forumu, pod svojim anonimnim korisničkim imenima, otkrivali su lične podatke i facebook profile i portal LGBT organizacije (koji sadrži sve podatke svojih članova i članica), te su posebno targetirali jednog aktivistu i aktivistkinju, i čak preuzeli identitet tog LGBT aktiviste da bi postavljali informacije i uvredljive komentare u njegovo ime. Cilj te teme bio je da se odluči da li će se reagovati na činjenicu da LGBT populacija traži svoja prava ili će se samo pustiti da to prođe. Kasnije u toku godine, jednoj LGBT podržavateljici prijećeno je da napusti grad u kojem živi jer su prema riječima počinitelja "ona i ljudi poput nje bolesni i šire bolesti".

Iako su ti slučajevi prijavljeni policiji, njihov stav bio je da internetski zločini nisu u njihovoj nadležnosti te se takve prijetnje ne mogu procesuirati kao kaznena djela.

2.1.4. Između statistike i stvarnosti

Budući da većina slučajeva ostaje neprijavljena, teško je pratiti opseg sveukupne diskriminacije. Samim tim, statistički podaci koji određene organizacije i centri odrade i nije najrealističniji prikaz stanja. Prema primjerima koji su već izloženi, situacija na papiru možda za neke osobe i ne izgleda tako problematično, međutim mi istinski ne znamo šta se svakodnevno događa na ulici, u školama, na poslu ili u porodicama LGBT osoba.

Mnogi vjeruju kako su diskriminacija, nasilje, izjave i govor mržnje u realnosti mnogo prošireniji i izraženiji, te da se svake godine sve više šire i povećavaju.

Treba naglasiti da žrtve uglavnom zbog straha neće prijaviti sve incidente/napade koje su pretrpjele. Drugi razlozi neprijavljanja nasilja su nepovjerenje u službenike, njihov nedostatak osjećaja, nedostatak obrazovanja i nedostatak profesionalnog pristupa LGBT osobama (predrasude i stereotipi). Osim toga, LGBT osobe se plaše prisilnog/neželjenog autiranja i njegovih mogućih posljedica u porodici.

Još jedan razlog je i činjenica da izostaje sustavna reakcija ili je postupanje nadležnih institucija neprimjereno što stvara osjećaj nepovjerenja u policiju i pravosudni sustav. (Blažević, 2019: 34)

U istraživanju Sarajevskog otvorenog centra iz 2017. godine, pokazalo se da 60,9% LGBT osoba strahuje za svoju sigurnost zbog toga što su LGBT osobe, te se ne osjećaju primjereno zaštićenima niti im je osiguran minimum zaštite. (Bošnjak, Vasić, 2018:25)

Strah od prijave homofobnog nasilja pokazuje da policija nije učinila dovoljno napora da osigura da su postupci profesionalni i učinkoviti, a ne homofobični. Sudionici koji ne prijavljuju homofobne incidente koje su doživjeli najčešće vjeruju da je prijava besmisleni čin i da se ništa pozitivno neće na kraju dogoditi. Među žrtvama homofobnog nasilja postoji racionalizacija homofobnog nasilja. Samim tim, smatra se kako je najveći problem to što policija i pravosuđe još uvijek sustavno ne prikupljaju podatke o zločinima iz mržnje. Osim toga, nedostaje sustavna edukacija o tim zločinima za predstavnike policije i pravosuđa, zbog čega se zločini često zanemaruju i nisu procesuirani po zakonu.

Organizacije civilnog sektora u BiH se kroz različite aktivnosti bave tematikom i problematikom ovih kaznenih djela, a u cilju konačnog primjerenog prepoznavanja, pravne kvalifikacije, usmjeravanja istraga u pravom smjeru, te odgovarajućih sankcija za počinitelje/ice. (Blažević, 2019:34)

2.2. HOMOFOBIJA: cjeloživotni teret LGBT osoba

Homofobija zauzima različite sfere društva, te poput rasizma ili ksenofobije njeni korijeni prodiru duboko u diskurse zajednice. Svakodnevno, u svakoj zemlji, pojedinci se progone, kleveću ili nasilno napadaju, pa čak i ubijaju, zbog svoje seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta. Prikriveno ili otvoreno, homofobično nasilje uzrokuje ogromnu patnju, koja je često obavijena velom tišine i podvrgnuta izolaciji.

Homofobija može poprimiti mnogo različitih oblika, uključujući negativne stavove i uvjerenja u vezi sa LGBT osobama, ili predrasude i stereotipe prema istim. Često se homofobija zasniva na iracionalnom strahu i nerazumijevanju. Homofobija nekih ljudi može biti ukorijenjena i u konzervativnim vjerskim uvjerenjima. Također, mnoge navike i (ne)znanja ljudi preuzimaju i vode se njima naučeni od malih nogu, odnosno kroz homofobična stajališta roditelja.

Spahić (2011: 209) navodi kako homofobija nije klasična fobija, oblik neuroze, već se ovim pojmom označava prije svega negativan stav prema ljudima koji ulaze u seksualno-emocionalne veze sa osobama istog spola. Pojam se sastoji od grčke riječi *homos* koja znači isti, jednak i riječi *phobos* koja označava strah. Pojam je populariziran 1972. godine da bi objasnio predrasudu prema ljudima homoseksualne orijentacije, bilo da se radi o strahu od homoseksualaca ili od sopstvene homoseksualnosti (Todorović 2001, prema Spahić, 2011: 175).

U *Rozom izvještaju: godišnjem izvještaju o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH u 2013. godini*, autori navode kako se homofobija nerijetko manifestira kao neupitna vjera u superiornost heteroseksualnosti, koju podstiču kulturne i institucionalne društvene prakse. Ta vjera rađa nasilje prema neheteroseksualnim osobama koje se opravdava uvjerenjem u vlastitu superiornost i njihovu inferiornost. (2014: 34) Samim tim, kao rezultat takvog vjerovanja uglavnom dolazi do nasilja, koje se iskazuje u verbalnim i fizičkim napadima, raznim oblicima diskriminacije i mržnje u obrazovnim institucijama, na radnim mjestima, te oduzimanju potomstva neheteroseksualnim roditeljima.

Poricanje homofobičnih osoba da ne mrze LGBT osobe je normalna pojava u društvu. Međutim, postoje razni oblici manifestiranja mržnje prema LGBT osobama. Najčešće su to već predodređena (ne)znanja, pogrešna informiranost i/ili niz predrasuda, koje se ispoljavaju u svakodnevnim situacijama. Kao primjer, autori publikacije *Izvan četiri zida* (2012: 21) navode situacije kada za neku ženu mislimo da je lezbijka samo zato što nije u stanju da pronađe muškarca ili zato što se oblači kao muškarac; ili kada osobu koja je lezbijka ili gej muškarac ne posmatramo kao cjelovitu ličnost, nego isključivo na osnovu njene ili njegove seksualne orijentacije.

Posljedice homofobije su moguća diskriminacija LGBT osoba u svim sferama života koja vodi marginalizaciji i socijalnoj isključenosti. (Spahić, 2011: 175). Autori prepoznaju kako je homofobija kroz historiju toliko uzela maha da je mnogo zemalja istospolni seksualni čin proglašilo krivičnim djelom.

U javnom diskursu i u našoj privatnoj sferi svakodnevno se susrećemo s pojavama homofobije, a pojedine homofobne radnje toliko su ukorijenjene u društvu da ih većina ljudi prvenstveno ne prepoznaje, a zatim ne pokušava niti zaustaviti.

Homofobija može poprimiti oblike fizičkog nasilja i simboličkog nasilja (Spahić, 2011: 176). Također, izbjegavanje i udaljenost, odnosno distanciranje predstavljaju jedan oblik nasilja, međutim kojeg nije tako lahko primijetiti jer je prikriveno, i s tim u vezi veoma je teško suprotstaviti mu se. U savršenom svijetu bilo kakav oblik nasilja ili diskriminacije ne bi smio biti dopušten, te bi se svaki čin nasilja u pravilu trebao sankcionirati, ali realnost je itekako drugačija.

2.2.1. Vrste homofobije

Homofobija se može manifestirati kroz sve strukture i slojeve društva, i može imati različite aktere, čak i same pripadnike/ce LGBT populacije. Svi oblici homofobije međusobno su povezani i uvjetovani složenom mrežom namjernih i nemajnjih radnji.

U literaturi, autori homofobiju dijele na:

- Internaliziranu
- Interpersonalnu
- Institucionalnu
- Kulturalnu

Internalizirana homofobija označava strah od vlastite seksualnosti, odnosno mržnju prema sebi zbog vlastite seksualnosti. (Mondimore 2003, prema Spahić: 176)

Internalizirana homofobija počinje da se razvija u djetinjstvu te se izraz često upotrebljava da bi se uputilo na antihomoseksualne predrasude koje se poprimaju od roditelja i ostale djece, a koje prodiru duboko u psihu i kasnije se negativno izražavaju u adolescenciji ili odrasлом dobu (Mondimore 2003, prema Spahić: 176).

Smatra se da internalizirana homofobija proizilazi, odnosno svoje temelje ima u djetinjstvu, a stvara se u pubertetu jer dominira i stječe se od porodice, prijatelja/ica iz škole, preko raznih medija i ostalih društvenih domena. Također, autori navode kako su najveći homofobi pojedinci koji nedvosmisleno pokušavaju zanemariti svoju (homo) seksualnost ili je ne mogu priznati.

Neostvarena homoseksualna želja implicira represiju (Todorović 2001, prema Spahić: 176) koja se ispoljava žestokom borbom da se održi hetero pozicija putem mržnje i duboke averzije.

Interpersonalna homofobija je eksterna homofobija koja podrazumijeva otvoreno izražavanje netrpeljivosti, bilo da se radi o otvorenom, prikrivenom ili simboličkom nasilju nad osobama nehetero seksualne orijentacije ili nekonvencionalnog rodnog identiteta. (Spahić, 2012: 44)

Ova vrsta homofobije ima dosta zajedničkog sa kulturnom homofobijom jer djeluje društveno, bilo unutar porodice ili drugih društvenih jedinica.

Kao oblike koji su najekstremniji, autori izdvajaju fizičko nasilje, međutim pored veoma otvorenih načina iskazivanja mržnje, ipak su najučestaliji oni koje je teže primijetiti. Takvi oblici često podrazumijevaju isključivanje, distanciranost, izbjegavanje i ignoriranje osobe koja je “drugačija”. Jezik igra značajnu ulogu u ovoj vrsti homofobije jer predrasude perpetuiraju kroz homofobične šale, homofobične i seksističke metafore i slično. (Spahić, 2012: 44)

Institucionalna homofobija podrazumijeva sve mehanizme homofobije koji se primjenjuju kroz javni sektor, religijske institucije, privatni sektor, medije i ostale sfere koje ne pripadaju privatnom prostoru. (Spahić, 2012: 211) Ova homofobija se provodi putem diskriminacije tokom obrazovanja, procesa zapošljavanja, karijernog napredovanja, administrativnih poteškoća i sl. koja se zasniva isključivo na seksualnoj orijentaciji i/ili rodnom identitetu.

Postoje mnogobrojni načini da se institucionalna homofobija pokaže, neki od njih su čak i regulirani (na primjer, pravna nemogućnost da se registrira istospolno partnerstvo), dok su neki prikriveni i neopipljivi (na primjer, nejednak tretman pri zapošljavanju gdje se seksualna orijentacija ili rodni identitet uzimaju u obzir iako se formalno postupak obrazlaže kvalifikacijama ili nekim drugim kriterijem). (Spahić, 2012: 211)

U hegemonom heteroseksualnom poretku homoseksualnost se gotovo uvijek smatra neciviliziranim i neprirodnom pojmom (Butler 2007, prema Spahić, 2012: 23) te je time poredak nastoji iskorijeniti i otvorenim i prikrivenim djelovanjem.

U literaturi se još navodi i *kulturalna* homofobija koja se oslanja najviše na tradiciju i običaje određene “kulture”, i kažnjava sve one koji pokušavaju narušiti te postavke. Kako u većini društava vlada heteronormativni patrijarhat, svaka druga društvena matrica posmatra se kao direktna prijetnja vladajućem poretku. Samim tim, biti hetero znači biti normalna osoba koja se prihvata, a sve ostale orijentacije i identiteti su nenormalni, neprirodni i neprihvatljivi jer se ne uklapaju u ono što je norma. (2012: 24)

3.1. UZROCI NASILJA NAD LGBT OSOBAMA

Poznato nam je da svakom akcijom nastupa određena reakcija, pa tako bez uzroka ne bi bilo posljedica. Nasilje nad osobom, koju u suštini dobro ni ne poznajemo ali primijetimo da je malo drugačija od nas ili od „generalne slike“ stanja u okolini u kojoj odrastamo, ne bi trebao biti razlog za napad, diskriminaciju, uvredu ili nasilje.

Međutim, to je nažalost stanje u kojoj se LGBT osobe nađu, ali i dalje nalaze. Ova manjinska skupina u BiH nerijetko je izložena raznim oblicima nasilja. Najčešće počinju malim koracima - izazivanja, ogovaranja, širenja neistine, sve dok ta gromada nakupljenih negativiteta ne preraste u nešto ozbiljnije - fizički napad, koji i nakon što površinski zacijeli, ostaje duboko ugraviran u unutrašnjost žrtve.

Postavlja se pitanje, zašto neko drugačiji od nas momentalno mora postati meta u našim očima? Odgovor je prost ali i složen u isto vrijeme. Odrastajući u društvu u kojemu je kao 'norma' nametnuto jedno, sve ostalo i sve 'drugo' automatski postaje neprijatno i nenormalno. Taj odbrambeni mehanizam većina brani uvjerenjima koja nisu tačna, ispravna, ni etična. Predrasude postaju normaliteti, a manjak informiranosti dobra podloga za daljnju diskriminaciju i nasilje.

Položaj LGBT osoba u Bosni i Hercegovini nikada nije bio zadovoljavajući. Diskriminacija nad LGBT osobama je posješena nedostatkom poštivanja različitosti, te očiglednim zanemarivanjem ljudskih prava koja su podjednako namijenjena svima nama.

Nemoguće je napraviti tačnu podjelu uzroka nasilja, jer nikada nećemo razumjeti društvo u potpunosti. Međutim, LGBT osobe su često žrtve nasilja i diskriminacije izazvane:

- stereotipima i predrasudama,
- neinformiranosti o društvenim grupama izloženim diskriminaciji,
- strahom od nepoznatog,
- patrijarhalnim vrijednostima društva.

Postojeće društvo, uglavnom heteroseksualno i patrijarhalno, svoju podlogu ima u očiglednoj homofobiji, netoleranciji, diskriminaciji i nasilju nad LGBT osobama, a nedostatak institucionalnih mehanizama za zaštitu prava i sloboda ovih osoba čini LGBT zajednicu u usporedbi s drugim populacijama ograničenom i u konstantnom strahu. U tom smislu, LGBT osobe često nisu u stanju živjeti normalnim životom ili ispuniti neke osnovne životne, društvene i kulturne potrebe (na primjer, biti u transparentnoj ljubavnoj vezi, izraziti svoj spol itd.). Nasilje, diskriminacija i/ ili odbijanje obično dovodi do ekstremnije samoizolacije, izbjegavanja određenih kulturnih i društvenih aktivnosti, izražavanja mišljenja itd.

U tom smislu, život i potrebe LGBT osoba se nerijetko razlikuju od svakodnevne osoba čiji seksualni, rodni i/ili spolni identitet ne izlazi izvan okvira onoga što je trenutna dominantna društveno-kulturna matrica bh. društva. (Vasić, 2011: 5)

Svi smo pred zakonom isti, svi imamo i raspolaćemo istim pravima i tretmanima (barem bi tako trebalo biti), međutim diskriminacija i nasilje, koji su itekako nedopustivi i neopravdani, stvaraju nejednake mogućnosti, i stvaraju manjine koje automatski imaju manje prava od drugih.

Ljudi se olahko upuštaju i oslanjaju na podjele "dobra" i "zla", "normalnog" i "devijantnog", i ne shvatajući koliko su one destruktivne za manjine protiv kojih se odnose. One daju imaginarne priče o stvarnosti, a nerijetko su to priče o neprihvatanju i mržnji, priče o odbijanju da se prihvati "različitost", opovrgavanju drugih, koji odbijaju da budu "kao mi". Takvim načinom razmišljanja postajemo sluge i robovi predrasuda duboko ukorijenjenih i upakovanih u društvo protiv „drugačijih“ od sebe, ni ne shvatajući da se radi o diskriminaciji.

3.1.1. Stereotipi i predrasude

Svakodnevno možemo čuti razne šale na račun LGBT populacije, čija je glavna tema vezana za njihov izgled ili način ponašanja. Kako stereotipiziranje sa sobom donosi određeno pojednostavljinje svakog aspekta homoseksualnih odnosa, glavno shvatanje većinskog društva o LGBT osobama je da su muškarci feminizirani, a žene muškobanjaste i da jedino takve homoseksualne osobe postoje. Iako LGBT osobe mogu biti u svim dijelovima 'društvenih podjela', pa tako lezbijke ima i među balerinama i manekenkama, kao i gejeva među fudbalerima i fizičkim radnicima.

Svaki stereotip temelji se na postojećem, percipiranom ponašanju (nije izmišljeno), a zatim se širi i primjenjuje na sve članove grupe ili skupine ljudi i služi kao homofobičan argument.

U publikaciji *Četiri zida*, Aida Spahić definira stereotipe kao oblike kognitivnih odnosno misaonih okvira pomoću kojih strukturiramo složenost svakodnevnog života, dok predrasuda predstavlja neosnovano, pogrešno negativno mišljenje, stav ili uvjerenje koje se ne zasniva na ličnom iskustvu. Predrasude obično prate i snažne negativne emocije poput mržnje i želje da se nekoga ponizi ili kazni. (2012: 46)

Dr. Mirjana Ule uočava kako su predrasude i stereotipi "mikroideologije", koje su nam pogrešno pomogle u "izgradnji" svijeta. Iz takve mikroideologije moguće je razviti vladajuću ideologiju na razini čitavog društva, u kojoj vladajuća struktura daje legitimitet predrasudama i na njoj formulira politiku. Stereotipi su također oblik zaključivanja koje dobivamo na temelju nepotpunih informacija. Možemo reći da su stereotipi zapravo misaoni pretinci u koje razvrstavamo ljude i ono što se oko nas

događa. Premda su stereotipi opći i previše tipizirani sudovi, oni su glavni razlog da previđamo raznovrsnost svijeta i nijanse unutar njega. (Vasić, 2012: 83)

Dakle, stereotipe oblikujemo na osnovu uopćavanja, nedovoljnih informacija, generaliziranih informacija ili čak dezinformacija. Žrtve stereotipa i predrasuda su, naime, žrtveni jarci – one grupe koje optužujemo za to što se loše osjećamo, za losu ekonomsku situaciju ili slično. (Vasić, 2012: 84)

Predrasudama dajemo legitimitet zaoštravanju razlika između "njih" i "nas".

Ako kažemo "homoseksualni promiskuitet", to je veoma oštar sud. Ako ovoj izjavi dodamo emocije, uspostaviti ćemo novu dimenziju djelovanja za ovu tvrdnju. Ova dimenzija radnje skrivena je u riječi "jer". Uzimajući sljedeću tvrdnju: "Homoseksualci su promiskuitetni, zato bi ih trebalo lječiti". Emocije su, dakle, one koje podstaknu akciju – a ona je usmjerena protiv određenog pojedinca ili grupe prema kojoj gajimo predrasude. Zato predrasude imaju veću dinamičku, akcionu moć, te one čovjeka tjeraju na poduzimanje aktivnosti – od izbjegavanja i diskriminacije do nasilja. (Vasić, 2012: 84)

William Rayana dolazi do teorije pod nazivom "o okrivljavanju žrtve", gdje se navodi pet faza eskalacije predrasuda: ogovaranje – stereotipno ocjenjivanje, izbjegavanje kontakta/socijalna distanca, diskriminacija – ograničavanje različitih prava i sloboda, fizički napad, istrebljenje, genocid. Ove faze su međusobno povezane i njihove granice su propusne i veoma tanke, a postoje paralelno. (Todorović 2001, prema Spahić 2012: 214).

Iako naizgled bezopasni, stereotipi i predrasude mogu biti vrlo opasni. Homofobij se u velikoj mjeri zasniva na neznanju, međutim ljudi su uvijek, i pored neznanja ili manjka znanja, znali formirati čvrsta mišljenja i stavove o LGBT osobama.

Praznina koju ostavlja neznanje popuni se stereotipima.

Spahić (2012) navodi da je društvo prema Mohru kreiralo dvije grupe stereotipa koji su usmjereni na homoseksualne osobe. Prva se odnosi na navodne greške u rodnom identitetu: *lezbejke su žene koje žele biti muškarci*, ili *koje barem izgledaju i ponašaju se kao muškarci*, a *gejevi žele biti žene*, ili *izgledaju i ponašaju se kao žene*. Druga se odnosi na izuzetno homofobično, ali ne tako rijetko, poimanje LGBT populacije kao raširene, podmukle, urotničke i pokvarene prijetnje koje predstavlja seksualne manijke i napasnike djece (Mohr 2003 prema Spahić, 2012: 214).

Ovo pojednostavljeni, neobaviješteno mišljenje stavlja sve članove grupe u jednu kategoriju i pripisuje im iste vrste ponašanja, vrijednosti i karakteristike.

U svom tekstu pod nazivom *Homo erotikus balcanicus*, Emina Ferizović navela je osnovne mitove i stereotipe koji su na neki način temelji homofobije, a oni glase: *gej muškarci su mekušci, našminkani, feminizirani, dok su lezbejke muževne, muškobanjaste, kratke kose; žene postaju lezbejke zato što ne mogu da pronađu pravog muškarca ili su imale loša iskustva sa njima; u homoseksualnim parovima jedna osoba često igra mušku, a druga žensku ulogu; homoseksualni učitelji zavode djecu; imati homoseksualnog učitelja može prouzrokovati kod djeteta da i samo postane homoseksualac; ljudi su ili homoseksualni ili heteroseksualni ili biseksualni; homoseksualci su osuđeni da budu nesretni; homoseksualnost je zaraza (bolest); homoseksualnost se može izlječiti; homoseksualnost je znak dekadentne kulture; homoseksualnost je grijeh; svi homoseksualci su zainteresirani samo za seks; homoseksualci koji javno govore o svojoj seksualnoj orijentaciji zapravo govore o nečemu što bi se trebalo čuvati u privatnosti.* (prema Spahić 2012: 215)

Nažalost, ove izjave su svima nama dobro poznate, jer su našle mjesta u ustaljenom vokabularu našeg društva. One se kreću od bezobjasnivih šala do uvreda koje itekako imaju ozbiljne posljedice na osobu kojoj su usmjereni. Mnogobrojne šale na račun LGBT osoba u mnogim slučajevima i nisu utemeljene na predodređenim spoznajama i istinama, međutim itekako su uspostavljene u svakodnevnicu.

U periodu od 1970. do 2000. godine, Roman Kuhar je u Sloveniji proveo veliku studiju štampanih medija. (Spahić, 2012: 215)

U svojoj knjizi *Media Representations of Homosexuality: An Analysis of the Print Media in Slovenia*, identificirao je pet dominantnih načina na koje se LGBT osobe prikazuju u medijima, gdje je stereotipiziranje bilo na prvom mjestu:

- stereotipiziranje,
- medikalizacija,
- seksualizacija,
- tajnovitost i
- normalizacija.

Stereotipi i predrasude koje razvijemo kao pojedinci i pojedinke u širem društvenom okruženju dovode do pojava kakve su: ksenofobija (strah, odnosno mržnja prema strancima), homofobija (strah, odnosno mržnja prema gej osobama), islamofobija (strah i mržnja prema muslimanima i islamu), rasizam (odnos napodaštavanja i negiranja određenih osoba zbog njihove boje kože), gerontofobija (netrpeljivost prema starim ljudima), nacionalizam (uvjerenje o višoj vrijednosti vlastite nacije), seksizam (uvjerenje o višoj vrijednosti jednog spola) i slično. (Vasić, 2012: 85)

Zbog takvih pojava javlja se mržnja, koja najčešće dovodi do diskriminacije, kako one individualne tako i diskriminacije na institucionalnom nivou.

Jedan od glavnih stereotipa koji se veže za LGBT osobe jeste kako društvo svodi LGBT odnose samo na seks. Odnosno da se romantične veze između LGBT osoba svode samo na seksualni odnos, i nagon. Percepcija se uglavnom svodi na stereotip da LGBT osobe konstantno mijenjaju partnere/ice, ne ostvaruju dugotrajne odnose i ljubavne veze, te da su promiskuitetne. S tim u vezi, i suvišno je reći da su takva razmišljanja zasnovana na neispravnim percepcijama.

Kako se u literaturi navodi (Spahić, 2012: 216), veoma je teško poznavati osobe koje su u dugim i stabilnim emotivno-seksualnim odnosima jer njihove veze nisu društveno prihvaćene te su primorani da se kriju. S druge strane, u neprihvatljivom društvu također je teško održavati dugotrajne veze zbog straha da će biti otkriveni ili primijećeni. Mnoge veze između LGBT osoba strogo su povjerljive.

Baš kao i među heteroseksualnim parovima, postoje ljudi koji su manje ili više promiskuitetni, manje ili više monogamni i vjerni u vezama. Svaka vrsta generalizacije ne bi bila fer niti u redu.

Kako društvo svodi homo odnose na seks, tako su se izrodila uvjerenja poput onog da niko nikome ne smeta ako se “to radi u vlastita četiri zida”. (Spahić, 2012:2 18)

Samim tim dolazi se do određene tajnovitosti koja LGBT osobama daje jednu novu dimenziju i veo tajne o tome gdje su one, čime se bave i šta rade. Mistifikacija vodi marginalizaciji i otvara prostor za stvaranje novih stereotipa. Poznate su nam stereotipne izjave poput: “ima njih i ovdje i тамо”; “kuju neku gej zavjeru da preuzmu vlast nad svijetom”; “postoji svjetski gej lobi koji je jako opasan”; “oni se međusobno prepoznaju korištenjem tajnih šifri” itd. (Spahić, 2012: 220)

Posljedično, otvara se novi prostor za pretpostavke i maštu, te homofobične “argumenate” o životnom stilu, seksualnim navikama, supkulturi i ostalim segmentima života LGBT osoba.

Mnogi istraživači pokušali su pronaći načine za otklanjanje stereotipa i predrasuda raznim strategijama. Jedna od najpoznatijih je *strategija kontakta*, koja uključuje aktivne susrete s ljudima prema kojima imamo predrasude jer se smatra da dugotrajno i kvalitetno lično iskustvo pomaže otklanjanju predrasuda. Međutim, strategija kontakta nije nužno uspješna, u nekim slučajevima ona čak produbljuje neke od predrasuda. Druga strategija koju često koriste žrtve stereotipa i predrasuda jeste *ukazivanje na važne i uspješne ljudi iz svojih redova*. Treća je strategija upozoravanje na mogućnost da se predrasuda *može vratiti* i da napadač može sam postati meta stereotipa odnosno predrasuda. (Huremović, 2012: 84)

Stereotipi ponekad mogu biti i pozitivni. Često možemo čuti kako *gejevi imaju stila* i *veliki su modni dizajneri*. Međutim, pozitivni stereotipi također su opasni jer pojednostavljenjem grupu u potpunosti svodi na pozitivnu značajku i negira potencijal različitosti, društvenog svakodnevnog života i općih društvenih sfera.

Nedostatak edukacije o LGBT osobama unutar školskog odgojno-obrazovnog procesa te preovlađujući senzacionalistički medijski pristup ovoj tematice rezultiraju time da se najvidljivijim LGBT osobama vide medijski eksponirane javne ličnosti. Pod uticajem takvih medijskih sadržaja, ispitanik, razrednik u srednjoj školi, smatra da homoseksualna orijentacija može doprinijeti većoj popularnosti u svijetu show business-a! Na pitanje da li smatra da su LGBT osobe u našem društvu diskriminirane i u kojim oblastima, odgovara: „Pošto nemam iskustva toga ovdje, ne mogu vam odgovoriti jer nemam primjera očitih (...) Obična raja koja je u toj populaciji, mislim da dobro ne prolazi, a ovi koji su u show business-u, oni dobro prolaze.“ (Dračo, Lakić, 2013: 20)

Evidentno je da načini prezentacije LGBT osoba u medijima pojačavaju stereotipe i predrasude te iskrivljuju sliku o položaju LGBT osoba u BiH. Nerijetko ih pojednostavljeni poistovjećuju sa showbiz-om, njegovim zakonima uspona i padova ali i ekscesima i ekscentričnostima, kao da LGBT osobe ne postoje u društvenoj svakodnevničkoj i običnim sferama društva. (2013: 20)

3.1.2. Neinformiranost o društvenim grupama izloženim diskriminaciji

Kao jedan od uzroka za nasilje nad LGBT osobama jeste i neinformiranost, manjak informiranosti ili u nekim situacijama pogrešna informiranost o životu LGBT osoba, o njihovom identitetu, vjerovanju i općenito njihovoj pojavi.

Kroz poricanje i bježanje od sopstvene seksualnosti je prošao i Matej, odrastajući u Fojnici, nadomak Sarajeva.

„Odrastao sam u sredini gde čuješ 'Ubij pedera' kao mali, i zato sam tada rekao sebi - ovo će biti tajna koju samo ja znam“ (Portal Oslobodenje)

Portal Oslobodenje objavio je članak *Nevidljivost, nasilje, strah, ali i borba i hrabrost - život LGBT zajednice u Bosni*, gdje je jedan od sagovornika rekao kako su LGBT osobe u društvu gotovo nevidljive, da je govor o bilo kakvoj seksualnosti i dalje tabu, te da neprihvatanje i borba sa sobom izoljuju LGBT osobe i čine ih depresivnim i nesretnim.

Nedostatak informacija o LGBT tematici ogleda se i u nepoznavanju zakonskog okvira za zaštitu prava LGBT osoba, a posljedice toga se najbolje ogledaju u institucijama koje bi nam prvo bitno i trebale pružiti više informacija o različitim seksualnostima i temama tog tipa, a to su škole. (Dračo, Lakić, 2012: 20)

O zakonskom okviru koji regulira pitanja LGBT osoba na evropskom nivou, ispitanik, razrednik u srednjoj školi u BiH, navodi: „Koliko znam, ne postoji ništa u BiH. Negdje se to gura, u nekim državama se promiču neka prava. Ne vidim koliko ima smisla, potrebe za tim.“

Očigledno je da nevidljivost LGBT osoba, te sveopća neinformiranost utječe na potcenjivanje nivoa homofobije i problema sa kojima se one susreću. (Dračo 2013: 21)

Percepcija društva u kojem živimo o problemima i težnjama LGBT osoba je na veoma niskoj razini. U publikaciji *Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Obrazovanje*, autori su prikupili mnoštvo intervjua i izjava od strane profesora i učenika koje svjedoče o tome. S tim u vezi, dolazimo do primjera studenta, LGBT osobe, koji smatra da „ta svijest nije izgrađena na razumu, već na predrasudama, nacionalizmu, ideologijama, mistificizmu, religiji i svim ostalim šarenim faktorima našeg društva“. Također, taj stav podržava i učenica, LGBT osoba, koja tvrdi da građani i građanke u BiH nisu dovoljno upućeni u LGBT tematiku, da su tradicionalnih i rigidnih shvatanja, što je djelimično i rezultat iracionalnog straha: „Mislim da se plaše jednim dijelom toga i da ne vjeruju da toga uopšte ima u Bosni i Hercegovini onoliko koliko ima, da uopšte to postoji (...) Neupućeni su jednostavno“. (Dračo, 2013: 21) Dalje u tekstu nailazimo i na izjavu školske psihologinje, koja smatra da se LGBT osobe nalaze u nezavidnom položaju upravo zbog nespremnosti našeg društva da se suoči sa postojanjem Drugog i Drugačijeg.

Iako su neznanje i neinformiranost često u korijenu mržnje i netrpeljivosti, ipak je svaka osoba odgovorna sama za sebe. Potreban je značajan napor da se dođe do tog znanja, pogotovo u društvu u kojem mi živimo. U školama i obrazovnim ustanovama djeca nemaju priliku učiti ili razumjeti LGBT osobe, niti imaju priliku shvatiti šta je homofobija i zašto je pogrešna. Izvan škole, učenici rijetko imaju priliku to naučiti jer je društvo općenito veoma homofobično na svim poljima, a o tome se obično i ne govori. Šutnja je također homofobična, jer se LGBT osobe zanemaruju i lišavaju im se svake mogućnosti za (politički) utjecaj ili djelovanje.

Iz intervjua obavljenih od strane Fondacije CURE i Sarajevskog otvorenog centra, jasno je da i sami akteri/ke, koji su ključni kako za obrazovanje tako i za ukupan razvoj mladih, imaju vrlo malo objektivnih saznanja i informacija o LGBT zajednici. „Ne poznajem dovoljno LGBT terminologiju,

bar u smislu da bih mogla ja učenicima o tome reći nešto više. Najčešće se informišem iz medija.”, odgovara jedna od ispitanica, zaposlena kao školska psihologinja.

Kako se dalje navodi, ohrabrujući je podatak da bi svi ispitanici/e podržale edukacije u školama koje bi se ticale tema LGBT zajednice. Ipak, naglašavaju da bi pristali „ako bi ministarstvo i škola dali neophodnu saglasnost za nešto takvo”. (Dračo, 2013: 20) Dakle, kao što se može vidjeti, ispitanici, odnosno zaposleni u školama, svoju bi podršku pokazali samo u situaciji gdje bi to bilo naređeno od strane nadređenih.

Ovakav stav otvara prostor za moguće aktivnosti usmjerenе na obrazovanje učenika i zaposlenika. No, profesor društvene patologije naglasio je kako ova vrsta obrazovanja uglavnom okuplja ljude koji već imaju određena znanja. „Ukoliko bi se nešto takvo nudilo studentima trebalo bi ispitati njihove stavove da li oni/e to žele.” (Dračo, 2013: 25)

Budući da većina LGBT osoba skriva svoju seksualnu orientaciju u školi, time su izloženi neizravnoj diskriminaciji i sekundarnom nasilju u obliku govora mržnje, širenja netačnih informacija, predrasuda, stereotipa, socijalne isključenosti, pogrešnog poučavanja.

Udruženje Q je 2010. godine provelo istraživanje, gdje su analizirali LGBT pojmove iz srednjoškolskih udžbenika. Istraživanje je pokazalo neujednačenost informacija između tri plana i programa, te postojanje neistinitih, nevalidnih i naučno neutemeljenih informacija kojima se dodatno učvršćuju postojeće predrasude i stereotipi o ženama i LGBT osobama.

Kako se u izvještaju navodi, sadržaji udžbenika su bili stigmatizirajući i utemeljeni na negativnim, iskrivljenim, osuđujućim i degradirajućim stereotipima. Analiza je pokazala da promoviranje rodne binarnosti, heteronormativnosti i imperativa reprodukcije guši kritičko mišljenje kod mlađih, reproducira homofobne stavove i uspostavlja kontrolu i moć nad formiranjem rodnih/seksualnih identiteta i prihvatanjem uloga.

Period odrastanja je za mnoge osobe veoma stresan. Uz stres, nelagodu i nesigurnost, što je uobičajeno za taj period, mlade LGBT osobe se u isto vrijeme moraju nositi sa identitetom zbog kojeg će biti izolirane i odbačene od društva. U mnogim situacijama LGBT osobe će na osnovu svog pravog identiteta biti stigmatizirane, socijalno isključene, diskriminirane i zlostavljanje, bez podrške roditelja, obrazovnog sistema i šire zajednice. Upravo zbog straha od osuđivanja ili odbacivanja, LGBT učenici se ne obraćaju stručnoj pomoći u školi.

Međutim, ni sami stručni djelatnici nemaju dovoljno znanja o adekvatnoj psihosocijalnoj podršci LGBT osobama niti su dovoljno informirani za ovaj problem. Većina intervjuiranih nastavnika/ca i

psihologa/inja ne zna prepoznati LGBT osobu niti identificirati njene potencijalne probleme i potrebe. (Dračo, 2013: 29)

Nedostatak informacija o LGBT tematice ogleda se i u nepoznavanju zakonskog okvira za zaštitu prava LGBT osoba od strane učenika/ca i nastavnika/ca. Prosvjetni radnici u većini slučajeva i ne poznaju zakonski okvir, i izražavaju da se zakoni, u slučaju da postoje, ne primjenjuju.

Taj stav podržava i učenica, LGBT osoba, koja tvrdi da građani i građanke u BiH nisu dovoljno upućeni u LGBT tematiku, da su tradicionalnih i rigidnih shvatanja, što je djelomično i rezultat iracionalnog straha: „Mislim da se plaše jednim dijelom toga i da ne vjeruju da toga uopšte ima u Bosni i Hercegovini onoliko koliko ima, da uopšte to postoji (...) Neupućeni su jednostavno“. (Dračo, 2013: 20)

Samim tim, proces *coming out-a*, ili *izlaska iz ormara* je od velike važnosti, jer doprinosi razbijanju stereotipa, i neinformiranosti. O tome svjedoči i iskustvo ispitanice, LGBT osobe: „Upoznala sam jednu curu koja je bila totalno protiv toga i onda nekako vremenom, pošto smo bile prisiljene bukvalno da provodimo vrijeme jedna s drugom, onda je ona polako shvatila: ‘Hej, pa nije to loše’. Toga je bilo, da su prihvatali to zapravo, nakon nekog vremena, nakon što su vidjeli da je to sve ok, nakon što sam im objasnila neke stvari. Sreća pa su htjeli da sjednu i popričaju o tome. Otvorena sam poprilično, kažem: ‘Pitaj šta te zanima, reći ču ti sve’“. (Dračo, 2013: 21)

Istraživanja su potvrdila da veći nivo informiranosti o LGBT pitanjima utječe na iskazivanje većeg nivoa prihvatanja LGBT osoba i smanjenja homofobnih stavova. Iako uskraćeni informacijski kanali o LGBT osobama u školama, mnogi ljudi pokušaju pronaći informacije na drugim mjestima. Najčešće su to mediji.

Kako naglašava Douglas Kellner (1995), mediji obezbjeđuju modele na osnovu kojih definiramo određene aspekte svog identiteta, te učestvuju u oblikovanju dominantnih shvatanja o svijetu i njegovim vrijednostima. Tako nam mediji, svojom informativnom funkcijom (šta se dogodilo), orijentacijskom funkcijom (zašto se dogodilo) i konceptom akcija/reakcija (kako reagovati), definišu šta se smatra poželjnim i/ili nepoželjnim, prihvatljivim i/ili neprihvatljivim, pozitivnim i/ili negativnim. U dominantnoj medijskoj kulturi savremenog doba mediji nas u velikoj mjeri uče da mislimo, osjećamo, vjerujemo, čega da se plašimo, šta da želimo. Što je još važnije, predstave medijske kulture nam pokazuju ko ima moć, a ko je nema. (Turčilo 2012: 94)

Jedna od najvećih prepreka demokratizacije u Bosni i Hercegovini jeste i manjak senzibiliteta i interesovanja za različitosti, a mediji, kao osnovni posrednici u javnoj komunikaciji, često nisu u stanju zaštитiti ljudska prava, ili jednostavno nemaju izgrađen odnos prema njima.

Svjesni smo i konstantnog kršenja ljudskih prava od strane novinara, gdje često obavljaju svoje zadatke veoma neprofesionalno, ne poštujući etičke norme i standarde. Oni su mediji većine, pokušaj replike međunarodnih medijskih modela, i uglavnom izvještavaju o grupama i pokretima koji se svrstavaju u kategoriju većinskog stanovništva. Samim tim, najvažniji i vjerovatno najteži zadatak sa kojim se bosanskohercegovački novinari suočavaju jeste onaj da pišu o pojedincima, grupama ili pokretima koji su na bilo koji način “drugačiji”.

Taj zadatak postaje još težim dodamo li mu činjenicu da uglavnom u medijima postoji nedostatak znanja, koji se nerijetko “nadomjesti” predrasudama o različitosti drugog, posebno ako se ta različitost svrstava u kategoriju manjinskog. (Turčilo, 2012: 98)

Također, nije rijedak slučaj da, kada neka manjinska grupa iskaže svoj problem ili pitanje, odjednom se javi ogroman broj onih koji deklarativno pružaju podršku, ali do konkretnog rješenja problema ne dođe. Sve to navodi na zaključak da je tolerancija ove vrste isfabrikovano stanje, a ne stvarni odraz razumijevanja različitosti i prava na različitost. (Turčilo, 2012: 98)

S tim u vezi, dolazimo do srži problema, a to je da je neznanje i manjak informiranosti prožet kroz obrazovne institucije naše države, i medije koji obezbeđuju tekstove i slike koje ljudi koriste da mapiraju stvarnost oko sebe.

Škola je mjesto gdje se najvažnije informacije uče od malih nogu. Međutim, zar jedna on najvažnijih informacija nije upravo naš identitet?

Kako smo mogli primijetiti u raznim izvještajima i iskazima učenika, i nastavnika/ca, obrazovni sistem je u tom pogledu zakazao. Samim tim se javlja određeni vid neshvatanja, mržnje, homofobije, discriminacije i na kraju nasilja. O različitostima kojima smo okruženi bi trebali biti naučeni u školi od strane učitelja i profesora, međutim kako se to ne događa, dolazi do nepoznatosti u vezi s tim temama, bježanja od tih tema, zanemarivanja i ignoriranja. Isto se odnosi i za medije.

Zato je veoma važno kako čitamo medije, i to ne samo ono što je u njima eksplicitno napisano, nego i ono što ostaje neiskazano. (Milivojević, 2011: 143)

3.1.3. Strah od nepoznatog

Iako je seksualnost i seksualno oslobođanje uspjelo da slomi dugotrajnu šutnju i represiju u javnim diskursima na Zapadu, na našim prostorima su te teme još uvijek okarakterizirane kao „tabu teme“. Seksualnost je obično tabu tema u porodici, a kasnije i u društvu, a kontrolirana je nametanjem braka i nužnom reproduktivnom funkcijom. Spahić (2012: 213) navodi da zbog toga imamo podjelu

seksualnosti na *prirodnu* i *neprirodnu*, gdje prirodna proizvodi djecu i dešava se isključivo u braku i na onu neprirodnu koju treba izlječiti jer je nemoralna, promiskuitetna i prijeti našoj djeci. Međutim, na našim prostorima ipak je religija svakako najzaslužnija za tabuiziranje seksualnosti i zajednički sa tradicionalnim i običajnim normama kontrolira i sputava svaku vrstu seksualne slobode. (Spahić, 2012: 213)

Tabuiziranje seksualnosti odlazi do te mjere, gdje je u društvu i u školi sramotno o njoj pričati, nemoralno je čak i misliti na postojanje seksualne želje.

Priča o seksualnosti, te o bilo čemu slične tematike – tijelu, odnosima među ljudima, veoma je isfiltrirana i cenzurisana. U takvim okolnostima, represivnog sputavanja, javlja se nedovoljno razumijevanje primarno vlastite, a onda i drugačije seksualnosti.

Najvidljivijim pripadnicima/ama LGBT zajednice čine se medijski eksponirane ličnosti. (Dračo, 2013: 33) Treba, međutim, naglasiti da je medijski tretman LGBT osoba često nezadovoljavajući u profesionalnom / etičkom smislu, što dodatno komplikira to pitanje.

Seksualna orijentacija, rodni identitet i seksualno izražavanje često se guraju u područje privatnosti. S druge strane, duboko ukorijenjene predrasude koje su temeljene na neznanju ponekad se očituju kao prikriveno ili otvoreno nasilje, odnosno diskriminacija ili poticanje na diskriminaciju LGBT osoba. S tim u vezi, ni ne čudi činjenica da se mnoge LGBT osobe „skrivaju na vidjelu“. One žive svoj život onako kako norma to nalaže, pretvarajući se, i potiskujući svoj pravi identitet daleko od društva i znatiželjnih očiju.

Kao i kod neinformiranosti o društvenim grupama izloženim diskriminaciji, i kod ovog uzroka za nasilje i diskriminaciju, sve počinje od malih nogu i obrazovnih institucija. Razni intervjuji sa relevantnim akterima/kama u sektoru obrazovanja ukazali su na zabrinjavajući podatak da su LGBT osobe u obrazovnom sistemu potpuno nevidljive te da diskriminacija i nasilje koje trpe prolaze gotovo nezapaženo. Problem nevidljivosti LGBT osoba uočava i intervjuirana školska psihologinja: „Problem je što nemamo prilike da upoznamo u našem okruženju puno tih ljudi. Imam osjećaj da imamo, da bi onda i mi bili više senzibilizirani.“ (Lakić, 2013: 23)

Ono što je uobičajen stav kod nastavnika/ca i školskih psihologinja jeste da je seksualna orijentacija privatno pitanje: „Moj osobni stav je – neka radi u svoja četiri zida šta god ko hoće, a isto kao što je nepristojno da se momak i cura ‘pofataju’ na sred ulice, na sred trga pa da prostite, znate već šta, tako je nepristojno i kad to dvoje, da li gej, da li lezbe to naprave.“ (Lakić, 2013: 23)

Seksualizacija i svođenje na puki instinkt, odnosno upuštanje u spolni odnos jedan je od pet dominantnih portreta LGBT osoba. Kako se homoseksualni odnosi percipiraju površno u smislu da su „svedeni na seks“, tako je formiran i, samo naoko, tolerirajući stav kako to nikome ne smeta ukoliko se upražnjava „unutar četiri zida“. Nedovoljna senzibiliziranost i informiranost o LGBT tematiki rezultira umanjivanjem percipiranog stepena homofobije te iskrivljivanjem predodžbe o položaju LGBT osoba u BiH. Kako se heteroseksualna orijentacija nameće kao norma, potpuno se podrazumijeva i ne preispituje pravo na slobodno iskazivanje heteroseksualne ljubavi. (Lakić, 2013: 23)

Konstanta koja je i ovdje prisutna jeste gledanje na LGBT osobe kroz prizmu podjele na 'mi' i 'vi', 'dobro' i 'loše'. Strah od nečega ili nekoga ko nam je nepoznat dovodi do stvaranja određenih 'neprijatelja' u glavi, samim tim argument da se ljubljenje, držanje za ruku ili općenito postojanje LGBT osoba treba odvijati samo „u četiri zida“ i nije tako ohrabrujući.

Dosadašnja praksa u bh. školama da se seksualnost tretira isključivo kao privatna stvar dovela je do toga da se niko od ispitanika/ca nikada nije susreo sa učenikom/icom, studentom/icom koji se deklarišu kao dio LGBT zajednice.

„Oni trenutno nemaju dodira sa tom populacijom, bar što mi znamo u ovoj školi.“, kaže školska psihologinja tokom intervjeta. Zanimljivo je da većina ispitanika/ca koristi termine „ta populacija“, „takvi ljudi“, „homo opcije“ što implicitno ukazuje da i oni sami LGBT zajednicu doživljavaju kao poseban, izdvojen dio društva. Na isti način LGBT zajednicu nastoje prikazati i mediji. Također, bitno je istaći da su, tokom intervjeta, sagovornici/e mahom upućivali na gay muškarce govoreći o LGBT zajednici pri tom sasvim isključujući žene. (Lakić, 2013: 25)

Nažalost, nevidljivost LGBT osoba utiče na potcjenjivanje nivoa homofobije u društvu te zanemarivanje njihovih problema i potreba. U literaturi primjetimo kako većina ispitanika u anketnim istraživanjima na pitanje da li lično poznaju ijednu LGBT osobu navode da u svojoj okolini ne poznaju nijednu LGBT osobu, te da u svom krugu prijatelja i poznanika nikada nisu primijetili nekoga ko je *outovan*.

Na problem ignorisanja i isključivanja mogućnosti postojanja LGBT osoba u sredini u kojoj žive i rade, ukazuje ispitanica, razrednica u srednjoj školi: „U školi, u društvu, u sredini jednostavno u kojoj se živi, svi smo mi izgleda i slijepi i gluhi za te odnose, nažalost.“ (Lakić, 2013: 19)

LGBT osobe prisiljene su skrivati svoju seksualnu orijentaciju i rodni identitet u svakodnevnom životu jer su najčešće u strahu od negativnih reakcija koje mogu poprimiti oblik diskriminacije,

uznemiravanja, odbacivanja, pa čak i nasilja. Strah LGBT osobe čini nevidljivima, tjera ih da ne raspravljuju o svojim stavovima, zanemaruje kršenja osnovnih ljudskih prava i stvara začarani krug straha i zarobljenosti.

I sami smo svjesni da je LGBT populacija jedna od najmarginaliziranih skupina u Bosni i Hercegovini i jedna od najnevidljivijih u javnoj sferi. Međutim, ova je skupina nevidljiva u negativnom smislu, odnosno ni na koji način ne participira u pozitivnom svjetlu, a borba za njena prava se još uvijek svodi na borbu da je većina razumije, prihvati i prepozna određena prava.

O njoj se govori jezikom vrijednosnih sudova (koji je, sam po sebi, nedokaziv i podložan manipulaciji). Slika LGBT populacije je crno-bijela i podijeljena po principu "mi" i "oni" (pri čemu smo "mi": "normalni", a "oni": "nenormalni", "bolesni", "drugačiji" ili, u najboljem slučaju, "oni koji su prihvatali novotarije modernih zapadnjačkih društava"). (Turčilo, 2012: 10)

Neznanje, nerazumijevanje i predrasude prisiljavaju LGBT osobe da skrivaju svoj identitet i žive u stalnom strahu i laži. Nesposobnost da slobodno i iskreno izraze svoj identitet uzrokuje mnoge poteškoće LGBT osobama. Ovo ne dovodi samo do disfunkcionalnih odnosa i komunikacije unutar porodice, već spriječava ostvarivanje kvalitetnih veza i odnosa u svim segmentima života, te nerijetko nosi za sobom i razvoj psiho-emotivne tjeskobe.

Ono što predstavlja jedan od problema jeste i činjenica da se mnoge LGBT osobe 'skrivaju na vidjelu'. To je populacija o kojoj se u javnom diskursu govori sniženog tona, ispod glasa, tiho, kako društvo ne bi posumnjalo u seksualnost samog ispitanika. Društvo nameće glas većine, a jedinke koje bi nešto i promijenile su rijetkost, i samim tim ostaju ili se skrivaju u sjeni.

Poznato nam je da su ljudi oko nas itekako spremni osuditi bilo koga ko ne odgovara 'normalnoj' deskripciji osobe u našem društvu. Ako LGBT osoba i obznani svoju seksualnost, nerijetko se osjeća kao da nosi veliki transparent na leđima koji iskazuje njegovu/njenu opredijeljenost, a naše društvo je itekako spremno zuriti u taj transparent duginih boja, i pogoditi ga obližnjim kamenom ako treba. Međutim, iako je obznana seksualnosti veoma težak i veliki korak u životu pojedinca, to je ipak jedan od koraka koji bi pomogao u zahtijevanju svojih prava i uživanja istih.

Kako i Lejla Turčilo (2012: 11), u knjizi *Izvan četiri zida*, naglašava, prvi zadatak bio bi povećati vidljivost ove populacije u javnom diskursu, krenuvši od obrazovnih institucija do medija. Neophodan je angažman svih segmenata društva, kako bi, kako se i u literaturi navodi, LGBT osobe prešle od "nevidljive u negativnom smislu" (one o kojoj se ne govori i ne izvještava, jer se pravimo da ne postoji) ka "nevidljivoj" u pozitivnom smislu (one koju nema potrebe isticati u društvu kao drugačiju i posebnu, jer su joj zagarantovana sva prava kao i svakoj drugoj skupini).

3.1.4. Patrijarhalne vrijednosti društva

Patrijarhat se definira kao politički i društveni sistem koji naglašava da su muškarci dominantniji, i superironiji od onih koji se smatraju „slabima“, naročito nad ženama, te „imaju“ pravo da dominiraju i upravljaju slabima i da tu dominaciju održavaju kroz različite oblike psihološkog terorizma i nasilja. Odrastajući u patrijarhalnom društvu, muškarci su učeni da je njihova uloga da budu služeni, da osiguravaju, budu jaki, da misle, prave strategije i planiraju. Muškarac je učen da bi njegova vrijednost bila određena njegovom voljom da je u redu da čini nasilje. On je također naučen da ne treba da pokazuje svoja osjećanja.

Kad je riječ o ženama, patrijarhat se temelji na premisi da su žene čuvari muškaraca i njihove djece, pa žene koje ne služe muškarcima ili one koje nemaju reproduktivnu funkciju mogu biti samo prepreka patrijarhatu. Ženu su učili da brutalnost nije pristojna i da je „neprirodna“.

Heteronormativno obrazovanje nas od malih nogu uči da je osnovna ćelija društva obitelj koju čine muškarci, žene i djeca. Brak predstavlja uslov za opstanak u društvu, a na one koji mu se suprotstavljaju vrši se društveni pritisak koji rezultira pokoravanjem ili odbacivanjem.

Slično je i sa reproduktivnim ponašanjem: parove koji ne žele djecu društvo odbacuje i distancira, a one koji ih ne mogu imati sažalijeva. Svaka druga vrsta partnerske zajednice predstavlja prijetnju da će se uništiti porodica kao osnovna ćelija društva čime će se početi urušavati cijela civilizacija. (Spahić, 2012: 212)

U patrijarhalnim i primitivnijim zajednicama postoje samo dvije osnovne vrste rodnih uloga - muška i ženska, a obično se više vrijednosti pridaje ulogama jednog spola - uglavnom muškog spola. Seksizam i homofobija su čvrsto isprepletene predrasude, i kao što se i u literaturi navodi, nije nimalo slučajno to da je borba za prava gay muškaraca i lezbijki počela nešto poslije početka afirmacije žena kroz rane feminističke pokrete.

Mnogo smo puta čuli za izraz "pravi muškarac", gdje samo takvi muškarci imaju moć jer se uklapaju u "hegemonističku muškost". Homoseksualnost je za njih problematična iz najmanje dva razloga.

Prvo, iako svjesni da postoje slabiji, nježniji i drugačiji muškarci, činjenica da postoje muškarci koji preuzimaju „žensku ulogu“ (a jedna od najčešćih predrasuda upravo jeste ta da u homoseksualnim parovima uvijek mora postojati muško i žensko) narušava muški subjekt, maskulinitet kao dominantan i nepokoriv. (Spahić, 2012: 208)

Kao drugi razlog, Spahić navodi to što ne postoji jasan vanjski pokazatelj na homoseksualnim osobama koji ih odaje tako da se dešava da se u hegemonim maskulinim krugovima kreću i homoseksualci koji su se “infiltrirali” i prijete da će narušiti hetero moć.

Ono što je jedan od najvećih strahova patrijarhalnog društva jeste to da će istospolni brakovi odgajati homoseksualnu djecu, što je u njihovim očima daleko od tradicije, pogrešno, i samim tim nemoralno. Također, postoji i teza da je to neprirodna zajednica jer ne može imati djecu (prirodnim, tradicionalnim putem barem); da se homoseksualnost može proširiti i zaraziti druge ljudi i sl. Kao što možemo vidjeti, sve je prožeto s dosta stereotipa, predrasuda, neznanja i neinformiranosti. Istraživanje stavova nastavnika/ca u srednjim školama u Hrvatskoj pokazalo je da su nastavnici/e koje se izjašnjavaju kao vjernici/e sklonije smatrati da nije potrebno u nastavne sadržaje uvoditi temu o ljudskim pravima LGBT osoba.

Vjerski identitet značajno utječe na razinu homofobije i društvenu distancu prema LGBT osobama. Nedostatak volje da se otvoreno razgovara o LGBT temama primjećuje ispitanica, razrednica u srednjoj školi u BiH: „U neformalnom razgovoru osjeti se utjecaj vjere. Ljudi koji su religiozniji, nisu u stanju kazati šta direktno zamjeraju, samo jednostavno ne vole načinjati tu temu. To je tema o kojoj se ne priča.“ U stavovima intervjuiranih nastavnika/ca ogleda se uticaj tradicije i patrijarhalnih normi. „Mi smo tradicionalno društvo, okrenuti tradicionalnim vrijednostima i veoma teško prihvatamo sve što je novo, različito, na šta nismo navikli“, ističe školska psihologinja. (Dračo, 2013: 24)

Upravo u obrazovanju, koje je glavni faktor socijalizacije, patrijarhat u BiH pronašao je snažnog saveznika koji je osigurao održavanje rodnih predrasuda i stereotipa.

U publikaciji *Prava LGBT Osoba u Bosni i Hercegovini: obrazovanje* (Dračo, 2013: 33) autori navode kako prema Foucaultu, diskursi znanosti, uopće diskursi u kojima se formira i predaje znanje predstavljaju formacije moći koje stvaraju svoj režim istine. Za diskurse o spolu, rodu i seksualnoj orijentaciji također možemo reći da proizvode znanje u skladu sa dominantnim režimom istine. Udžbenici koji nam govore istinu ili je skrivaju, ozbiljni su instrument disciplinskog nadzora koji podržava patrijarhalni heteronormativni sistem. Discipliniramo se prihvatanjem, bez rasprave i potpuno neprimjetno, poželjnih identiteta i uloga koje su nam konstruirane. Ponašanje i norma predstavljaju glavne pojmove disciplinskog društva.

Kad bi se raskrinkao režim pretpostavljene heteroseksualnosti, uzdrmao bi se i temelj moći koja konstruira i uspostavlja naizgled homogene i nepromjenjive identitete. Stoga je bitno analizirati i razumjeti način na koji se homofobni stavovi konstruiraju unutar obrazovnih institucija, kako bi se mogli razviti mehanizmi dekonstruiranja.

Udžbenici promovišu društvene norme standarda muškarac – žena, heteroseksualnost i heteronormativne porodice kojim se ne razvija kritičko razmišljanje kod učenika/ca, odnosno, stvaraju se predrasude i površno razmišljanje jer su bazirane na neistinitim podacima.

Zaključak je da u očima heteronormativnog društva homoseksualnost ozbiljno ugrožava sve nivoe 'normalnog' života. Strah od drugačijeg, drugog, i nenormalnog izrodilo je homofobiju koja je prožeta djelima diskriminacije i nasilja.

4.1. POSLJEDICE NASILJA NAD LGBT OSOBAMA

Postojeći društveni okvir, koji je prožet patrijarhalnim i heteronormativnim kontekstom, ali istovremeno traje s visokim prisustvom homofobije, diskriminacije i nasilja nad LGBT osobama, dovodi do raznih posljedica koje trajno ostaju zapečaćene u životu te iste osobe.

Nasilju, uzrokovanim najčešćim motivima – predrasudama i stereotipima, neinformiranosti o društvenim grupama izloženim diskriminaciji, strahu od nepoznatog, te patrijarhalnim vrijednostima u društvu, ne staju u kraj ni neadekvatni institucionalni mehanizmi zaštite prava i sloboda ovih osoba. Samim tim, LGBT osobe se nerijetko nađu na nevidljivoj raskrsnici, gdje nisu u mogućnosti voditi normalan život, niti realizirati neke od osnovnih životnih i društveno-kulturnih potreba, dok strah od nasilja, diskriminacije i/ili odbačenosti rezultira posljedicama u oblicima samoizolacije, izbjegavanja određenih kulturnih i društvenih aktivnosti, izražavanja sopstvenih mišljenja, te sveopćem pogoršanju mentalnog zdravlja.

Svaka manjinska skupina se svakodnevno susreće s određenim problemima. Međutim za razliku od drugih marginaliziranih skupina, LGBT osobe često ne mogu pronaći podršku u svojim porodicama i zajednicama iz kojih dolaze.

4.1.1. Emocionalne i psihološke posljedice

Iako većina mladih LGBT osoba vodi zdrav i sretan život, određeni dio ove skupine iskusio je životno iskustvo koje dovodi do različitih razina problema. Problemi sa kojima se LGBT osobe u Bosni i Hercegovini svakodnevno susreću, osjećaj nesigurnosti i/ili neprihvaćenosti te neslobode za ispoljavanjem svoga identiteta, mogu se negativno odraziti na psihološko blagostanje ovih osoba.

(Numanović, 2017: 42)

Budući da društvo itekako ima različite poglede na LGBT osobe, vjeruje se da se njima treba pružiti određena medicinska i psihološka pomoć. Uslijed diskriminacije koju LGBT osobe svakodnevno trpe, to može dovesti do izolacije, depresije, anksioznosti i manjinskog stresa.

Danas, psihijatrijske i psihološke organizacije prepoznaju da seksualna orijentacija nije bolest, te podržavaju prava LGBT osoba na ravнопravnost, ali naglašavaju da uslijed diskriminacije LGBT osobe mogu češće da pate od različitih mentalnih problema. (Numanović, 2017: 43)

U istraživanju problema i potreba LGBT osoba u Bosni i Hercegovini, koje je obavio Sarajevski otvoreni centar 2013.godine, pokazalo se da je potpuno isti postotak autiranih gejava i lezbejki u dobi

između 20 i 30 godina - njih 77% - koji osjećaju psihičke poteškoće, dok 66% autiranih biseksualnih osoba iste starosne kategorije osjeća psihičke poteškoće. (Čaušević, 2013: 19)

Također se navodi kako su izrazito visok udio osoba koje su iskusile psihičke teškoće - gej muškarci, te se poteškoće najčešće mogu atribuirati patrijarhalnim nazorima u kojima se „muškost“, odnosno poželjna slika muškarca, uglavnom gradi kroz prizmu heteroseksualnih odnosa i narativa.

U tom smislu patrijarhalni poredak vrši poseban pritisak na muškarce koji nadilaze stereotipne spolove i rodne kategorije.

Kada je žrtva napadnuta samo zato što je LGBT, ona često zna iskusiti osjećaj *povećane ranjivosti* (Herek i sur., 2009: 122). Ovaj osjećaj ranjivosti odnosi se na dva elementa viktimizacije. Prvi se odnosi na strah da žrtva bude napadnuta ponovo. Drugi element ranjivosti odnosi se na razinu štete koju će vjerovatno doživjeti, a koja je izravno povezana s prvim aspektom ranjivosti. Odnosno, percipirani rizik žrtve od ponovne viktimizacije služi za povećanje osjećaja bijesa i tjeskobe (Herek i sur., 2009: 122).

Ovo kontinuirano iskustvo mržnje i neprijateljstva dodatno podiže osjećaj ranjivosti i ostalih negativnih emocija kod LGBT osoba.

Tipično za žrtve zločina jeste da će one brzo pokušati shvatiti šta im se dogodilo, istovremeno se pokušavajući razuvjeriti da je svijet ipak pravedno i pošteno mjesto (Garnets, 1992: 56).

Generalno, žrtve nasilja mogu pomisliti da im je jednostavno „nedostajalo sreće“ ili su bile na pogrešnom mjestu u pogrešno vrijeme ili su možda one isprovocirale počinitelja, te će se samim tim u budućnosti pokušati ponašati drugačije, odnosno pokušati uklopiti u sam okvir društva.

Međutim, njihovi pokušaji uspostavljanja stabilnosti i sigurnosti nakon viktimizacije otežani su činjenicom da su LGBT osobe ustvari namjerno ciljane, zbog svojih karakteristika koje su nepromjenjive. S tim u vezi, LGBT osobe postaju svjesne da ih upravo njihovo biće čini metom nasilja, diskriminacije i govora mržnje. (Čaušević, 2013: 37)

Za mnoge LGBT osobe, njihovo iskustvo homofobije, bifobije ili transfobije je *internalizirano*. One su ostavljene sa osjećajem da zaslužuju da budu kažnjene zbog toga što su 'drugačije'. Ova internalizacija može sa sobom donijeti jednu od najnegativnijih emocija: sram.

Osjećaj srama će biti posebno intenzivan za one LGBT osobe koje žive u sredinama u kojima je njihov LGBT identitet društveno odbačen i pravno neprihvaćen, te osuđivan sa svih strana.

Samim tim, mnoge će LGBT osobe pokušati promijeniti način na koji ih vidi vanjski svijet kako bi se 'uklopile'. To može uključivati promjenu izgleda, glasa ili fizičkog ponašanja i izbjegavanje pokazivanja naklonosti prema drugim osobama istog spola. (Čaušević, 2013: 38)

Osobe koje prikrivaju svoju seksualnu orijentaciju tako propuštaju priliku identifikacije i afilijacije s drugim homoseksualnim i biseksualnim osobama, odnosno pozitivne učinke takvog priklanjanja na njihovo samopoštovanje. (Kamenov, Huić, Jelić, 2016: 12)

Suzbijanje također ima nepovoljan učinak na mentalno zdravlje i potiskuje funkciju imunološkog sistema. Javno izražavanje vlastitih emocija i važnih aspekata, uključujući priznavanje spolne orijentacije, pozitivno je povezano s tjelesnim i mentalnim zdravljem.

Primjer za to su nalazi studije koju su proveli Cole i sur. (1996.) gdje se pokazuje da se među homoseksualcima koji prikrivaju svoju seksualnu orijentaciju HIV infekcija razvija mnogo brže. Jedna od najvećih studija u Velikoj Britaniji, koja se bavila zločinima iz mržnje protiv LGBT osoba (Paterson i dr., 2018 prema Kamenov, Huić, Jelić, 2016: 56) otkrila je da će žrtve takvih zločina vjerovatno doživjeti:

- Promjenjiv osjećaj sigurnosti, čineći da se pojedinci osjećaju ranjivijim i tjeskobnjijim;
- Povećani osjećaji bijesa i nepravde;
- Povećana sumnja u druge, te socijalno povlačenje.

Nedostatak socijalne i emocionalne podrške primorava mnoge LGBT osobe da se potpuno izoliraju i ostanu same.

Također, nedostatak povjerenja u policiju i ostale državne institucije vjerovatno će dodatno pojačati osjećaj izolacije, straha i društvenog odbijanja kod LGBT osoba. Posljedicom izolacije javlja se manjak samopouzdanje i/ili ljubav prema sebi, te se može javiti i osjećaj dubokog samoprijezira.

Za mnoge LGBT osobe posljedice toga mogu biti kobne.

4.1.2. Manjinski stres

Model manjinskog stresa temelji se na ideji da će članovi stigmatizirane skupine doživjeti dodatne, jedinstvene izvore stresa.

Glavni uzrok manjinskog stresa je kulturalno pripisivanje inferiornog statusa određenim skupinama ljudi na temelju njihovog spola, rase, seksualne orijentacije zbog čega oni doživljavaju negativna iskustva nad kojima malo ili uopće nemaju kontrolu (Brooks, 1981; prema Balsam, 2001: 154). Lezbijke su samim tim u dvostrukom riziku zbog toga što su žene homoseksualne orijentacije.

Stresori koje doživljavaju LGBT osobe se dijele na unutarnje (interne) i vanjske (eksterne) (Balsam, 2001; Barrett i St. Pierre, 2013; Stiles-Shields i Carroll, 2014), a Kamenov i suradnici (2015: 64) te dvije skupine nazivaju *distalni i proksimalni* stresori.

Što se tiče prve skupine, ona se odnosi na objektivne stresore koji su izazvani izvana, a odnose se na događaje poput iskustva diskriminacije, viktimizacije i nasilja koje su LGBT osobe doživjele u svojoj okolini.

Stiles-Shields i Carroll (2014: 67) u tom kontekstu navode termin „complex trauma“.

Complex trauma odnosi se na višestruka i kumulativna nasilna iskustva koja utječu na iskustvo i interakciju LGBT osoba s okolinom. Takva iskustva mogu uključivati obiteljsko nasilje u djetinjstvu, praćeno vršnjačkim nasiljem, što je rano traumatično iskustvo LGBT osoba, te heteroseksualna iskustva u rasponu od zločina iz mržnje do široko rasprostranjene diskriminacije. Bitno je naznačiti kako su biseksualne osobe izložene diskriminaciji i od strane homoseksualne populacije pa govorimo o njihovoj „dvostrukoj diskriminaciji“ (Kamenov i sur., 2015: 68).

Druga skupina odnosi se na stresore subjektivnog karaktera. Radi se o unutarnjim procesima koji se javljaju pod utjecajem kognitivnih, emocionalnih i socijalnih iskustava osobe. Što se tiče ove skupine, za LGBT osobe najvažniji su:

- očekivanje stigmatizacije,
- prikrivanje vlastitog identiteta i
- internalizirana homonegativnost/homofobija.

Očekivanje stigmatizacije od strane drugih povezano je s kontinuiranim oprezom i aktivnom pozornošću na znakove predrasuda i mogućnost nasilja u svom okruženju, što zahtijeva skrivanje identiteta kako bi se izbjegle društvene posljedice.

Internalizirana homofobija očituje se u negativnim društvenim stavovima i predrasudama homoseksualnosti/biseksualnosti od strane pripadnika seksualnih manjina. (Kamenov i sur., 2015: 68).

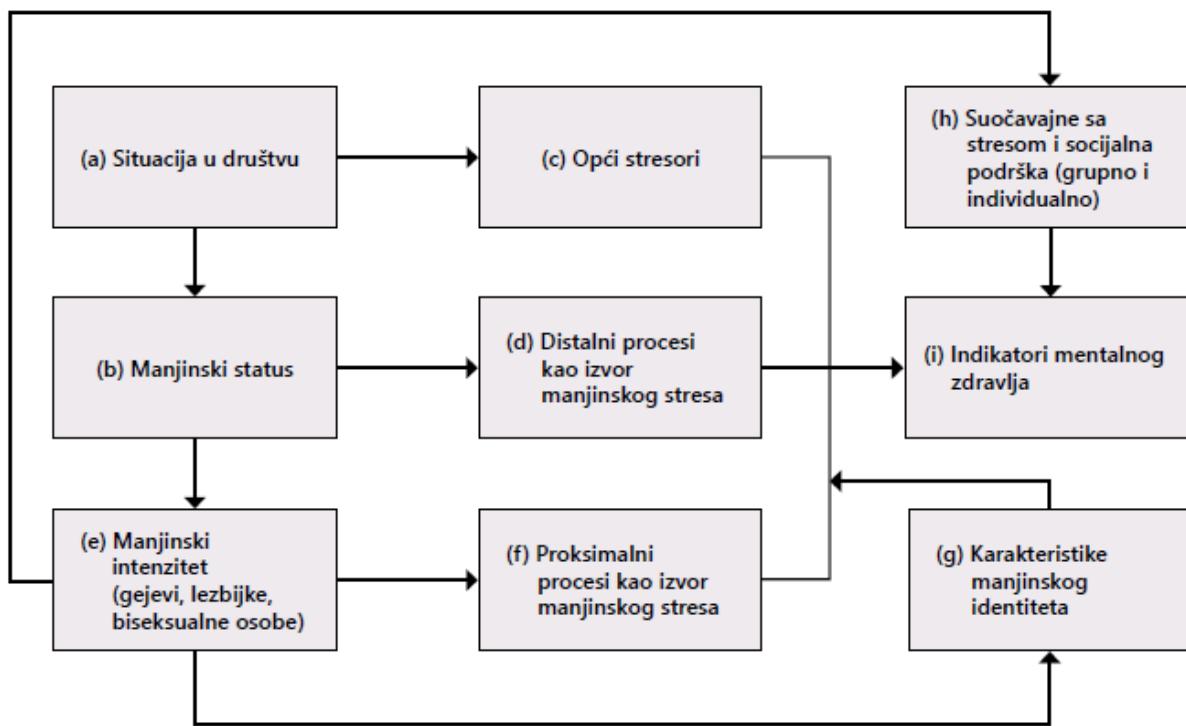
Meyer (2003.) definira manjinski pritisak kao kronični stres uzrokovan predrasudama, diskriminacijom, nedostatkom socijalne podrške i drugim čimbenicima s kojima se suočavaju diskriminirani pripadnici manjina.

Meyer temelji manjinski stres na tri prepostavke:

1. manjinski stres je univerzalan – što znači da je aditivan općim stresorima kojima su svi ljudi izloženi, što zahtijeva od osobe adaptaciju i kontrolu preko one koju trebaju imati slični pojedinci koji nisu stigmatizirani;
2. manjinski stres je kroničan - povezan je s relativno stabilnim sociološkim i kulturnim strukturama;

3. manjinski stres je socijalno utemeljen – proizlazi iz socijalnih procesa, institucija i struktura iznad pojedinca (Kamenov i sur., 2015: 70).

Kako bi pokazao kako to manjinski stres dovodi do lošeg mentalnog zdravlja, Meyer (2003) je predstavio *model manjinskog stresa*.

Shema 1: Model manjinskog stresa (Meyer, 2003)

Dvije glavne pretpostavke se mogu izdvojiti iz ove sheme:

- (1) stres je socijalan, odnosno, postoje objektivni vanjski stresni događaji i uvjeti (kronični i akutni) koji se javljaju kao posljedica heteroseksizma u društvu i koji stvaraju hostilno socijalno okruženje za LGBT osobe;
- (2) postojanje ovih stanja dovodi do lošeg mentalnog zdravlja. Ovaj model pokušava razjasniti proces kojim ovaj socijalni stres dovodi do lošeg mentalnog zdravlja.

Situacija u društvu (kućica a) odnosi se na društveni kontekst u kojem osobe *manjinskog statusa* (kućica b), u ovom slučaju lezbijke, gejevi i biseksualne osobe, žive i razvijaju se. Heteroseksualna orijentacija kao društvena norma, postojeće zakonodavstvo, odnosno zakonom (ne)garantirana prava seksualnih manjina, stav stručnjaka koji dolaze u kontakt s LGBT osobama te stav religijskih vjeroispovijesti stvaraju društveni kontekst s kojim se LGBT osobe moraju svakodnevno suočavati. Taj kontekst na pozitivne i negativne indikatore *mentalnog zdravlja* (kućica i) LGBT osoba utječe preko *distalnih i proksimalnih izvora stresa* (kućice d i f), pri čemu se ne zaboravlja na utjecaj *općih*

stresora (kućica **c**) kojima su izloženi svi pojedinci u nekom društvu, a ne samo pripadnici manjinske grupe. *Karakteristike manjinskog identiteta* (kućica **g**) te *individualni i grupni načini suočavanja i socijalna podrška* (kućica **h**) predstavljaju medijatore između direktnе veze distalnih i proksimalnih stresora i mentalnog zdravlja. *Manjinski identitet* (kućica **e**) prema modelu ima višestruku funkciju. On određuje hoće li osobe koje žive u određenom društvenom kontekstu biti izložene distalnim i proksimalnim stresorima, određuje i individualne i grupne načine suočavanja s navedenim stresorima, a preko svojih karakteristika istovremeno posreduje utjecaj navedenih stresora na mentalno zdravlje. (Kamenov i sur., 2015)

Rezultati istraživanja pokazali su da su u usporedbi s heteroseksualcima LGBT osobe prijavile više psihološkog i fizičkog nasilja koje su počinili njihovi roditelji ili skrbnici u djetinjstvu, više seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu, te više psihološkog i fizičkog nasilja u odrasloj dobi. Prema njima, ovo su nasilje počinili njihovi partneri, te su doživjeli višestruko seksualno zlostavljanje u odrasloj dobi.

Istraživanje je također pokazalo da su veće razine socijalne podrške povezane s boljim mentalnim zdravljem LGBT osoba, pogotovo podrška vezana za seksualnu orijentaciju.

Veća mreža socijalne podrške povezana je s manjim stresom povezanim s osobnom seksualnom orijentacijom. Socijalna podrška pozitivno je povezana i sa samopoštovanjem i psihosocijalnom prilagodbom te zadovoljstvom životom (Beals i sur., 2009; Keleher, Wei i Liao, 2010; prema Kamenov, Huić, Jelić, 2016) te negativno s usamljenošću, depresijom i eksternaliziranim poremećajima kod lezbijki i gejeva (Lehavot i Simoni, 2011). U studijama biseksualnih pojedinaca, percipirana društvena podrška značajno je povezana s većim zadovoljstvom života i nižom depresijom.

4.1.3. Depresija i suicid

S obzirom na velike rizike za mentalno zdravlje, niti ne čudi činjenica da su LGBT osobe za razliku od heteroseksualnih osoba pod itekako većim rizikom da počine suicid.

U svojoj studiji iz 2009., studija koju je objavio Hatzenbuehler, pokazano je da je u usporedbi s unutarnjim poremećajima poput depresije i anksioznosti te vanjskim poremećajima, poput povećane upotrebe psihoaktivnih tvari (duhan, marihuana, kokain, heroin i alkohol), prevalencija veća kod LGBT osoba nego heteroseksualaca. Kako navodi, ove razlike javljaju se već u adolescenciji te ostaju stabilne i tokom odrasle dobi.

Što se tiče odraslih LGBT osoba, studije su pokazale da se problemi mentalnog zdravlja nastavljaju i u odrasloj dobi, a razlike u odnosu na osobe koje nisu LGBT i dalje postoje.

Analiza podataka Nacionalnog epidemiološkog istraživanja o alkoholu i srodnim bolestima (Haas i sur., 2011.), provedenog na američkim pojedincima starijim od 18 godina, potvrdila je prevalenciju poremećaja raspoloženja i doživotnih anksioznih problema u usporedbi s ne-LGBT sudionicima.

Muškarci koji su odgovorili da ih privlači isti spol ili da su imali seksualne odnose s istim spolom pokazali su povišene razine navedenih problema. S druge strane, žene koje su odgovorile da su imale isključivo iskustva s osobama istog spola imale su manju prevalenciju navedenih problema i to u usporedbi sa ženama koje privlači suprotni spol i u usporedbi sa ženama koje privlači suprotni i isti spol (Haas i sur., 2011).

Istraživanja pokazuju i sniženu razinu samopoštovanja homoseksualnih, te posebno biseksualnih osoba u usporedbi s heteroseksualnim (Wilson, Zeng i Blackburn, 2011; prema Kamenov, Huić, Jelić, 2016). Dodatno, čini se kako biseksualni muškarci i žene imaju sniženi osjećaj lične samoefikasnosti i ovladavanja životnim ciljevima (Carballeira Abella i sur., 2014; prema Kamenov, Huić, Jelić, 2016).

Problemi mentalnog zdravlja i dalje su najveći faktor rizika za suicidalno ponašanje (Haas i sur., 2011).

Međutim, iako je mentalno zdravlje seksualnih manjina lošije od zdravlja heteroseksualaca i kvaliteta života je također niža, to ne znači da homoseksualnost i biseksualnost treba izjednačavati s mentalnim poremećajima. Kako se u literaturi navodi, objašnjenje povećanosti psihičkih poremećaja i snižene dobrobiti seksualnih manjina treba tražiti u stigmi, predrasudama, diskriminaciji, i nasilju koje stvaraju stresno okruženje u kojem LGBT osobe najčešće žive.

S tim u vezi je neophodno da ne samo osobe koje se bave mentalnim zdravljem, već i doktori i drugi zdravstveni radnici, policija, pa i učitelje i nastavnici, budu upoznati sa savremenim stručnim stajalištima, da u svojim poslovima budu nepristrani, te da pruže adekvatnu pomoć LGBT osobama. Ne samo da se uskraćivanje usluga na temelju seksualne orijentacije smatra izravnom diskriminacijom, već i blaže reakcije poput ravnodušnosti i neznanja. Takve negativne reakcije mogu dovesti do tzv. sekundarne viktimizacije i istih posljedica kao i direktno doživljeno nasilje i diskriminacija (Berrill i Herek, 1990; prema Kamenov, Huić, Jelić, 2016).

Zbog straha od ovakvih reakcija LGBT osobe obično ne traže pomoć u slučaju da dožive nasilje i diskriminaciju zbog svoje seksualne orijentacije.

Edukacija i upoznavanje stručnjaka pomagačkih struka s rizicima i izazovima s kojima se svakodnevno moraju nositi LGBT osobe pomoći će u postizanju njihovog empatičkog razumijevanja i djelovanja u smjeru smanjivanja posljedica kod LGBT osoba. (Kamenov, Huić, Jelić, 2016:29)

III REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Ciljevi ovoga rada su da se utvrdi prisutnost nasilja nad LGBT osobama u Bosni i Hercegovini, oblike u kojima se ispoljava, i da se prikaže kako različiti uzroci dovode do nasilja, koje ostavlja duboke posljedice na živote LGBT osoba u našoj državi.

Kako bi se cilj ostvario za potrebe ovog istraživanja proveden je anketni upitnik sastavljen od 27 pitanja, formuliranih u skladu i sa zahtjevima samog naslova teme istraživanja "Uzroci i posljedice nasilja nad LGBT osobama u BiH".

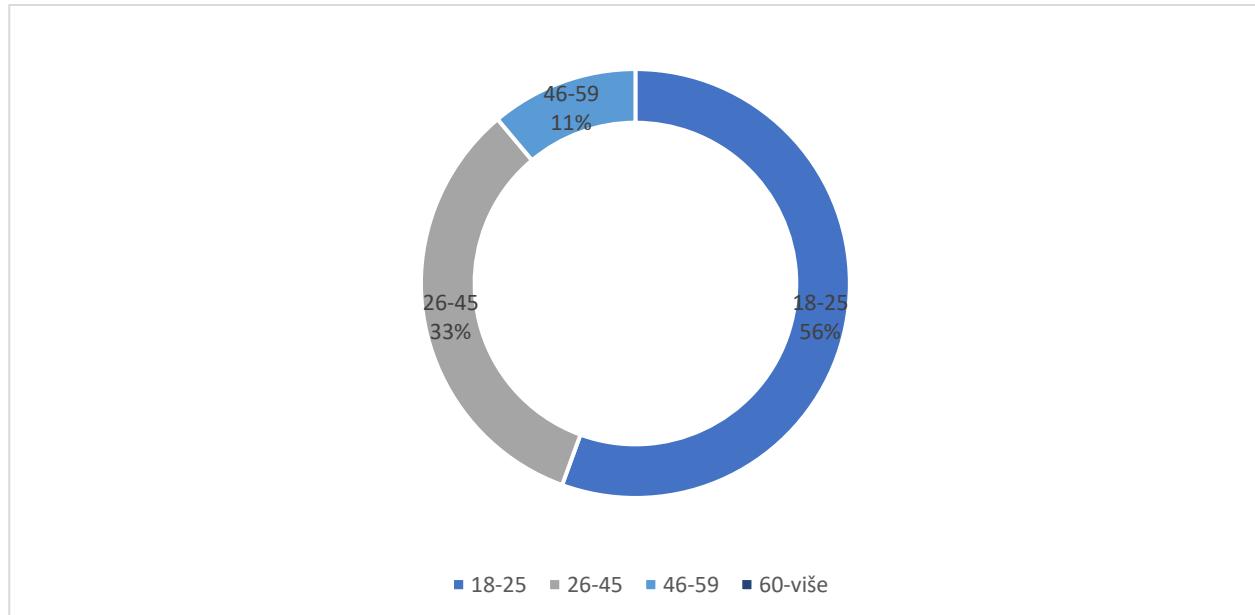
Anketni upitnik je podijeljen na tri cjeline. Prva cjelina istraživanja odnosi se na socio-demografske karakteristike ispitanika (dob, spol, obrazovanje, rodni identitet, seksualna orijentacija), dok pitanja o nasilju i diskriminaciji koje su ispitanici možda doživjeli čini drugu cjelinu istraživanja. U tom dijelu ispitanici odgovaraju o ličnim iskustvima nasilja, te da li su incident prijavljivali policiji. Treću cjelinu čine pitanja vezana općenito za seksualnu orijentaciju ispitanika, gdje se pokušavaju saznati uzroci i posljedice nasilja, kao i da li su ispitanici upućeni u rad i postojanje organizacija koje se bave LGBT pitanjima.

U anketnom upitniku je učestvovalo 45 LGBT osoba (od 18 do 60 godina) iz cijele Bosne i Hercegovine.

Zbog širenja virusa Covid-19 i teške epidemiološke situacije, anketa je sprovedena u online formatu.

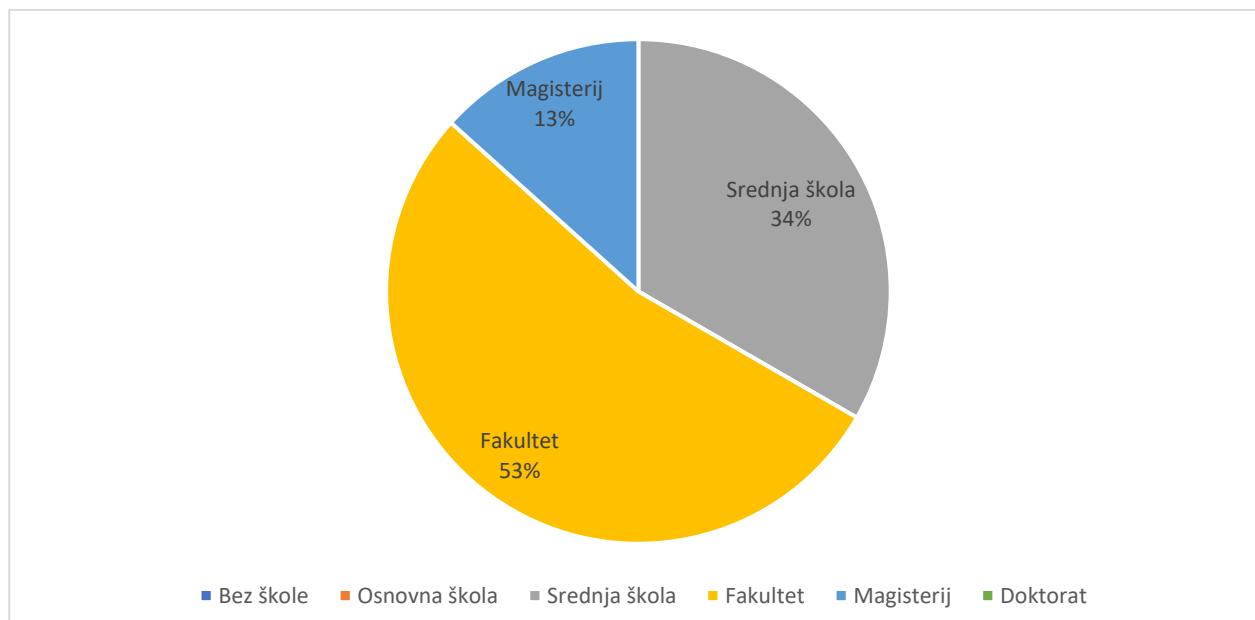
Socio-demografske karakteristike

Grafikon 1. Životna dob ispitanika

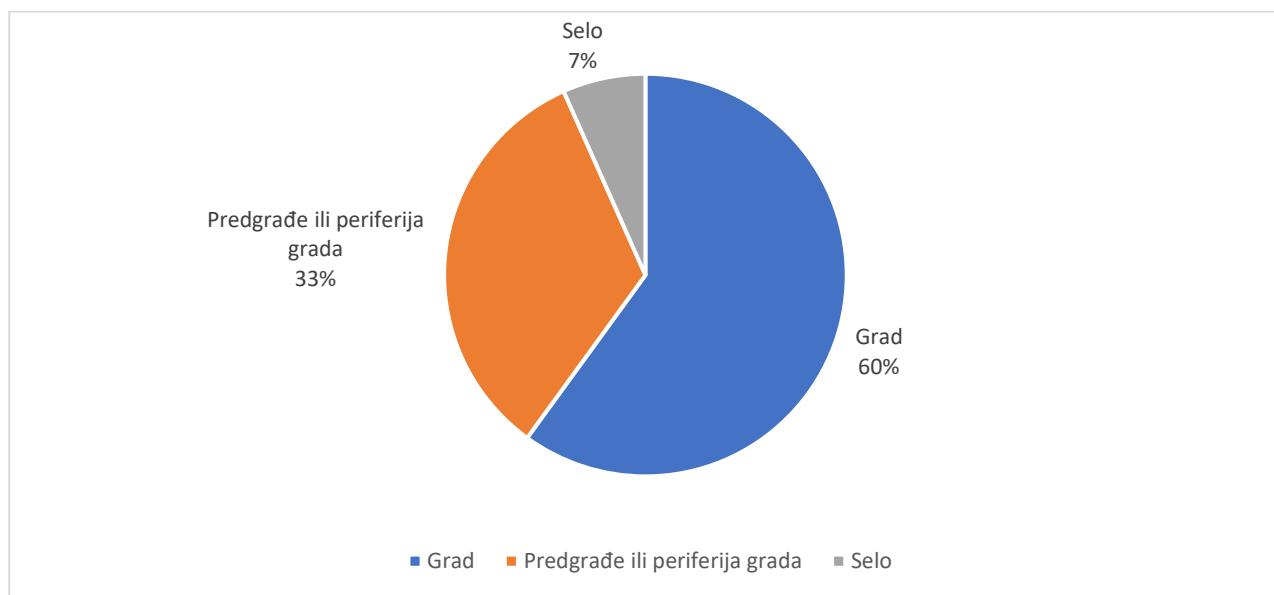
Kada je riječ o dobnoj strukturi, kreirane su četiri grupe kojima se iskazuje dob ispitanika. Najzastupljenija kategorija su LGBT osobe starosti od 18 do 25 godina, njih 56%. Dobna skupina LGBT osoba od 26 do 45 obuhvata 33% ispitanika, i kao što možemo vidjeti posljednju grupu čini samo 11% LGBT osoba, od 46-59 godina. Za ispitanike preko 60 godina nemamo podataka.

Grafikon 2. Nivo obrazovanja ispitanika

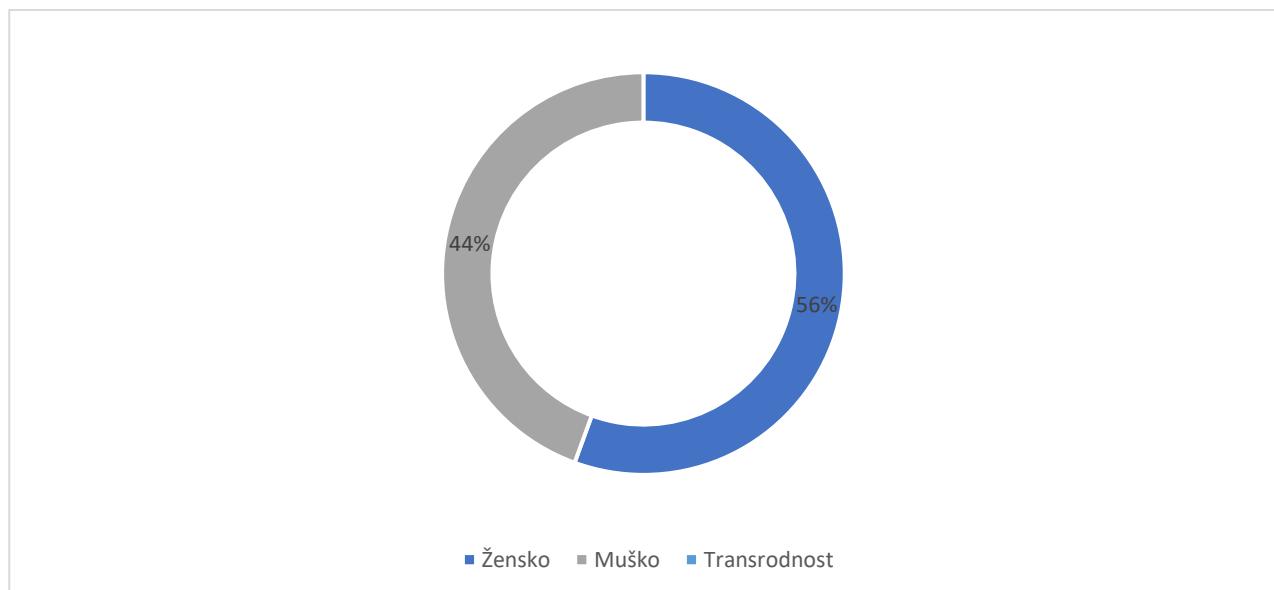
Na grafikonu broj 2 prikazan je nivo obrazovanja ispitanika. Ukupan broj ispitanika koji su završili srednju školu je 34%, dok je najviši broj ispitanika završilo fakultet, odnosno prvi ciklus studija, njih 53%. Procenat onih koji su završili magisterij je 13%.

Grafikon 3. Mjesto stanovanja ispitanika

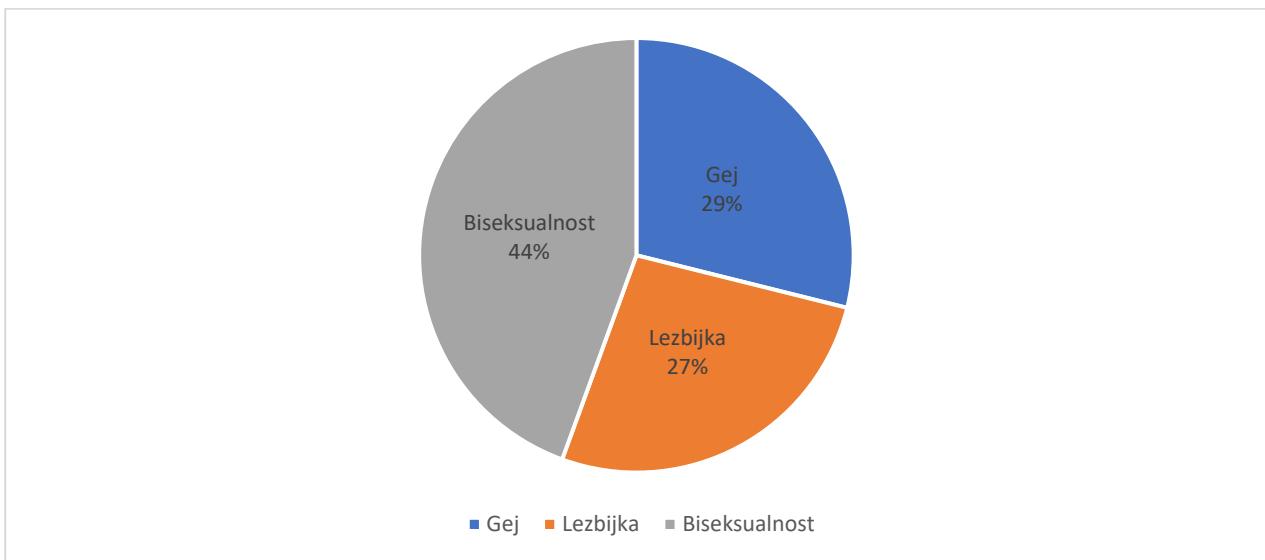
Rezultati ankete su pokazali da od 45 ispitanika, 60% živi u gradu, 33% u predgrađu ili periferiji grada, i samo 7% na selu.

Grafikon 4. Rodni identitet ispitanika

Rodni identitet se odnosi na to kako osoba poima vlastiti identitet, te na njeno iskustvo povezano s vlastitim rodom. Rezultati istraživanja pokazuju veći broj ženskih (56%) nego muških osoba (44%). Nažalost, nemamo podatke o transrodnim ispitanicima.

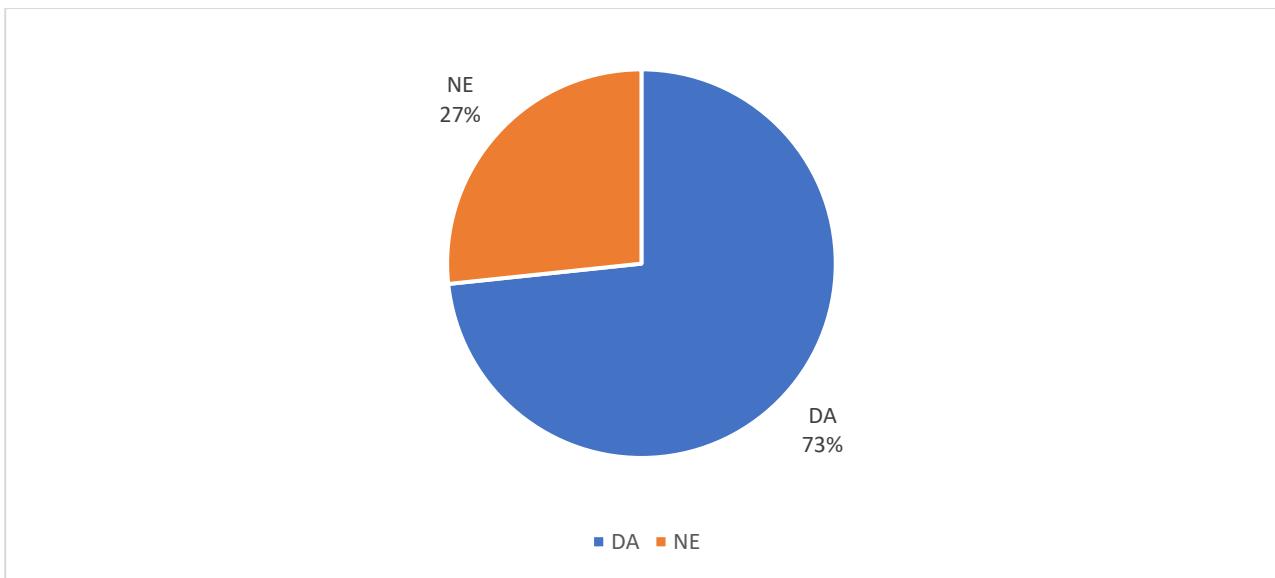
Grafikon 5. Seksualna orijentacija ispitanika

Na grafikonu broj 5 prikazana je seksualna orijentacija ispitanika. Biseksualnost je seksualna sklonost prema osobama oba spola, i kao što možemo vidjeti čak 44% ispitanika/ica se deklarišu kao biseksualci. Broj ispitanika gej muškaraca je 29%, a lezbijski 27%.

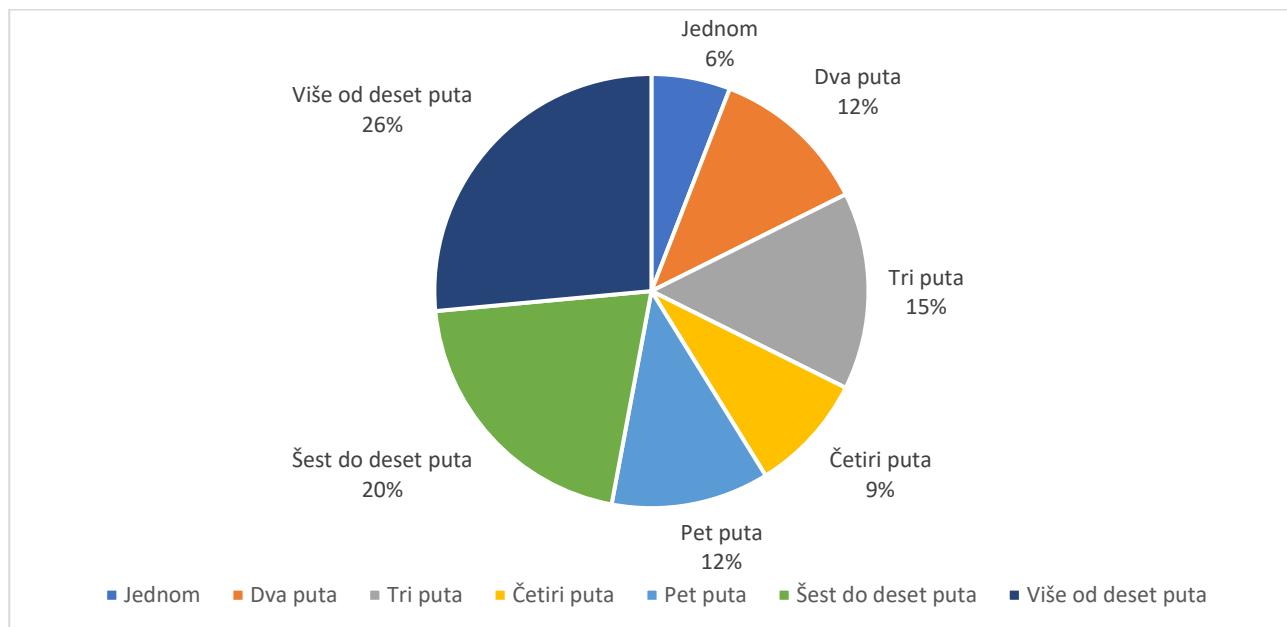
Pitanja o nasilju i diskriminaciji koje su ispitanici možda doživjeli

Grafikon 6. Da li ste ikada bili napadnuti ili su Vam prijetili zbog Vaše seksualne orijentacije?

Na pitanje „Da li ste ikada bili: fizički / verbalno / seksualno napadnuti ili su Vam prijetili nasiljem kod kuće ili negdje drugdje (na ulici, u javnom prijevozu, na radnom mjestu itd.) zbog Vaše seksualne orijentacije?“, čak 73% ispitanika/ca je odgovorilo pozitivno, dok je manji broj, njih 27% odgovorilo negativno, odnosno da nikada nisu bili napadnuti ili da su im prijetili jer su LGBT.

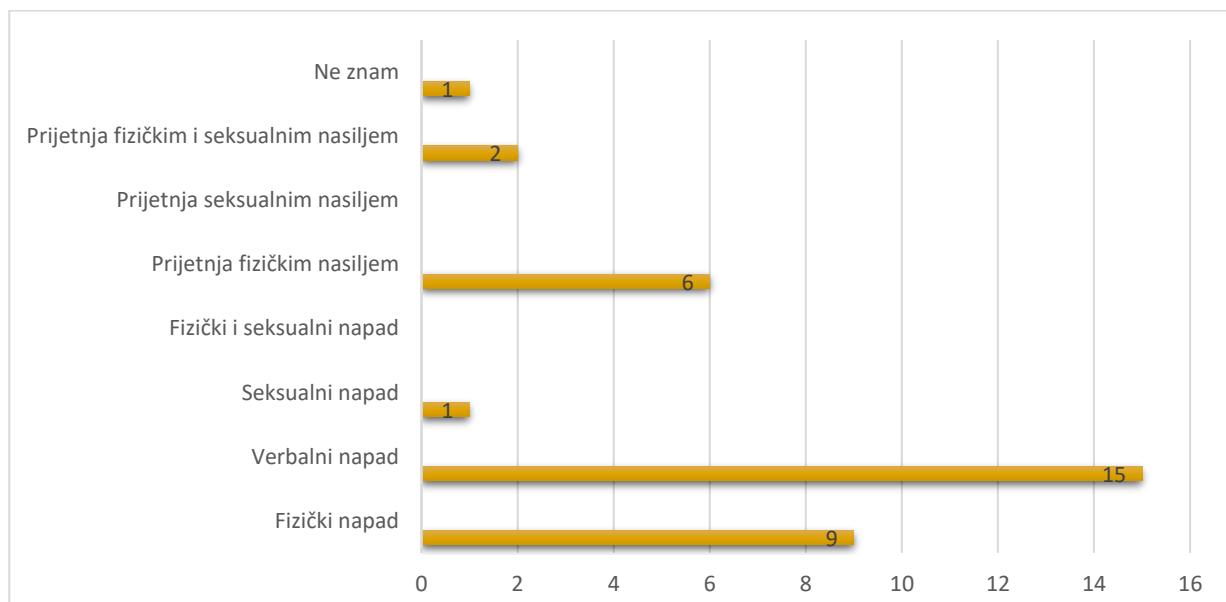
Grafikon 7. Koliko puta Vas je neko napao ili Vam prijetio nasiljem?

Ispitanici koji su na prethodno pitanje odgovorili sa DA, odnosno da su bili žrtve nekog vida nasilja ili su im prijetili zbog toga što su LGBT, u ovom pitanju su trebali označiti koliko puta su bili žrtve nasilja.

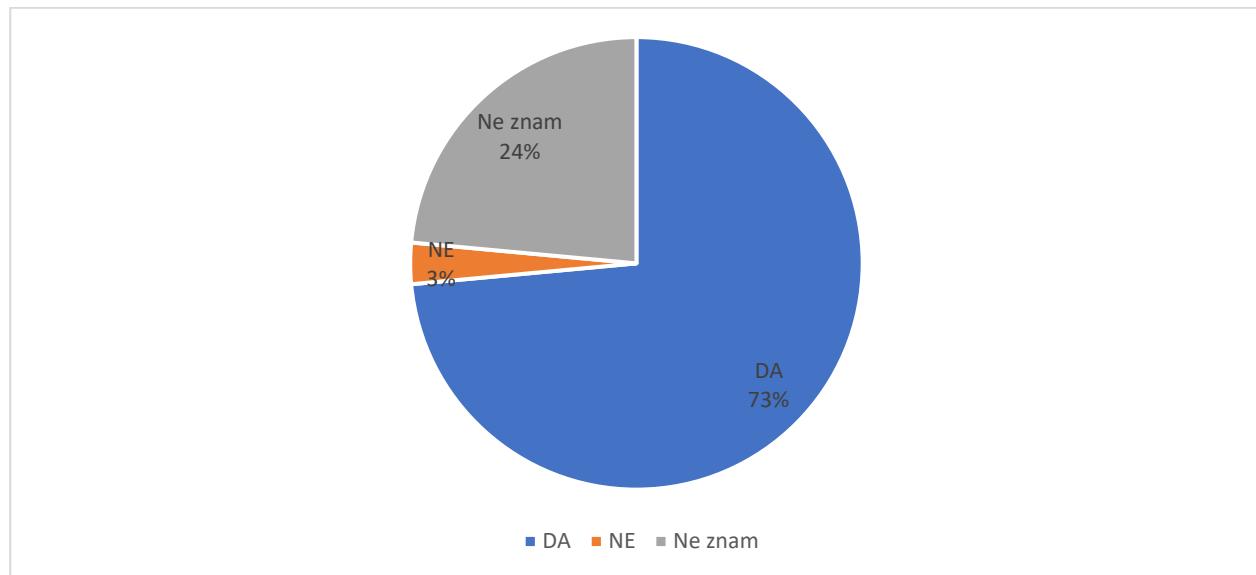
Dakle na pitanje: „Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje potvrđan, navedite koliko puta Vas je neko fizički / verbalno / seksualno napao ili Vam prijetio nasiljem?“, 6% ispitanika je odgovorilo *jednom*, 12% ispitanika *dva puta*, 15% ipitanika *tri puta*, 9% ispitanika *četiri puta* i 12% ispitanika *pet puta*. Čak 20% ispitanika je odgovorilo *šest do deset puta*, dok je 26% ispitanika bilo napadnuto ili su im prijetili nasiljem *više od deset puta*.

Grafikon 8. Razmišljajući o najozbiljnijem napadu ili prijetnji nasiljem, šta Vam se dogodilo?

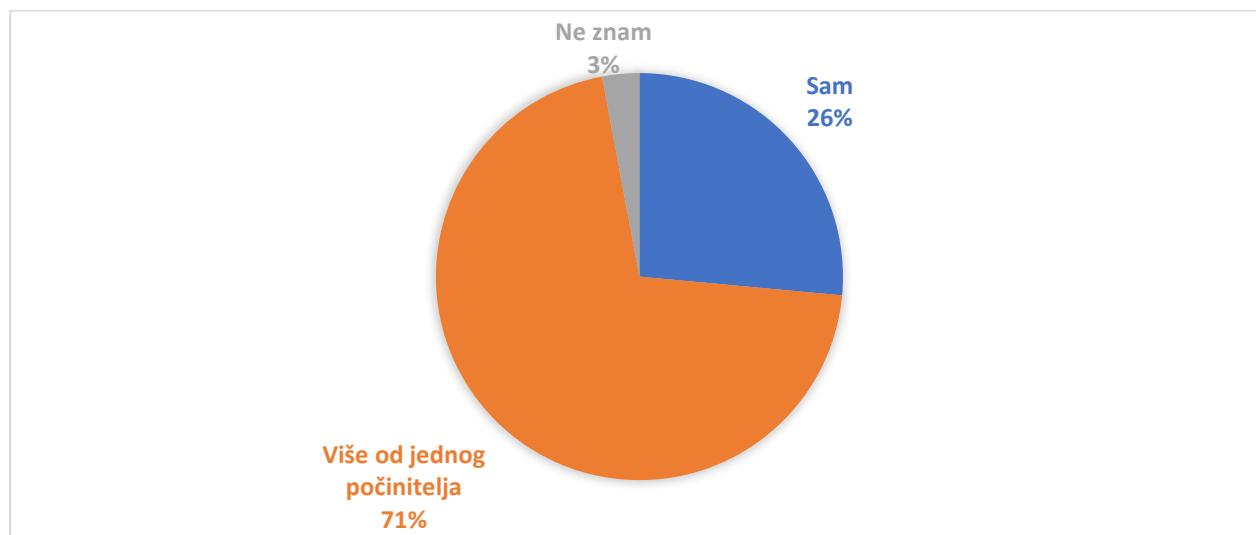
Od 73% ispitanika koji su bili napadnuti ili su im prijetili zbog toga što su LGBT, 9 je navelo da su bili fizički napadnuti, 15 je bilo napadnuto verbalnim putem, dok je 1 ispitanik bio seksualno napadnut, 6 je navelo da su im prijetili fizičkim nasiljem, 2 fizičkim i seksualnim nasiljem i 1 je naveo da ne zna.

Grafikon 9. Da li mislite da se incident fizičkog / verbalnog / seksualnog napada ili prijetnje nasiljem dogodio djelimično ili u potpunosti jer se za Vas smatralo da ste LGBT?

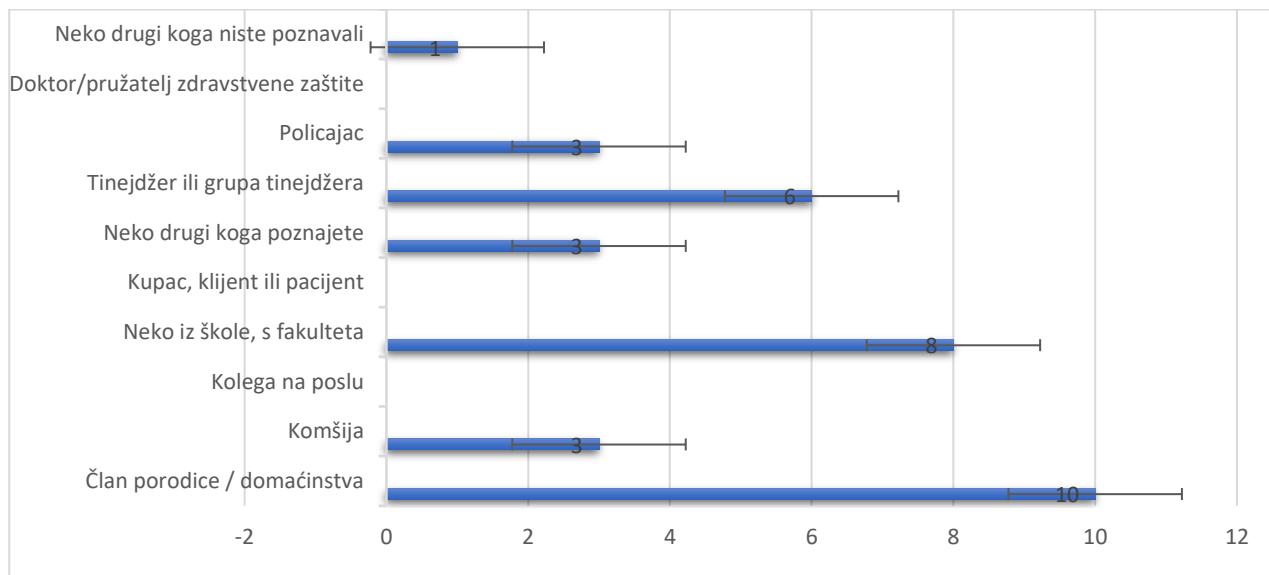

Na pitanje „Da li mislite da se incident fizičkog / verbalnog / seksualnog napada ili prijetnje nasiljem dogodio djelimično ili u potpunosti jer se za Vas smatralo da ste LGBT?“, 73% je saglasno, dok 24% ispitanika ne zna, a samo 3% ispitanika ne smatra da se incident dogodio jer su LGBT.

Grafikon 10. Da li je počinitelj bio sam ili je bilo više njih?

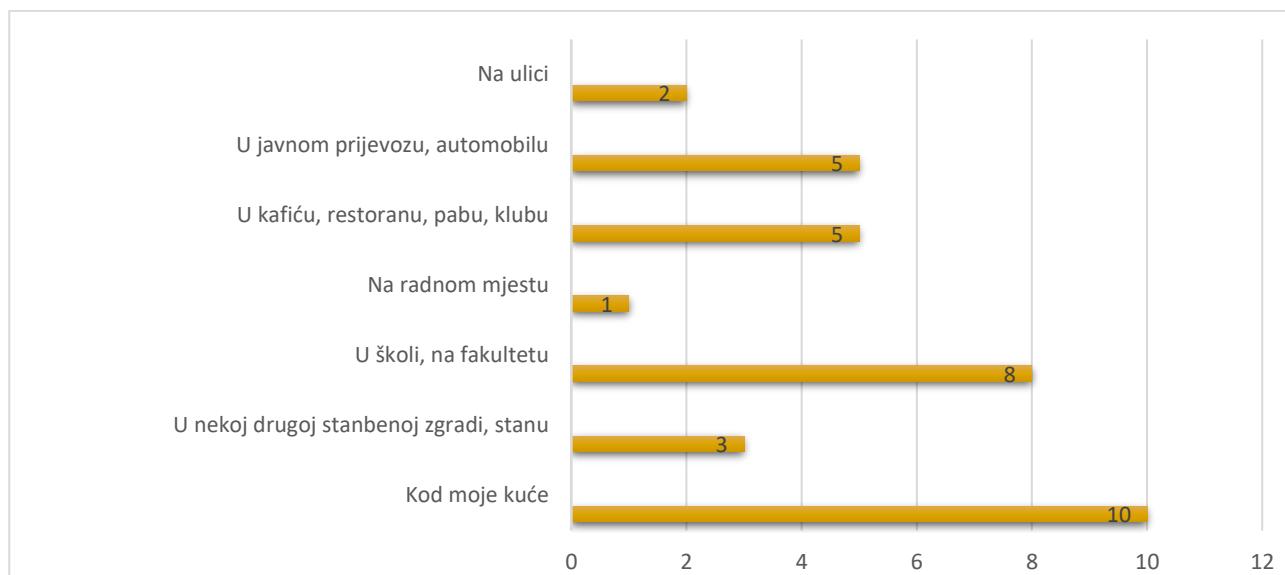

Grafikon 11. Mislite li da je počinitelj(i) bio...?

Na grafikonu 11 navedena je lista počinitelja nasilja ili prijetnje nasiljem, pa prema rezultatu istraživanja, 10 ispitanika je bilo napadnuto od strane člana porodice/domaćinstva, 3 ispitanika od strane komšije, 8 ispitanika je napao neko iz škole/fakulteta, 3 ispitanika neko drugi koga poznaju ali nije naveden na listi, 6 ispitanika je napadnuto od strane tinejdžera ili grupe istih, 3 ispitanika su doživjela napad ili prijetnju od strane policajca, i 1-og ispitanika je napao neko drugi koga nije poznavao.

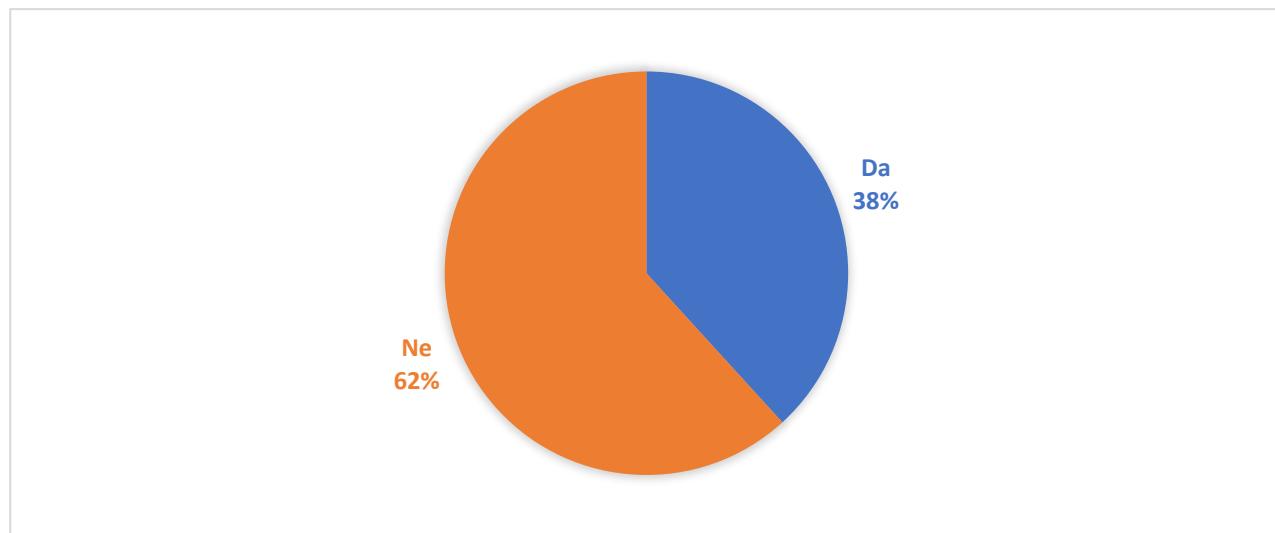
Grafikon 12. Gdje se to dogodilo?

Na pitanje: „Gdje se incident fizičkog / verbalnog / seksualnog napada ili prijetnje nasiljem dogodio“, 10 ispitanika je naveo kako se to dogodilo kod kuće, njih 3-ije odgovorilo je da se to dogodilo u nekoj drugoj stanbenoj zgradbi ili stanu, 8 ispitanika je naveo školu ili fakultet, 1 ispitanik je naveo radno mjesto, 5 ispitanika odgovorilo je da se to dogodilo u kafiću, restoranu, pabu ili klubu, 5 je

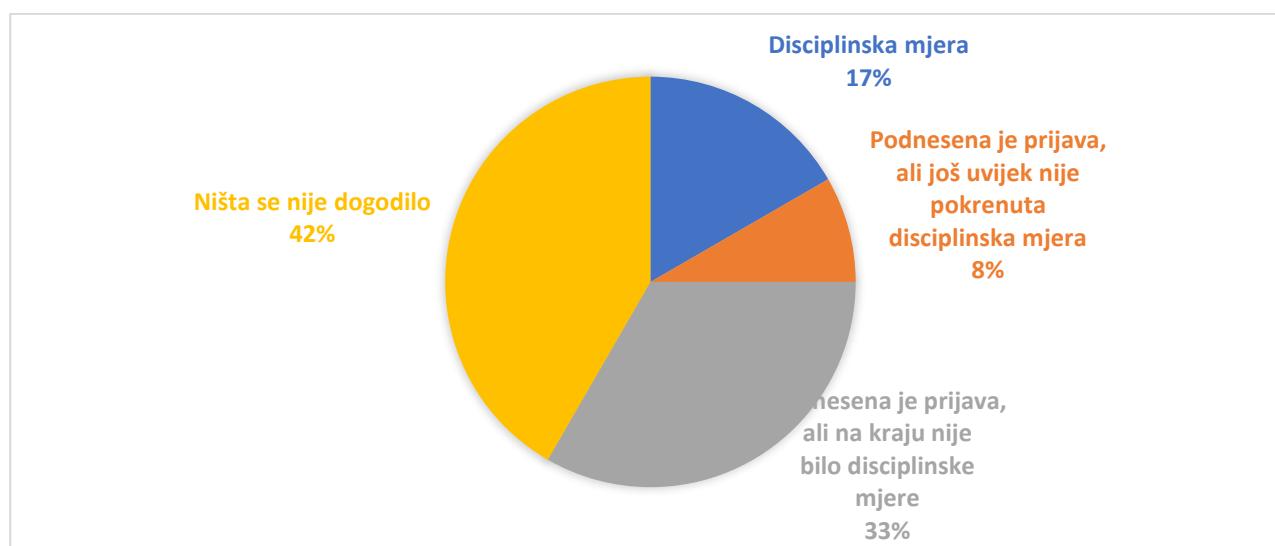
navelo da se incident dogodio u javnom prijevozu ili automobilu, dok su 2 ispitanika navela da se to dogodilo na ulici.

Grafikon 13. Jeste li Vi ili neko drugi to prijavili policiji?

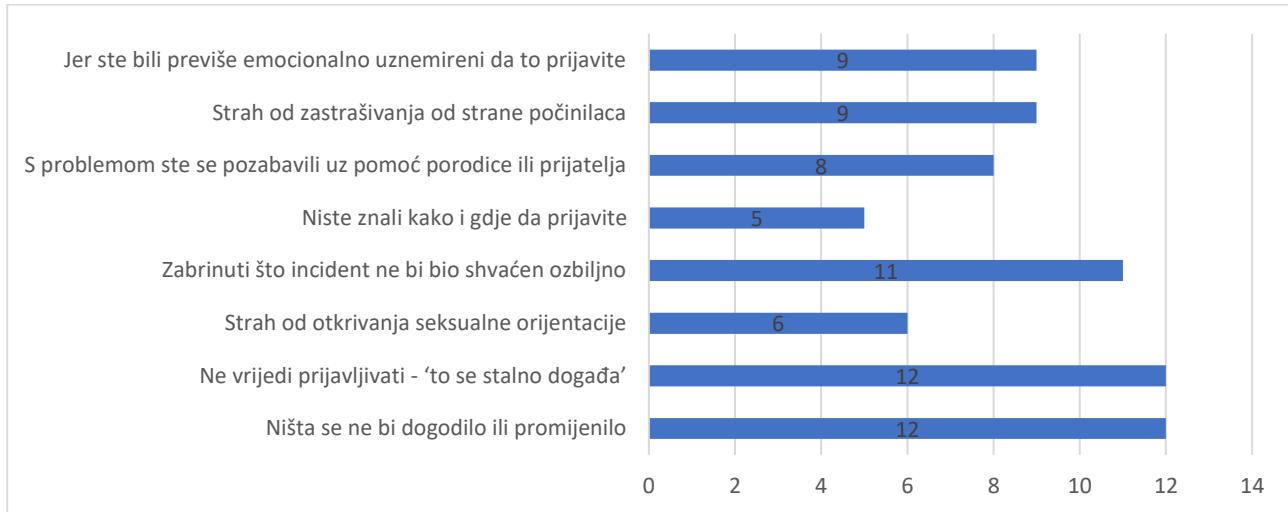
Rezultati ankete su pokazali da je samo 38% ispitanika prijavilo incident policiji, dok 62% isti nije prijavilo. Ova statistika odgovara i teorijskom dijelu istraživanja, gdje je navedeno i dobro poznato da više od polovine slučajeva nasilja i/ili diskriminacije ostanu neprijavljeni.

Grafikon 14. Šta se dogodilo kao rezultat prijave incidenta?

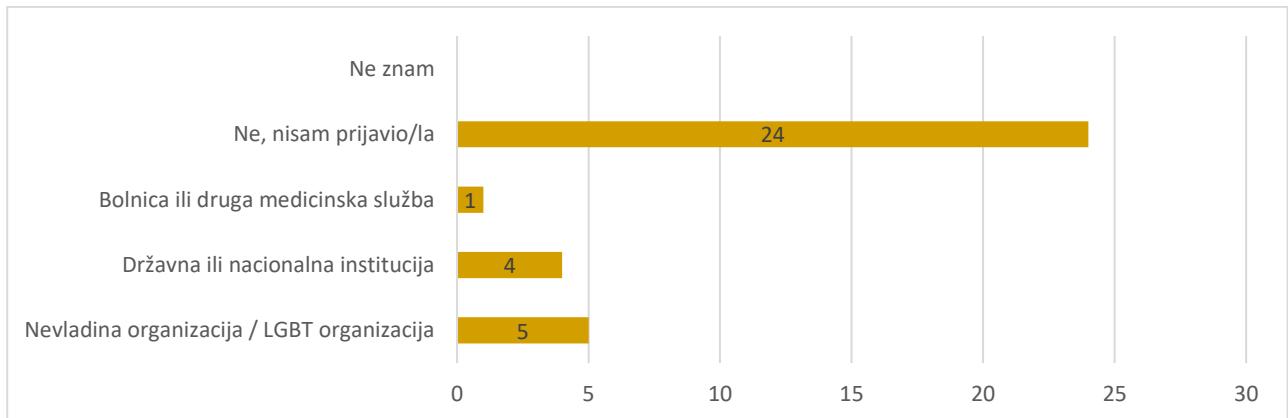
Prema rezultatima istraživanja predstavljenim na grafikonu 14 može se vidjeti da se nakon prijave incidenta u 42% slučaja ništa nije dogodilo, u 33% slučaja podnesena je prijava ali na kraju nije bilo disciplinske mjere, u 17% slučajeva se dogodila disciplinska mjera, dok je u 8% slučajeva podnesena prijava, ali još uvijek nije pokrenuta disciplinska mjera. Samim tim, ne iznenađuje da LGBT osobe ne prijavljuju nasilničke napade ili prijetnje jer se u većini slučajeva ništa i ne dogodi, ili policijski službenici ne znaju kako pristupiti situaciji u kojoj se manjinske skupine nađu.

Grafikon 15. Ako incident niste prijavili, koji su razlozi?

U sljedećem pitanju ispitanici su imali mogućnost višestrukog odabira, te je vidljivo da su glavni razlozi ne prijavljivanje incidenta jer *Ne vrijedi prijavljivati – „to se stalno događa“* i *Ništa se ne bi dogodilo ili promijenilo* (12), zatim *Zabrinuti što incident ne bi bio shvaćen ozbiljno* (11), *Jer ste previše emocionalno uznemireni da to prijavite* i *Strah od zastrašivanja od strane počinilaca* (9), *S problemom ste se pozabavili uz pomoć porodice ili prijatelja* (8) i *Niste znali kako i gdje da prijavite* (5).

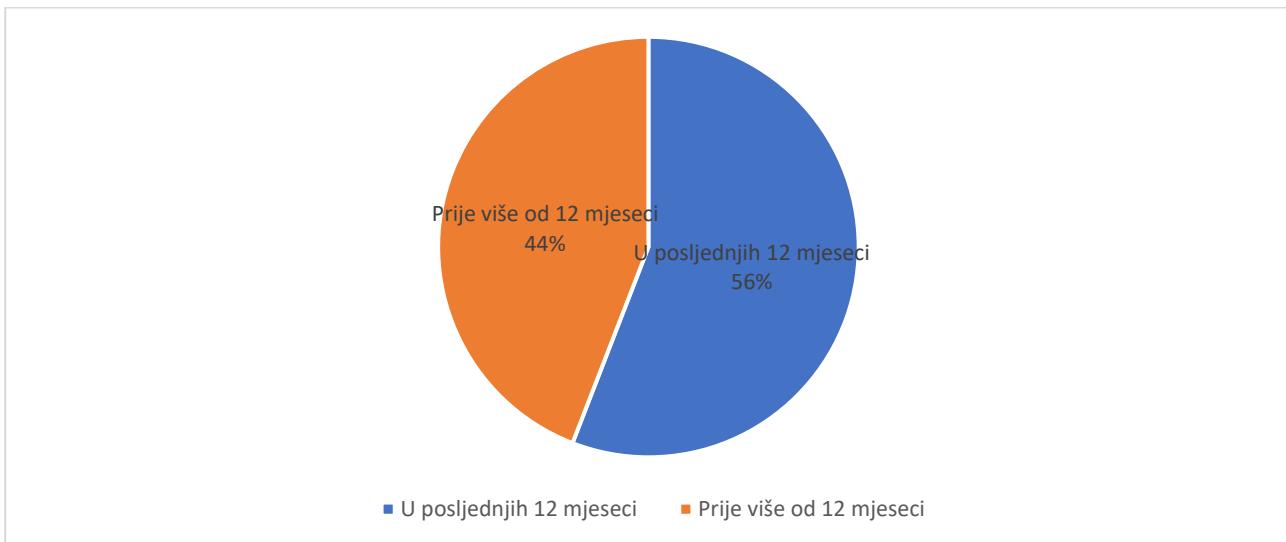
Grafikon 16. Da li ste Vi ili neko drugi prijavili slučaj bilo kojoj od sljedećih organizacija / institucija?

Iako se u literaturi i raznim izvještajima i istraživanjima navodi kako LGBT osobe najviše vjeruju, te prijavljuju razne nasilne i diskriminatorne radnje koje se dogode protiv njih nevladinim LGBT organizacijama, u našem istraživanju dogodili su se itekako drugačiji rezultati.

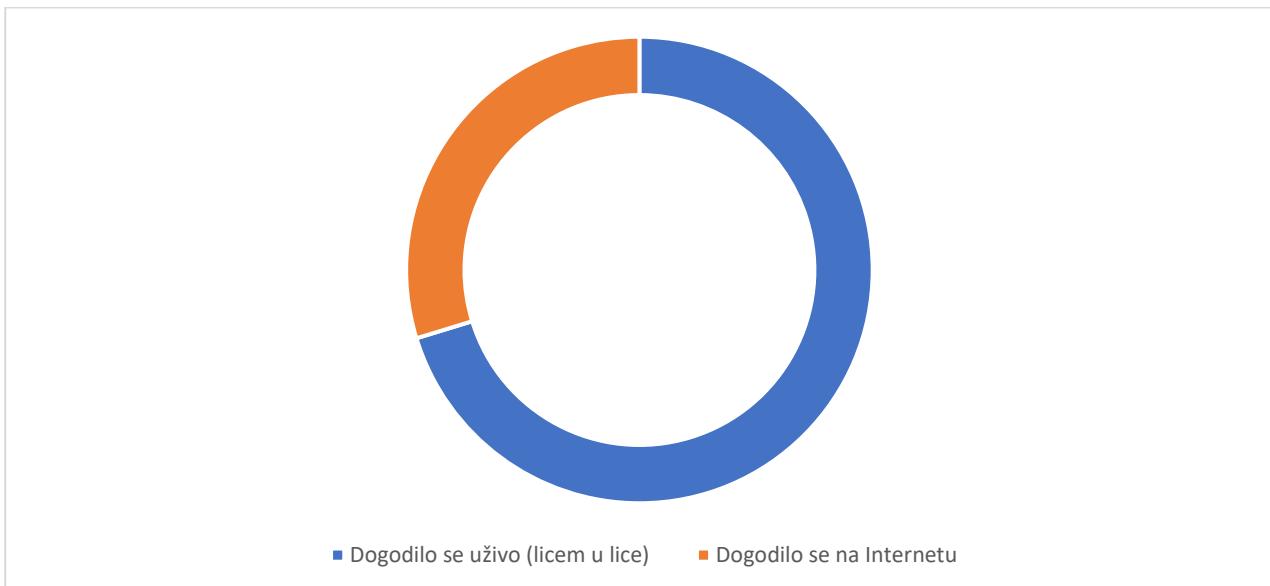
Samo je 5 od 34 ispitanika, koja su doživjela neki vid nasilja ili prijetnje nasilju, prijavili slučaj organizaciji koja se bavi LGBT pitanjima, dok 24 ispitanika nisu prijavili napad niti nevladinoj niti državnoj instituciji/organizaciji. 4 ispitanika su isti prijavili državnoj ili nacionalnoj instituciji, dok je 1 ispitanik to prijavio bolnici ili drugoj medicinskoj službi.

Grafikon 17. Kada se dogodio posljednji incident uznemiravanja?

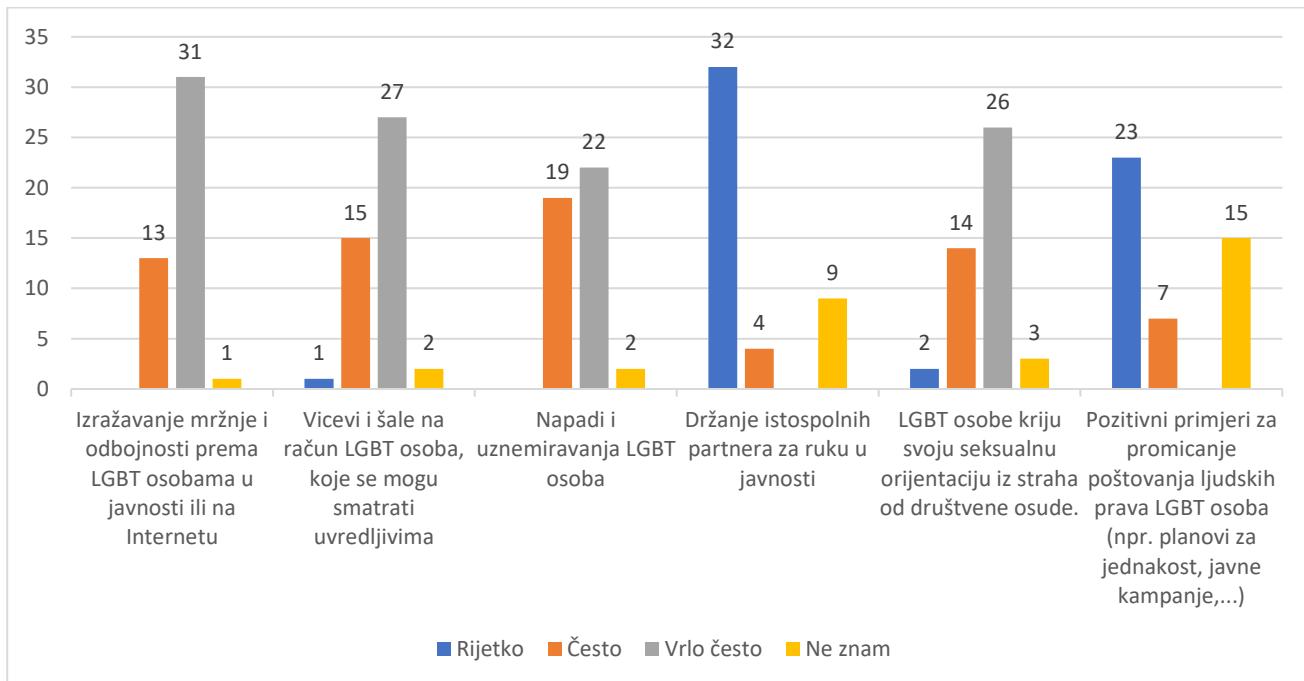
Prema rezultatima istraživanja, vidimo da je 56% ispitanika odgovorilo da se posljednji incident dogodio u posljednjih 12 mjeseci, dok je 44% ispitanika odgovorilo da se incident dogodio prije više od 12 mjeseci.

Grafikon 18. Razmišljajući o posljednjem incidentu uznemiravanja, da li se to dogodilo uživo (licem u lice) ili na Internetu?

Rezultati ankete su pokazali da je od ispitanika koji su doživjeli neki vid nasilja ili prijetnje nasiljem, njih 70% odgovorilo da se posljednji incident uznemiravanja dogodio uživo (licem u lice), a 30% ispitanika je odgovorilo da se to dogodilo na Internetu.

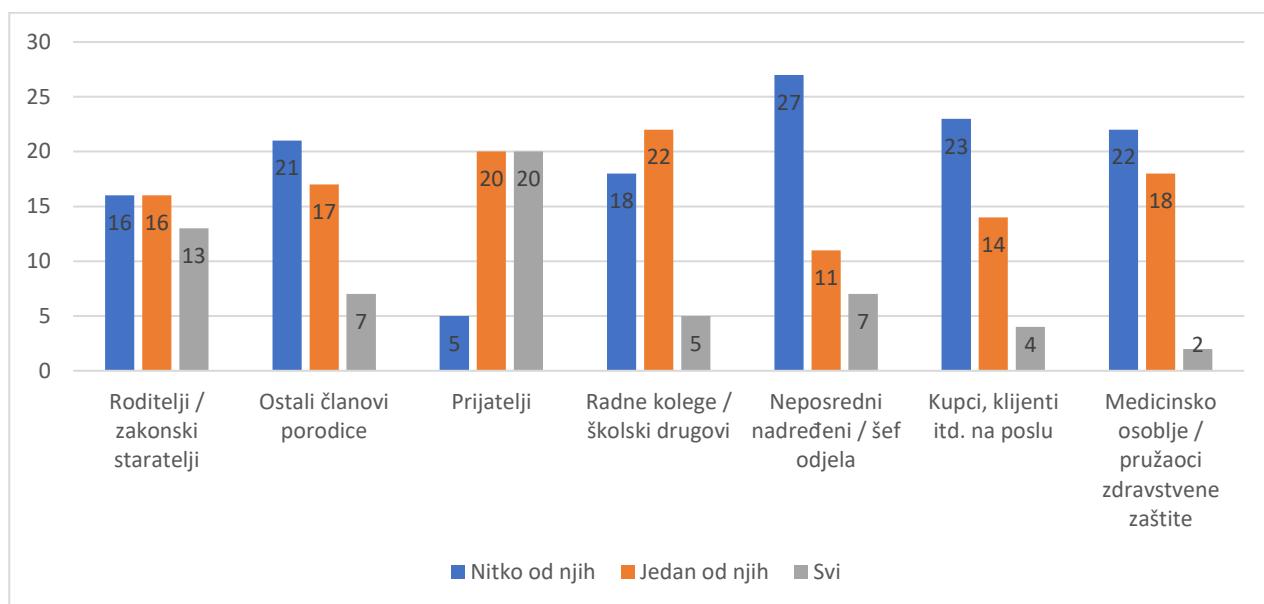
Grafikon 19. Koliko često su uobičajeni ovi slučajevi u BiH ?

Na grafikonu 19 su navedeni neki od slučajeva, te je na ispitanicima bilo da odgovore na iste s *rijetko*, *često*, *vrlo često* ili *ne znam*.

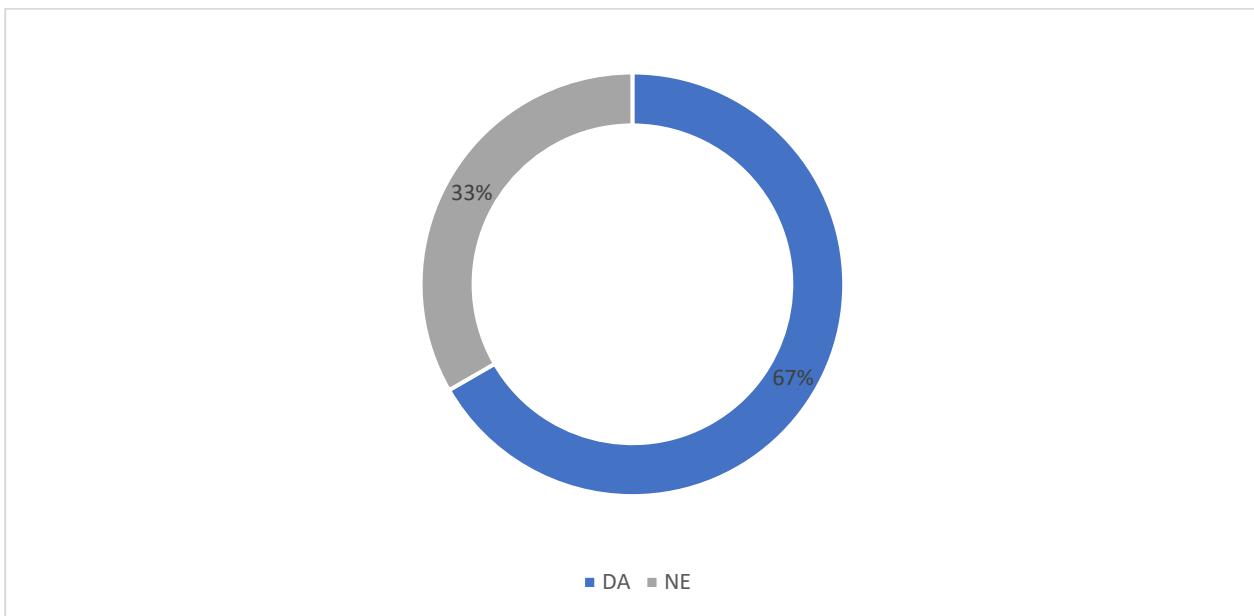
Prema rezultatu istraživanja, slučaj izražavanja mržnje i odbojnosti prema LGBT osobama u javnosti ili na Internetu je označen kao slučaj koji se vrlo često događa (31 ispitanik), 13 ispitanika je odgovorilo s često, dok je 1 ispitanik odgovorio ne znam; na pitanje da li je uobičajeno čuti viceve i šale na račun LGBT osoba koji se mogu smatrati uvredljivima, 27 ispitanika je odgovorilo vrlo često, 15 često, 2 ne znam i 2 rijetko; sljedeći slučaj bio je vezan za uobičajenost napada i uznemiravanja LGBT osoba u BiH, gdje su 22 ispitanika odgovorila vrlo često, 19 često i 2 ne znam; na pitanje da li je uobičajeno vidjeti držanje istospolnih partnera za ruku u javnosti čak 32 ispitanika su odgovorila da je rijetko, 4 da je često i 9 ne znam; na pitanje da li LGBT osobe kriju svoju seksualnu orientaciju iz straha od društvene osude, 26 je odgovorilo vrlo često, 14 često, 3 ne znam i 2 rijetko; posljednji slučaj se vezao za pozitivne primjere za promicanje poštovanja ljudskih prava LGBT osoba, gdje je većina odgovorila rijetko (23 ispitanika), 15 je odgovorilo ne znam i 7 često.

Grafikon 20. Koliko ljudi iz sljedećih grupa zna za vašu seksualnu orijentaciju?

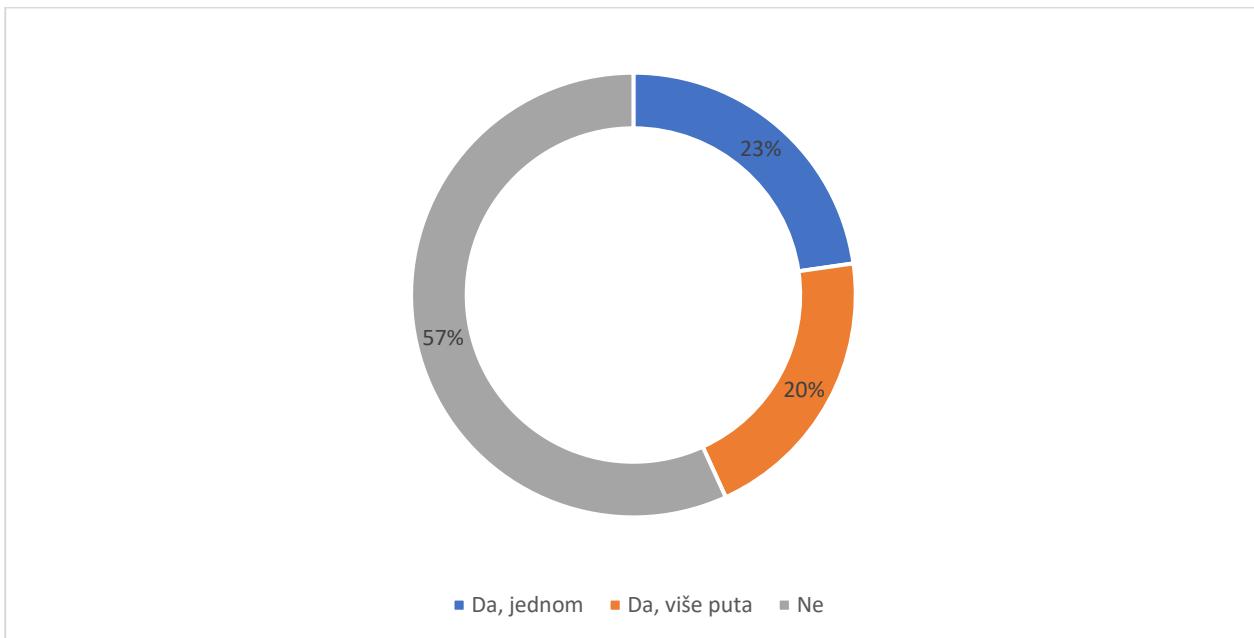
Na pitanje „Koliko ljudi iz navedenih grupa zna za seksualnu orijentaciju“ ispitanika, 16 je navelo da roditelji/staratelji ne znaju da su LGBT, 16 je navelo da samo jedan roditelj/staratelj zna, i 13 je navelo da za njihovu seksualnu orijentaciju znaju oba roditelja/staratelja; što se tiče ostalih članova porodice, 21 ispitanik je naveo da nitko od njih ne zna, 17 da jedan od njih zna i 7 da uglavnom svi u porodici znaju da su LGBT; sljedeća grupa se odnosila na prijatelje, i samo 5 ispitanika je odgovorilo da niko od njih ne zna, 20 da jedan od prijatelja zna i 20 da prijatelji znaju za njihovu seksualnu orijentaciju; na pitanje koliko radnih kolega/školskih drugova zna da su LGBT, 22 je odgovorilo jedan od njih, 18 nitko od njih i 5 svi; na pitanje o neposrednim nadređenim/šef odjela, uglavnom nitko od njih ne zna (27), u 11 slučajeva jedan od njih zna i 7 ne zna; na pitanje da li kupci/klijenti znaju za njihovu seksualnu orijentaciju, 23 je odgovorilo da nitko od njih ne zna, 14 da jedan od njih zna i 4 da svi znaju; posljednja grupa se odnosila na medicinsko osoblje/pružaoce zdravstvene zaštite, 22 je odgovorilo da nitko od njih ne zna, 18 da jedan od njih zna i samo 2 da svi znaju da su LGBT.

Grafikon 21. Da li ste upoznati sa nekom organizacijom u državi koja može ponuditi podršku ili savjet LGBT osobama?

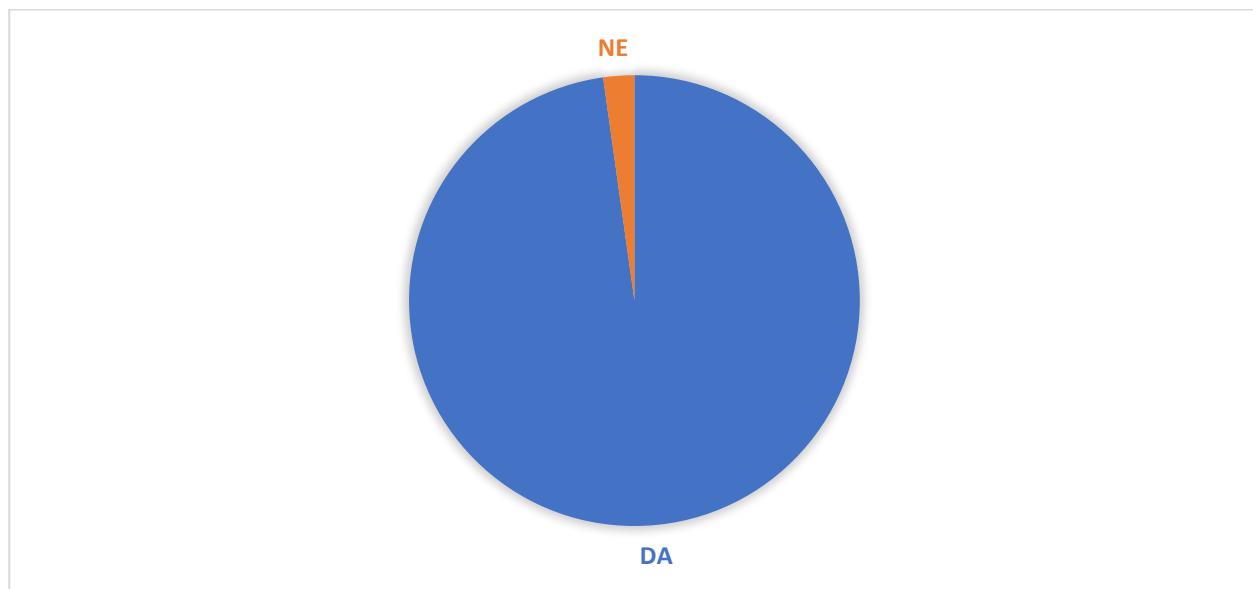
Više od polovice ispitanika (67%) je upoznato sa nekom organizacijom u državi koja može ponuditi podršku ili savjet LGBT osobama, dok 33% ispitanika nije upoznato s bilo kojom organizacijom koja se veže za LGBT osobe.

Grafikon 22. Jeste li ikada posjetili organizaciju koja se bavi LGBT pitanjima?

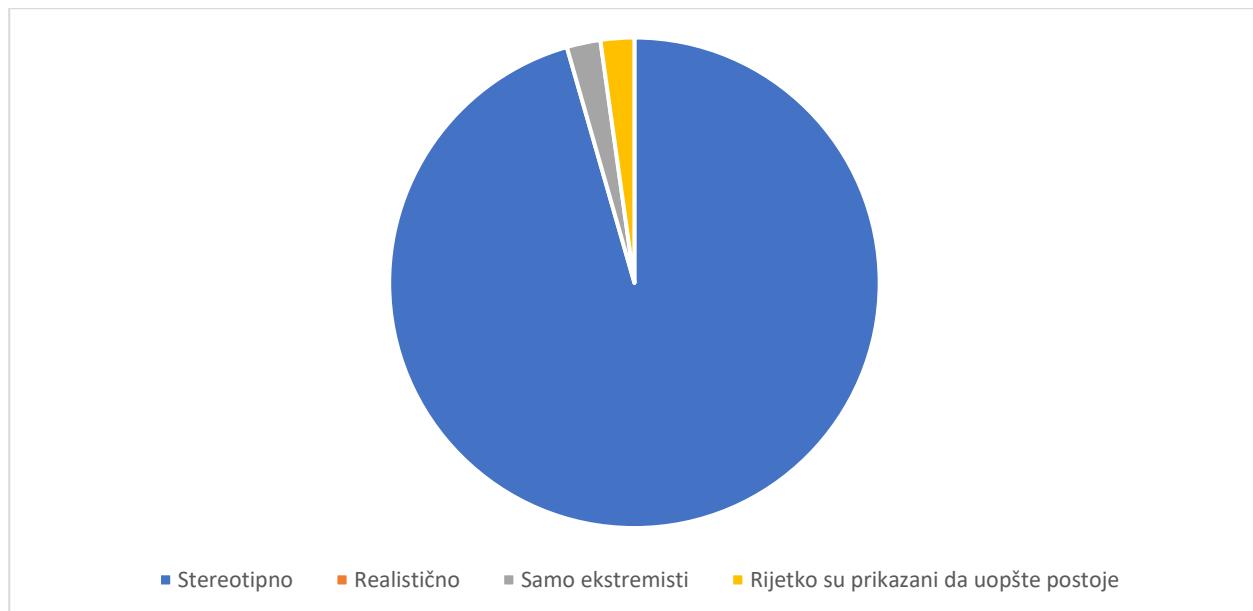
Na pitanje da li su ikada posjetili organizaciju koja se bavi LGBT pitanjima, 57% ispitanika je odgovorilo NE, 23% da su jednom posjetili organizaciju, i 20% da su organizaciju posjetili više puta.

Grafikon 23. Da li smatrate da su LGBT osobe u BiH stigmatizirane i diskriminirane?

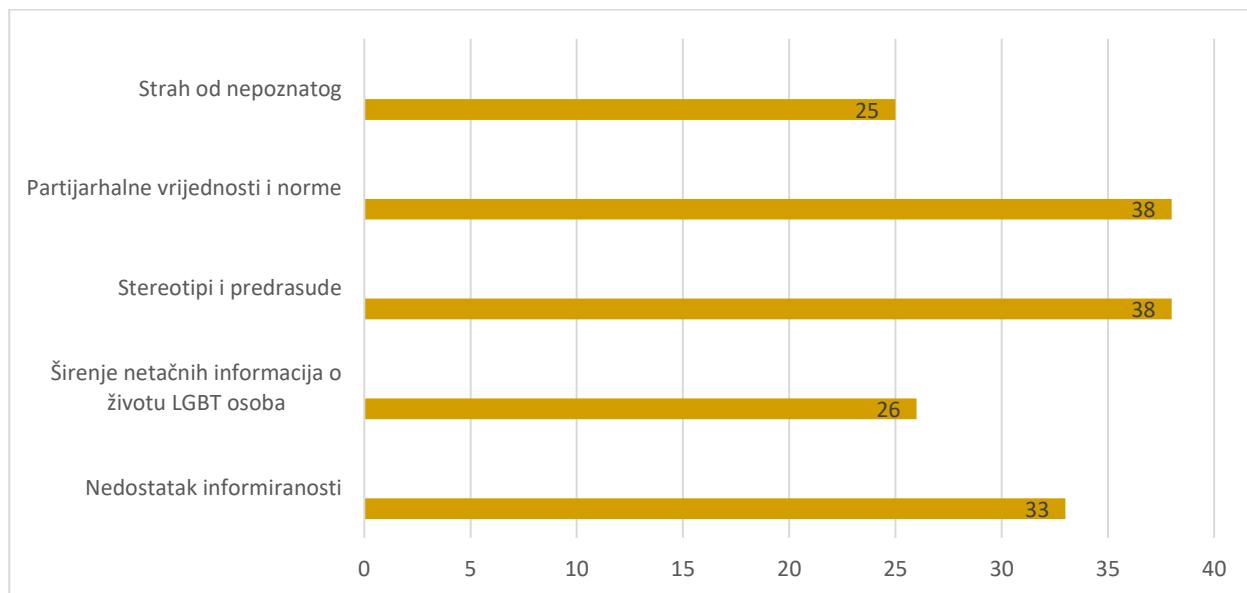
Da su LGBT osobe stigmatizirane i diskriminirane u našoj državi, smatra 98% ispitanika, dok 1% smatra da nisu.

Grafikon 24. Prikaz LGBT osoba u medijima (TV, časopisi itd.) u BiH?

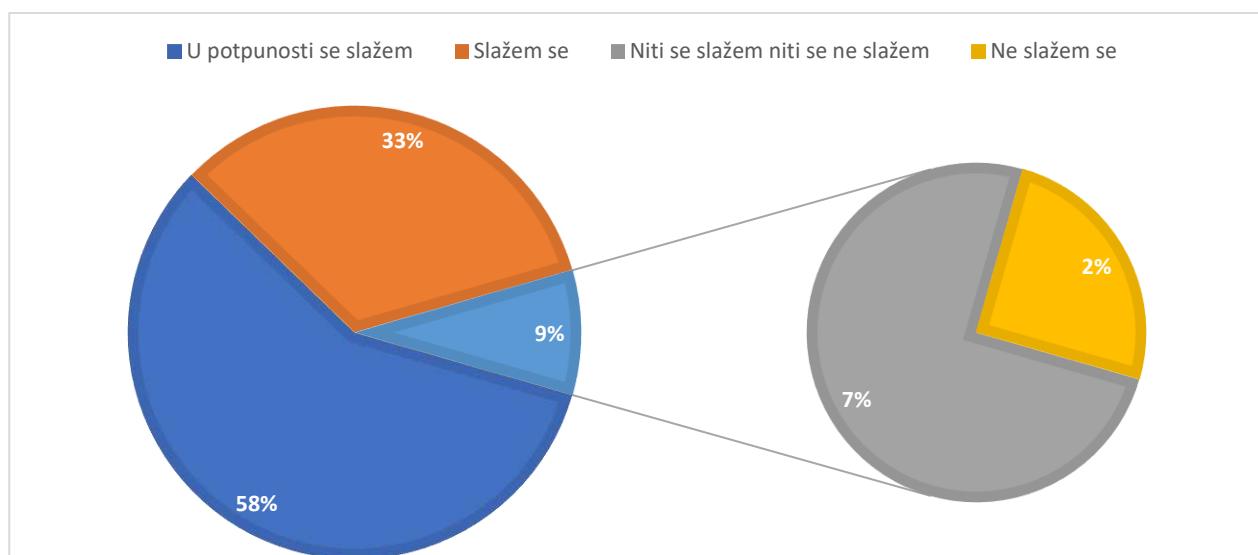
96% ispitanika je odgovorilo da su LGBT osobe prikazane stereotipno u medijima, od ispitanika smo dobili i dodatne odgovore, te je 1 ispitanik naveo kako su u medijima prikazani *samo ekstremisti*, dok je drugi ispitanik naveo kako su LGBT *rijetko prikazane da uopšte postoje*.

Grafikon 25. Najčešći uzroci za nasilno ponašanje prema LGBT osobama?

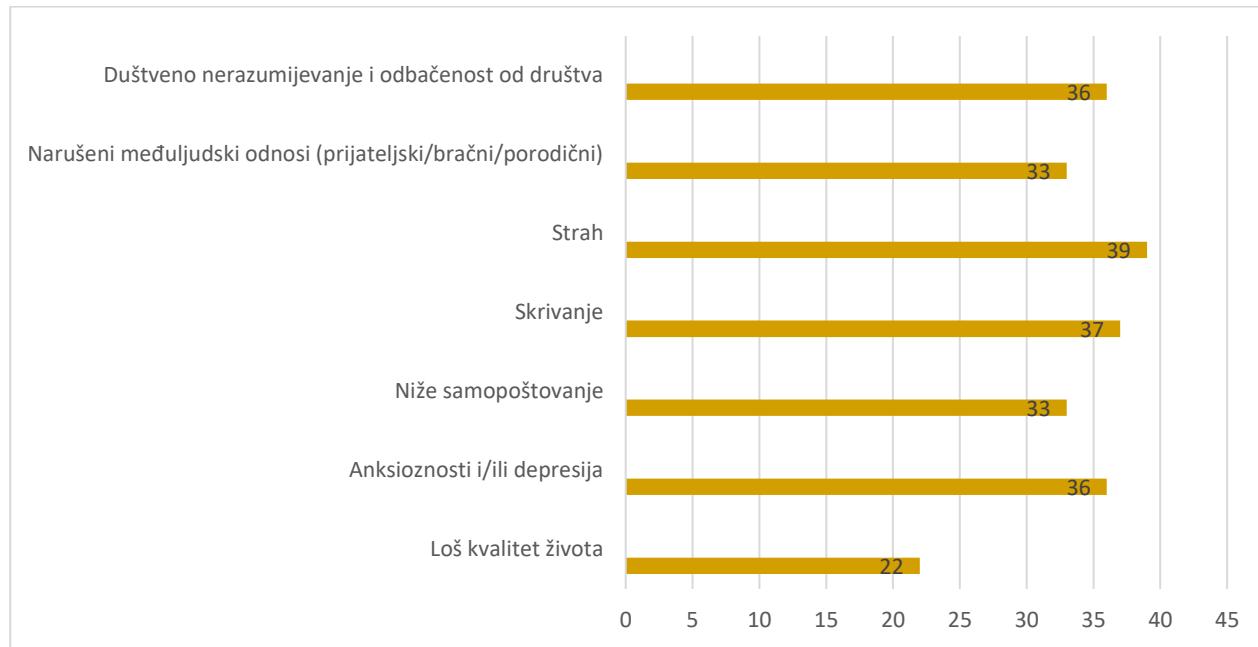
Na pitanje „Po Vašem mišljenju koji su najčešći uzroci za nasilno ponašanje prema LGBT osobama?“, ispitanici su imali mogućnost višestrukog odabira, i kao što možemo vidjeti ispitanici smatraju da najčešće uzroke za nasilje nad LGBT osobama možemo pripisati *patrijarhalnim vrijednostima i normama, i stereotipima i predrasudama* (38), 33 ispitanika smatraju da je jedan od uzroka za nasilje i *nedostatak informiranosti* (33), te iako u korelaciju s ovim uzrokom možemo dovesti i *širenje netačnih informacija o životu LGBT osoba*, manji broj ispitanika je izabrao upravo taj uzrok (26), 25 ispitanika je navelo *strah od nepoznatog* kao jedan od najčešćih uzroka za nasilno ponašanje prema LGBT osobama.

Grafikon 26. Slažete li se da bilo koji oblik nasilja i diskriminacije ima snažne posljedice na psihosocijalni razvoj osobe?

Na pitanje da li se slažu da bilo koji oblik nasilja i diskriminacije ima ili ostavlja snažne posljedice na psihosocijalni razvoj osobe, 58% ispitanika je odgovorilo da se u potpunosti slaže, 33% da se slaže, 7% da se niti slaže niti ne slaže i 2% da se ne slaže.

Grafikon 27. Posljedice nasilja i diskriminacije nad LGBT osobama

U anketnom upitniku ispitanici su imali mogućnost višestrukog odabira, da navedu koje su to po njihovom mišljenju glavne posljedice nasilja i diskriminacije s kojima se LGBT najčešće suočavaju, i s kojima su se i oni sami susreli.

S tim u vezi, 39 ispitanika smatra da je *strah* jedan od najčešćih posljedica koju LGBT osjeti, 37 ispitanika je navelo *skrivanje* kao jednu od posljedica, u ovom slučaju se to odnosi na skrivanje svoje seksualne orijentacije, i samim tim pravog identiteta od spoljnog svijeta, 36 ispitanika je odgovorilo da su *društveno nerazumijevanje i odbačenost od društva*, kao i *anksioznost i/ili depresija* također jedna od posljedica nasilja, dok su 33 ispitanika navela da se *narušeni međuljudski odnosi (priateljski/bračni/porodični)* i *niže samopoštovanje* također mogu smatrati čestim posljedicama nasilja nad LGBT osobama, 22 ispitanika su navela *loš kvalitet života*.

IV ZAKLJUČAK

Ovo istraživanje, pod nazivom "Uzroci i posljedice nasilja nad LGBT osobama u BiH", imalo je za cilj utvrditi i prikazati prisutnost nasilja nad LGBT osobama u Bosni i Hercegovini, kao i oblike u kojima se nasilje i diskriminacija ispoljavaju. Međutim, kao krajnji zadatak imalo je za cilj predstaviti kako različiti uzroci dovode do nasilja, koje ostavlja duboko ukorijenjene posljedice na živote LGBT osoba u našoj državi.

Otežavajuća okolnost nasilja nad LGBT osobama, te suzbijanju ili smanjenju istog jeste i iznimno veliki broj LGBT osoba, posebice mladih LGBT osoba, koje svoju seksualnu orijentaciju kriju. Naime, veoma mali broj, koji se kreće od jedne do eventualno dvije osobe zna za istinski identitet mlade LGBT osobe. Najčešće te osobe čine jedan ili oba roditelja, najbolji prijatelj ili član uže porodice. Povjerenje je u ovakvim situacijama itekako nisko, ako ne i nepostojeće.

Prva posebna hipoteza koja se odnosi na to, glasi: Pretpostavlja se da većina LGBT osoba krije svoju seksualnu orijentaciju iz straha zbog društvene osude. Rezultati istraživanja su pokazali da čak 88% ispitanika/ca smatra kako je veoma uobičajeno da LGBT osobe kriju svoju seksualnu orijentaciju prvenstveno iz straha od društvene osude. Također, u istraživanju je došlo do rezultata koji ukazuju da veliki procenat ispitanika/ca krije svoju seksualnu orijentaciju od različitih osoba u svom životu, gdje u većini slučajeva ili niko ne zna za seksualnu orijentaciju ispitanika/ca ili je s tim upoznata samo jedna osoba u grupi, bio to samo jedan roditelj/staratelj, prijatelj ili poslovni kolega. S tim u vezi ovo je hipoteza koju možemo potvrditi.

Pretpostavlja se da je broj slučajeva nasilja nad LGBT osobama u konstantnom porastu. Ovdje je riječ također o jednoj od posebnih hipoteza, koju potvrđujemo na osnovu odgovora ispitanika/ca i rezultata istraživanja. Naime, nemoguće je utvrditi do koje mjere su nasilje, diskriminacija i govor mržnje protiv LGBT osoba rasprostranjeni, jer se većina djela ne prijavljuje, naročito ona koja se dešavaju u privatnosti porodice. Međutim, najznačajniji porast nasilja nad LGBT osobama evidentiran je u proteklih 12 mjeseci. U anketnim rezultatima istraživanja može se primjetiti da značajan broj ispitanika/ca (56%) potvrđuje da se posljednji incident nasilja ili mržnje dogodio u posljednjih 12 mjeseci, dok je 44% ispitanika/ca odgovorilo da se incident dogodio prije više od 12 mjeseci.

Strah od prijavljivanja homofobnog nasilja znak je nedovoljnih napora od strane policije da osiguraju da postupak bude profesionalan i učinkovit, a ne homofoban. LGBT osobe koje ne prijavljuju doživljene homofobne incidente su vjerovanja da je prijavljivanje besmisленo i da neće doći do nikakve promjene prijavljivanjem. Među žrtvama homofobnog nasilja odvija se neka vrsta

racionalizacije homofobnog nasilja. S tim u vezi, treća posebna hipoteza: „Prepostavlja se da je stvarni broj slučajeva nasilja nad LGBT osobama veći, jer LGBT osobe izložene nasilju zbog nepovjerenja u institucije sistema nasilje ne prijavljuju, i to onemogućava službenu provjeru opsega problema“ je potvrđena u istraživanju.

Neprijavljanje nasilja i diskriminacije počinjenih protiv LGBT osoba jedan od većih i značajnijih problema vezanih kako za prevenciju takvih zločina, tako i kažnjavanje počinitelja. To je vidljivo i u anketnom istraživanju, gdje 62% ispitanika/ca, odnosno više od polovine, nije prijavilo čin nasilja, i da su glavni razlozi ne prijavljivanje incidenta - jer se „to stalno događa“, da se ništa ne bi dogodilo ili promijenilo, kao i da incident ne bi bio shvaćen ozbiljno od strane policijskih službenika.

Prepostavlja se da su LGBT osobe izložene fizičkom, psihičkom, verbalnom, ekonomskom, institucionaliziranom nasilju - glasi četvrta posebna hipoteza koja je potvrđena, jer smo došli do podataka da se LGBT osobe svakodnevno suočavaju sa različitim oblicima nasilja, a najčešće sa verbalnim i fizičkim nasiljem, dok su ostale vrste nasilja zastupljene, ali u manjoj mjeri.

Prema anketnom istraživanju, 73% ispitanika/ca LGBT orijentacije su doživjeli neki vid nasilja, i oni sežu od vrijeđanja, ismijavanja i šaljenja na račun njihove seksualne orijentacije, diskriminacije na poslu i u školi, do fizičkog i seksualnog nasilja koji žrtvu ostavlja s ožiljkom do kraja života.

Ono što se može naglasiti jeste da su svi uzroci nasilja nad LGBT osobama međusobno povezani. Svi se na neki način isprepliću zajedno i zavise jedan od drugog. S tim u vezi, primjećujemo kako odrastanje u određenoj sredini koja je prožeta patrijarhalnim vrijednostima stvara građanstvo koje u većini slučajeva nije naviklo biti u društvu nekoga ko se ne poklapa sa heteronormativnim kontekstom postojeće stvarnosti, a što dalje „drugačije“ osobe tjera na skrivanje, izolaciju i šutnju o svojoj seksualnosti, što stvara rupu u znanju i strah od nepoznatog koji se, kako smo i ranije primijetili u teorijskom dijelu istraživanja, zamjenjuje ili dopunjuje stereotipima i predrasudama.

Samim tim, posebna hipoteza koja prepostavlja da su najčešći uzroci za nasilje nad LGBT osobama stereotipi i predrasude, neinformiranost o društvenim grupama izloženim diskriminaciji, strah od nepoznatog i patrijarhalne vrijednosti društva, je također potvrđena.

U anketi je ispitano i šta LGBT osobe smatraju da su glavni uzroci nasilja nad LGBT osobama, gdje se njihova mišljenja poprilično slažu i s ponuđenim odgovorima. Više od polovine ispitanika je pojavu nasilja pripisalo, na prvom mjestu, patrijarhatu, zatim stereotipima i predrasudama, te nedostatku informiranosti i netačnim informacijama, kao i pojavi straha od nekoga nepoznatog.

Većina LGBT ispitanika/ca, odnosno 91%, slaže se kako bilo koji oblik nasilja i diskriminacije ima ili ostavlja snažne posljedice na psihosocijalni razvoj LGBT osoba. Kao i kod uzroka, i za posljedice

se može reći da su međusobno povezane, pa tako strah od otkrivanja seksualne orijentacije može dovesti do skrivanja, izolacije, pojave anksioznosti i depresije, sve do kognitivnih išhoda.

Iako postoji manjak istraživanja, i samim tim literature na ovu temu u BiH, literatura i istraživanja rađena u drugim zemljama su identificirala brojne dugoročne psihološke efekte homofobije, bifobije i transfobije na LGBT osobe. Efekti koje neprihvatanje, odbacivanje ili nasilne prijetnje imaju na LGBT osobe kreću se od blažih oblika narušavanja psihološke dobrobiti i normalnog življenja, pa sve do različitih oblika ozbiljnog narušavanja psihološkog zdravlja i onesposobljavanja za svakodnevne aktivnosti. S tim u vezi, hipoteza koja se odnosi na pretpostavku da su posljedice često devastirajuće po mentalno zdravlje i sveukupnu dobrobit žrtve, te se iskazuju u obliku anksioznosti i depresije, nižeg samopoštovanja, skrivanja, straha je također potvrđena.

Govoreći o važnosti vanjskih izvora, te podršci određenih organizacija prema LGBT osobama, dolazimo do posljednje posebne hipoteze koja se i odnosi na rad LGBT organizacija, a koja glasi: Pretpostavlja se da su LGBT organizacije prostor gdje se LGBT osobe najčešće obraćaju za pomoć i podršku jer često neće naći podršku u porodici i zajednicama iz kojih potječu.

Ova, sedma, hipoteza nije potvrđena. Iako smo u raznim izvještajima mogli pročitati kako je ovo dokaziva činjenica, u ovom istraživanju rezultati su itekako drugačiji. Kao što smo mogli vidjeti, više od polovine ispitanika doživljeno nasilje nisu prijavili niti jednoj LGBT organizaciji u BiH, dok 55% ispitanika istu nikada nisu niti posjetili.

Međutim, iako većina ispitanika/ca nikada nije posjetila bilo koju od organizacija koje se bave LGBT pitanjima i pravima, primijetili smo i da je većina njih upoznata s takvim organizacijama. To ukazuje na činjenicu da LGBT osobe znaju da organizacije postoje i da su svjesne njihovog rada, međutim još uvijek nisu ili spremne da posjete te ustanove, ili smatraju da bi posjetom nekoj od nevladinih LGBT organizacija ugrozile svoju sigurnost i možda otkrile svoju seksualnu orijentaciju. Također, većina LGBT ispitanika/ca su mlade osobe, u svojim ranim 20-tim godinama, tako da nam jedino preostaje da se nadamo da će se mlade LGBT osobe osjećati sigurno i slobodno jednog dana iste i posjetiti.

Pretpostavlja se da je nasilje nad LGBT osobama uzrokovano prvenstveno nedostatkom informiranosti ili širenjem netačnih informacija o životu LGBT osoba, stereotipima i predrasudama, partijarhalnim vrijednostima i normama, te da osobe izložene ovom vidu nasilja nailaze na brojne posljedice koje negativno utječu na njihov psihosocijalni život. Na navedenu generalnu hipotezu gledamo kao na zaključak, odnosno kao na potvrđni rezultat istraživanja. Naime, kada se sagledaju dobijeni rezultati, može se zaključiti da razni uzroci koji sežu od patrijarhalnih vrijednosti, nedostatka informacija, širenja netačnih informacija, te stereotipa i predrasuda dovode do pojave nasilja nad

LGBT osobama, koje onda ostavlja raznorazne posljedice koje mogu drastično promijeniti kvalitet života LGBT osoba.

Analizom raznih dokumenata, prikupljanjem relevantnih informacija i upoznavanjem s postojećim statističkim podacima, evidentno je da je nasilje nad LGBT osobama itekako prisutno i ukorijenjeno u svim dijelovima društvenog djelovanja. Rezultati su pokazali jasnu sliku raspona tog problema i samim tim položaja LGBT osoba u društvu, gdje je 73% ispitanika doživjelo neki oblik nasilja. Veoma mali broj ispitanih nikada nije iskusio bilo kakav oblik nasilja ili mržnje.

Ustaljena rečenica koja je ostala ugravirana u memoriji jeste da je nasilje nad LGBT osobama ili bilo kojom drugom manjinskom skupinom *svakodnevница*. Ono što zabrinjava i što ostavlja osobu u veoma deprimirajućem stanju jeste da je to nažalost istina, ona istina od koje niko ne može pobjeći, i koja ne izgleda kao da će se ikada iskorijeniti. Nasilje je na neki način postalo fenomen građanstva, ispušni ventil osoba koje smatraju da je društvo kojemu oni pripadaju jedino ravnopravno i normalno, vrijedno ljudskih prava i užitaka.

Ono što bi moglo biti od koristi da se nasilje nad LGBT osobama smanji jeste edukacija društva o problemu samog nasilja nad LGBT osobama, ali i o LGBT osobama općenito. Također, dodatna edukacija ne samo roditelja, već i učitelja, medicinskih stručnjaka, medija, o negativnom učinku i posljedicama koje nasilje donosi sa sobom, kao i ideje o preventiranju i suzbijanju bilo kakvih nasilnih i diskriminatorskih djelovanja protiv LGBT osoba.

Prava LGBT osoba ljudska su prava, pa ih se ne treba smatrati „posebnim“, već prava koja se trebaju jamčiti svima od rođenja, i samim tim poštivati ih. Njihova kršenja trebaju biti sankcionirana svim državnim zakonima. Dakle, obaveza je omogućiti građanima da u potpunosti uživaju i štite sva ljudska prava, bez obzira na seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

V LITERATURA

1. Ajduković, D., Ajduković, M. 2010. Nasilje u obitelji: što zdravstveni djelatnici mogu učiniti. Medicina fluminensis, 46 (3), 292-299.
2. Balsam, K. F. 2001. Nowhere to Hide: Lesbian Battering, Homophobia, and Minority Stress. Women & Therapy, 23(3), 25-37.
3. Balsam, K. F., Rothblum, E. D., Beauchaine, T. P. 2005: Victimization Over the Life Span: A Comparison of Lesbian, Gay, Bisexual, and Heterosexual Siblings. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 73(3), 477-487.
4. Blažević, J. 2019. IZVJEŠĆE o pojavama govora mržnje i kaznenih djela učinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini u razdoblju od lipnja 2017. godine do lipnja 2018. godine . Sarajevo : Sarajevski otvoreni centar (Edicija Ljudska prava ; 66)
5. Carvalho, A. F., Lewis, R. J., Derlega, V. J., Winstead, B. A., Viggiano, C. 2011. Internalized Sexual Minority Stressors and Same-Sex Intimate Partner Violence. Journal of Family Violence, 26(7), 501-509.
6. Cifrić, I. 2000, Moderno društvo i svjetski etos. Perspektive čovjekova nasljeđa. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, Zavod za sociologiju FF-a.
7. Cole, S. W., Kemeny, M. E., Taylor, S. E., Visscher, B. R., Fahey, J. L. 1996. Accelerated course of human immunodeficiency virus infection in gay men who conceal their homosexual identity. Psychosomatic Medicine, 58(3), 219-231
8. Čaušević, J. 2013, BROJEVI koji ravnopravnost znače : analiza rezultata istraživanja potreba LGBT osoba u Bosni i Hercegovini, Sarajevo : Sarajevski otvoreni centar. 94 str. (Edicija Ljudska prava ; knj. 17)
9. Dračo, I., Lakić, M., Popov-Momčinović, Z. 2013, Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini : obrazovanje , Sarajevo : Fondacija Heinrich Böll, Ured za BiH : Fondacija CURE : Sarajevski otvoreni centar, 2013. 56 str.
10. EU LGBT survey European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey: Results at a glance, 2013, Belgija: European Union Agency for Fundamental Rights.
11. Garnets, L, Herek, G, and Levey, B. 1992. Violence and victimization of lesbians and gay men: Mental health consequences, in G Herek and K Berrill (eds), Hate Crimes: Confronting Violence Against Lesbians and Gay Men. Sage: Newbury Park.
12. Gavrić, S., Huremović, L., Savić, M. 2011, ČITANKA lezbejskih i gej ljudskih prava, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, 320 str.

13. Goldberg, N. G., Meyer, I. H. 2003. Sexual Orientation Disparities in History of Intimate Partner Violence: Results From the California Health Interview Survey. *Journal of Interpersonal Violence*, 28(5), 1109–1118.
14. Haas, A.P. i sur. 2011. Suicide and suicide risk in lesbian, gay, bisexual, and transgender populations: review and recommendations. *Journal of Homosexuality*, 58(1), 10-51.
15. Hasanagić, J., Dekić, S., Vasić, V. 2014, LGBT čitanka 3 : identiteti, aktivizam, pravo, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, 100 str.
16. Herek, G. M., Gillis, J., & Cogan, J. C. 2009. Internalized stigma among sexual minority adults: Insights from a social psychological perspective. *Journal Of Counseling Psychology*, 56(1), 32-43. doi:10.1037/a0014672
17. Huremović, L. 2012. IZVAN četiri zida : priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama. Sarajevo : Sarajevski otvoreni centar (Edicija Ljudska prava ; knj. 2)
18. Mawira Gitari E., Walters, M. 2018. Hate Crimes against the LGBT Community in the Commonwealth: A Situational Analysis, United Kingdom
19. Numanović, A. 2017, BROJEVI koji ravnopravnost znače 2 : analiza rezultata istraživanja problema i potreba osoba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar. 123 str.
20. Kamenov, Ž., Huić, A., Jelić, M. 2015. Manjinski stres i mentalno zdravlje osoba homoseksualne i biseksualne orijentacije: pregled empirijskih provjera modela manjinskog stresa iz perspektive hrvatskog društva. *Kriminologija i socijalna integracija*, 23(2), 2-39.
21. Kuhr, R. 2003. Media Representations of Homosexuality: An Analysis of the Print Media in Slovenia
22. Opća deklaracija o ljudskim pravima, Izvor: United Nations Mission In Bosnia and Herzegovina
23. Pikić, A., Jugović, I. 2006. Nasilje nad lezbijskama, gejevima i biseksualnim osobama u Hrvatskoj: izvještaj istraživanja. Zagreb: Lezbijska grupa Kontra
24. Popov-Momčinović, Z., Gavrić, S., Govđedarica, P. 2012. DISKRIMINACIJA : jedan pojam, mnogo lica. Sarajevo : Sarajevski otvoreni centar (Edicija Ljudska prava Sarajevskog otvorenog centra)
25. Rozi izvještaj. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini u 2013. godini. 2013. Sarajevski otvoreni centar.
26. Spahić, A., Gavrić, S. 2012, ČITANKA lezbejskih, gej, biseksualnih i transrodnih ljudskih prava. - 2. dopunjeno izd. Sarajevo : Sarajevski otvoreni centar : Fondacija Heinrich Böll, Ured u BiH. 278 str.

27. Stiles-Shields, C., Carroll, R. A. 2014. Same-Sex Domestic Violence: Prevalence, Unique Aspects, and Clinical Implications. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 41(6), 1–13.
28. Vasić, V. 2013. Izvještaj o govoru mržnje zasnovanom na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu u BiH Slučajevi iz 2012. i 2013.godine. Sarajevski otvoreni centar
29. Vasić, V. 2014. Homofobni i tansfobni incidenti i zločini iz mržnje u Bosni i Hercegovini u periodu od marta do novembra 2013. godine. Sarajevo : Sarajevski otvoreni centar, (Edicija Ljudska prava Sarajevskog otvorenog centra ; knj. 24)
30. Vasić, V., Gavrić, S., Bošnjak, E. 2016. Prijedlog mjera za ravnopravnost lezbejki, gejeva, biseksualnih, transrodnih i interspolnih (LGBTI) osoba u Bosni i Hercegovini za period 2017–2019. godine. Sarajevski otvoreni centar.
31. Vijeće evrope 2011: Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in Europe. Strassbourg: Council of Europe publishing.
32. Zečević, I. 2010. Priručnik – program prevencije vršnjačkog nasilja u školama. Banja Luka.
33. Žarković, P.T. 2004, Značajke osobnosti alkoholičara počinitelja i nepočinitelja kaznih djela, doktorska disertacija, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
34. Žilić, M., Janković, J., Nasilje, Socijalne teme, 2016, str. 67-87.

ONLINE IZVORI

1. Council of europe (2011): Discrimination on Grounds of Sexual orientation and Gender Identity., datum pristupa 23.03.2021.
2. Diskriminacija na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta u Evropi, Vijeće Europe, 2011., datum pristupa 22.02.2021 <https://rm.coe.int/diskriminacija-po-osnovu-seksualne-orientacije-i-rodnog-identiteta-u-/16807ba8da>
3. Hooks, B. 2013. Razumeti patrijarhat., Mirovna akademija., datum pristupa 29.04.2021., https://www.mirovnaakademija.org/rma/index.php?option=com_content&view=article&id=225:razumjetipatrijarhat&catid=12&lang=ba&Itemid=119
4. Nevidljivost, nasilje, strah, ali i borba i hrabrost - život LGBT zajednice u Bosni. 2019., Oslobođenje Portal., datum pristupa 30.04.2021., <https://www.oslobodenje.ba/vijesti/bbc-news/nevidljivost-nasilje-strah-ali-i-borba-i-hrabrost-zivot-lgbt-zajednice-u-bosni-487190>

5. Studentica u Sarajevu: Ja sam lezbijka; Zaposlenica fakulteta: Da si moje dijete, ubila bih te na mjestu. 2012., Index Portal., datum pristupa 30.04.2021.,

<https://www.index.hr/vijesti/clanak/Studentica-u-Sarajevu-Ja-sam-lezbijka;-Zaposlenica-fakulteta-Da-si-moje-dijete-ubila-bih-te-na-mjestu/611025.aspx>

VI PRILOZI

ANKETNI UPITNIK

Poštovani,

U svrhu izrade master teze na temu "Uzroci i posljedice nasilja nad LGBT osobama u BiH", provodim istraživanje sa ciljem da ispitam: Vaše stavove i iskustva s pojavom nasilja ili bilo kojeg drugog oblika diskriminacije, a koje je usko povezano s Vašom seksualnom orijentacijom.

Sudjelovanje u ovoj anketi je potpuno anonimno i dobrovoljno, te služi isključivo za sprovođenje istraživanja. Svi prikupljeni podaci će se koristiti isključivo za naučno-istraživačke svrhe. Za sve nejasnoće ili eventualne upite možete mi se obratiti na e-mail adresu: dzejlav@gmail.com.

Zahvaljujem se na spremnosti za sudjelovanje u ovoj anketi.

OPĆI I SOCIO DEMOGRAFSKI PODACI ISPITANIKA

1. Koliko imate godina:

- a) 18-25
- b) 26-40
- c) 41-60
- d) 60 – više

2. Nivo Vašeg obrazovanja:

- a) Bez škole
- b) Osnovna škola
- c) Srednja škola
- d) Viša škola
- e) Fakultet
- f) Magisterij
- g) Doktorat

3. Gdje trenutno živite ?

- a) Grad
- b) Predgrađe ili periferija grada
- c) Selo

4. *Kako biste opisali svoj rodni identitet?*

- a) Žensko
- b) Muško
- c) Transrodnost
- d) navedite kako biste se identificirali: _____
- e) Nisam siguran/na

5. *Vaša seksualna orijentacija*

- a) Gej
- b) Lezbijka
- c) Biseksualnost
- d) Ostalo (molimo navedite)

• *Sljedeća pitanja razmatraju bilo koji incident nasilja koji ste možda doživjeli u zemlji u kojoj trenutno živite.*

1. *Da li ste ikada bili: fizički / verbalno / seksualno napadnuti ili su Vam prijetili nasiljem kod kuće ili negdje drugdje (na ulici, u javnom prijevozu, na radnom mjestu itd.) zbog Vaše seksualne orijentacije?*

- a) Da
- b) Ne

2. *Koliko Vas je puta neko fizički / verbalno / seksualno napao ili Vam prijetio nasiljem?*

- a) Jednom
- b) Dva puta
- c) Tri puta
- d) Četiri puta
- e) Pet puta
- f) Šest do deset puta
- g) Više od deset puta

3. *Razmišljajući o NAJOZBILJNIJEM napadu ili prijetnji nasiljem, šta Vam se dogodilo:*

- a) Fizički napad
- b) Verbalni napad
- c) Seksualni napad

- d) Fizički i seksualni napad
- e) Prijetnja fizičkim nasiljem
- f) Prijetnja seksualnim nasiljem
- g) Prijetnja i fizičkim i seksualnim nasiljem
- h) Ne znam

4. Da li mislite da se incident fizičkog / verbalnog / seksualnog napada ili prijetnje nasiljem dogodio djelimično ili u potpunosti jer se za Vas smatralo da ste LGBT?

- a) Da
- b) Ne
- c) Ne znam

5. Da li je počinitelj bio sam ili je bilo više njih?

- a) Sam
- b) Više od jednog počinitelja

6. Mislite li da je počinitelj(i) bio...?

- a) Član porodice / domaćinstva
- b) Komšija
- c) Kolega na poslu
- d) Neko iz škole, s fakulteta
- e) Kupac, klijent ili pacijent
- f) Neko drugi koga poznajete
- g) Tinejdžer ili grupa tinejdžera
- h) Policajac
- i) Doktor / pružatelj zdravstvene zaštite
- j) Neko drugi koga niste poznavali
- k) Ostalo

7. Gdje se to dogodilo?

- a) Kod moje kuće
- b) U nekoj drugoj stambenoj zgradbi, stanu
- c) U školi, na fakultetu
- d) Na radnom mjestu
- e) U kafiću, restoranu, pabu, klubu

- f) U javnom prijevozu, automobilu
- g) Na ulici

8. *Jeste li Vi ili neko drugi to prijavili policiji?*

- a) Da
- b) Ne
- c) Ne znam

9. *Šta se dogodilo kao rezultat prijave incidenta?*

- a) Disciplinska mjera
- b) Podnesena je prijava, ali još uvijek nije pokrenuta disciplinska mjera
- c) Podnesena je prijava, ali na kraju nije bilo disciplinske mjere
- d) Ništa se nije dogodilo
- e) Ne znam

10. *Ako incident niste prijavili, koji su razlozi?*

- a) Ništa se ne bi dogodilo ili promijenilo
- b) Ne vrijedi prijavljivati - ‘to se stalno događa’
- c) Strah od otkrivanja seksualne orijentacije
- d) Zabrinuti što incident ne bi bio shvaćen ozbiljno
- e) Niste znali kako i gdje da prijavite
- f) S problemom ste se pozabavili uz pomoć porodice ili prijatelja
- g) Strah od zastrašivanja od strane počinilaca
- h) Jer ste bili previše emocionalno uznemireni da to prijavite
- i) Drugi razlozi

11. *Da li ste Vi ili neko drugi prijavili slučaj bilo kojoj od sljedećih organizacija / institucija?*

- a) Nevladina organizacija / LGBT organizacija
- b) Državna ili nacionalna institucija
- c) Bolnica ili druga medicinska služba
- d) Ne, nisam prijavio/la
- e) Ne znam

12. *Kada se dogodio POSLJEDNJI incident uznemiravanja?*

- a) U posljednjih 12 mjeseci

- b) Prije više od 12 mjeseci

13. Razmišljajući o POSLJEDNJEM incidentu uznemiravanja, da li se to dogodilo uživo (licem u lice) ili na Internetu?

- a) Dogodilo se uživo (licem u lice)
 b) Dogodilo se na Internetu

1. Prema vašem mišljenju, koliko često su uobičajeni ovi slučajevi u BiH? (Odgovoriti sa - rijetko, često, vrlo često, ne znam)

	Rijetko	Često	Vrlo često	Ne znam
Izražavanje mržnje i odbojnosti prema LGBT osobama u javnosti ili na Internetu				
Vicevi i šale na račun LGBT osoba, koje se mogu smatrati uvredljivima.				
Napadi i uznemiravanja LGBT osoba.				
Držanje istospolnih partnera za ruku u javnosti.				
LGBT osobe kriju svoju seksualnu orijentaciju iz straha od društvene osude.				
Pozitivni primjeri za promicanje poštovanja ljudskih prava LGBT osoba (npr. planovi za jednakost, javne kampanje,...)				

1. Koliko ljudi iz sljedećih grupa zna za vašu seksualnu orijentaciju? (odg sa - Nitko od njih, Jedan od njih, Svi)

	Nitko od njih	Jedan od njih	Svi
Roditelji / zakonski staratelji			
Ostali članovi porodice			
Prijatelji			

Radne kolege / školski drugovi			
Neposredni nadređeni / šef odjela			
Kupci, klijenti itd. na poslu			
Medicinsko osoblje / pružaoci zdravstvene zaštite			

3. Da li ste upoznati sa nekom organizacijom u državi koja može ponuditi podršku ili savjet LGBT osobama?

- a) Da
- b) Ne

4. Jeste li ikada posjetili organizaciju koja se bavi LGBT pitanjima?

- a. Da, jednom
- b. Da, više puta
- c. Ne

5. Da li smatrate da su LGBT osobe u BiH stigmatizirane i diskriminirane?

- a) Da
- b) Ne

6. Po Vašem mišljenju kako su LGBT osobe prikazane u medijima (TV, časopisi itd.) u BiH?

- a) Stereotipno
- b) Realistično
- c) ostalo (navedite)

7. Po Vašem mišljenju koji su najčešći uzroci za nasilno ponašanje prema LGBT osobama?

(Moguće označiti više odgovora)

- a) Nedostatak informiranosti
- b) Širenje netačnih informacija o životu LGBT osoba
- c) Stereotipi i predrasude
- d) Partijarhalne vrijednosti i norme

e) Strah od nepoznatog

f) Ostalo:

8. *Slažete li se da bilo koji oblik nasilja i diskriminacije ima snažne posljedice na psihosocijalni razvoj osobe?*

a) U potpunosti se slažem

b) Slažem se

c) Niti se slažem niti se neslažem

d) Ne slažem se

e) U potpunosti se ne slažem

9. *Sa kojim se posljedicama nasilja i diskriminacije najčešće suočavaju LGBT osobe?*

(Moguće označiti više odgovora)

a) Loš kvalitet života

b) Anksioznosti i/ili depresija

c) Niže samopoštovanje

d) Skrivanje

e) Strah

f) Narušeni međuljudski odnosi (priateljski/bračni/porodični)

g) Dušveno nerazumijevanje i odbačenost od društva

h) Ostalo:

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

Obrazac AR

Stranica 80 od 83

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
IZJAVA o autentičnosti radova

Naziv odsjeka i/ili katedre: SOCIJALNI RAD

Predmet: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Đejla Veladžić

Naslov rada: Uzroci i posljedice nasilja nad LGBT osobama u Bosni i Hercegovini

Vrsta rada: Završni magistarski rad

Broj stranica: 80

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Sarajevo,

Potpis

